

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sonderjydske Aarbøger

1899.

.....

Andet Halvbind.

....

Udgivne

af

H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johannsen
og **P. Skau.**

Flensborg.

I Kommission hos **Johannes Moldts Boghandel**, Sønderborg,
for Nordslesvig.

....

Indhold:

Nicolaj Andersen: Gennem 600 år	Side 1.
P. Munch: Sønderjydske Historie	59.
P. Skovrøy: Optanternes Retsstilling	91.
X.: Optanternes Retsstilling	108.
Holger Pedersen, Dr. phil.: Sprogvidenskaben	114.
P. Lauridsen: Mellem Slagene. En Fremstilling om den civile Kamp om Sønderjylland 1849—50	181.
Johan Ottosen: A. D. Jørgensen. Nogle mindeord	278

Mellem Slagene.

En Fremstilling af den civile Kamp om Sønderjylland
1849—50.

Af P. Lauridsen.

[Ved Stiftsdame, Frøken Tillisch's Velvillie er det blevet mig tilladt at gennemgaa hendes afdøde Faders, Geheimeraad F. F. Tillisch's efterladte Brevskaber fra August 1849 til Septbr. 1850, altsaa særlig fra det Tidsrum, da han var Medlem af den slesvigske Bestyrelseskommission, og da den afgørende Kamp mod Slesvig-holstenismen i Sønderjylland fandt sin Afslutning. Det er meget interessante Oplysninger, jeg har kunnet hente fra disse Kilder, og jeg tillader mig derfor herved at bevidne Frøken Tillisch min hjærteligste og ærbødigste Tak.]

I. Vaabenstilstanden af 10. Juli 1849.

Endnu i Forsommeren 1849 syntes „Martssolen“ at tilsmile Slesvigholstenerne. I Løbet af 16 Maaneder var det lykkedes dem at omdanne Hertugdømmerne til en Stat med en Grundlov, et ansvarligt Ministerium, en Hær og en ensartet Embedsstand, der med Lidenskab vilde træde i Skranken for de nye Indretninger. Den unge Hær havde vist Mod, de nationale og politiske Modsætninger holdtes foreløbig nede af Forholdenes Tryk, og den nye Stat syntes kun at savne europæisk Anerkendelse for at fortsætte et Statsliv, der var begyndt under begejstret Tilslutning fra de tyskdannede Kredse og med et vist Maadehold i den indre Styrelse.

Men Juli Maaned formørkede alt. I nogle Morgen-

timer opreves Hæren foran Fredericia og smeltede sammen til 9000 Mand, der foreløbig ikke kunde føres i Ilden. Statholderskabet kastedes tilbage i militær Magtesløshed og samtidig mistede det alle sine allierede. Kun faa Døgn efter Blodnatten underrettedes det om, at den holstenske Sag ikke længere havde en eneste paalidelig Ven i Verden, og denne Underretning naaede til det paa den mest nedtrykkende Maade. Det preussiske Hof havde allerede længe vænnet sig til at tage det mindst mulige Hensyn til sin revolutionære Myndling paa Gottorp. Det havde afvist alle Statholderskabets Anmodninger om at turde deltage i Fredsunderhandlingerne, dets Diplomater havde endogsaa ført det bag Lyset i det afgørende Øjeblik, og Ulykkerne ved Fredericia kunde næppe nok aftvinge Hofpartiet en forsonende Deltagelse; men da Baron Schleinitz den 10. Juli underskrev Fredsaftalerne og Vaabenhvilen, satte han Kronen paa Værket, idet han overlod det til Aviserne at underrette den holstenske Sendemand i Berlin om de Aftaler, der for Tid og Evighed gjorde Ende paa Staten „Slesvig-Holsten“. ¹⁾ Formen var lige saa ydmygende, som Indholdet afgørende.

Den 24. Marts 1848 havde Kong Frederik VII. lovet at „ville styrke Slesvigs uopløselige Forbindelse med Danmark ved en fælles fri Forfatning, men ved Siden deraf kraftigen beskærme Hertugdømmets Selvstændighed ved udstrakte provinsielle Institutioner, navnlig en egen Landdag og særskilt Forvaltning.“ — Den 10. Juli 1849 enedes den danske og den preussiske Regering om følgende Freds-

¹⁾ R. Schleiden: Erinnerungen eines Schleswig-Holsteiners. IV. S. 131.

grundlag: „Hertugdømmet Slesvig skal have en særegen Forfatning, for saavidt angaar dets Lovgivning og indre Bestyrelse, uden at være forenet med Hertugdømmet Holsten, og saaledes, at den politiske Forbindelse, som knytter Hertugdømmet til den danske Krone, lades urørt De materielle Interessers ikke-politiske Baand, som have bestaaet mellem Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, oprettholdes“ — saa vidt mulig.

Disse Aftaler vare ganske vist ret ubestemte og vage — kun ikke lige over for Slesvigholstenismen. Her havde de danske Krav sejret; saa gode Betingelser kunde den provisoriske Regering sikkert have opnaaet selv efter Slaget ved Bov, og hvortil da det uhyre Spild af Menneskeliv, Velstand og Lykke, som to Felttog betød?

Og dog laa det øjeblikkelige Tyngdepunkt i Vaabenstilstandsbetingelserne; disse gik straks hele det slesvigholstenske Væsen ind paa Livet og skare det midt over. De to Konger — hedder det — slutter Vaabenstilstand dels for at gøre Ende paa Krigens Ulykker, dels for i Hertugdømmet Slesvig at træffe Foranstaltninger, der egne sig til sammesteds at bane Vejen for en endelig og varig Pacification i Overensstemmelse med de ovennævnte Aftaler. — Vaabenstilstanden skal derfor vare i 6 Maaneder med 6 Ugers Opsigelsesfrist; ved en Skellinie fra et Punkt paa Kysten Sydøst for Flensborg til et Punkt Nordvest for Tønder deles Hertugdømmet i en sydlig Del, der holdtes besat af 6000 Mand preussiske Tropper, og en nordlig Del, der besattes af 2000 Mand svensk-norske Tropper; Als og Ærø forblive under den danske Hærbestyrelse. 25 Dage efter at Overenskomsten er god-

kendt fra begge Sider, skal Resten af den preussiske Hær (ogsaa den slesvigholstenske) have rømmet Jylland og Slesvig, Blokaden ophæves og Fangerne udveksles.

Derefter hedder det videre i §§ 10, 11 og 12: „For hele Hertugdømmet Slesvig skal der anordnes en Bestyrelses-Kommission, som under Vaabenstilstanden skal regere Landet i H. M. Kongen af Danmarks Navn. Den skal bestaa af tvende Medlemmer, hvoraf det ene vælges af H. M. Kongen af Danmark, og det andet af H. M. Kongen af Preussen, med hvilke en Kommissær, som H. M. Dronningen af Storbritannien bliver anmodet om at udnævne, skal træde i Forbindelse for, i Tilfælde af Meningsulighed mellem de tvende andre Medlemmer, at afgøre Sagen. Denne Kommissions Hverv skal være at forvalte Hertugdømmet Slesvig efter de gældende Love og at opretholde Orden og Ro i Landet. I dette Øjemed skal den være forsynet med den fornødne Myndighed, dog med Undtagelse af den lovgivende Magt, hvilken forbliver suspenderet under Vaabenstilstanden. Hvad angaar de Love, Anordninger og administrative Foranstaltninger af hvilken som helst Beskaffenhed, som ere emanerede for Hertugdømmet Slesvig siden den 27. Marts 1848, da skal bemeldte Kommission være beføjet til at undersøge og afgøre, hvilke af hine Love, Anordninger og administrative Foranstaltninger der maatte være passende i Landets velforstaede Interesse at ophæve eller vedligeholde. — Den til Ordens Opretholdelse fornødne væbnede Magt bliver stillet til Bestyrelses-Kommissionens Raadighed paa dens Begæring, for Øerne Als og Ærø af den General, som kommanderer de danske Tropper, i den sydlige Del af Hertugdømmet Slesvigs Fastland af

den General, som kommanderer de preussiske Tropper, og for den Nord for Demarkationslinien beliggende Del af Hertugdømmet Slesvigs Fastland af den højstbefalende over de neutrale Tropper, og tages respektive af de i de nævnte Distrikter staaende Tropper. — Bestyrelses-Kommissionen for Slesvig har at indlede det fornødne med den danske Regering i Henseende til fælles Vedtagelse af et interimistisk Flag, under hvilket slesvigske Skibe kunne fare i Vaabenstilstandstiden med Andel i de samme Fordele, som danske Skibe nyde.“¹⁾)

Trods disse i flere Retninger gunstige Bestemmelser følte man sig her hjemme kun lidet tryk ved Vaabenstilstanden. Malmøkonventionen var endnu i altfor frisk Minde. Dengang havde man med en mærkelig Tankeløshed glemt at bestemme, hvem der skulde hævde Traktaten, og tilsidst var dette Hverv gledet over i Rejsningspartiets Hænder: Oprørerne sattes til at passe paa sig selv, og der opførtes en Komædie, som just ikke var til Ære for det danske Diplomati. Men stod det da bedre i Aar? Var vor Hær ikke atter udelukket fra Slesvig? Skulde Kongen ikke atter overgive sin Odelsret i fremmede Hænder og til fremmede Bajonnetters Beskyttelse, og bevarede Oprørspartiet Syd for Ejderen ikke hele sin Organisation, ja endogsaa saa store militære Magtmidler, at det med kort Varsel kunde tilintetgøre den nye Regering?

Disse Indvendinger vare ikke uden Grund; men alligevel var vor Stilling bedre, end Almenheden straks kunde vide; Reedtz havde lært af Fortiden. I hemmelige Artikler havde Danmark sikret sig Ret til at gennemføre Konventionen med Vaabenmagt baade overfor Statholder-

¹⁾ Dep. Tid. 1849. Nr. 47.

skabet alene og overfor dette i Forbindelse med enkelte tyske Smaamagter, hvis disse, imod Forventning, skulde finde paa at fortsætte Fjendtlighederne. Ligeledes havde Preussen sat en højst ubehagelig Tommeskrue paa den holstenske Regerings Hænder ved Løftet om, saasnart den væbnede Modstand fortsattes, øjeblikkelig at hjemkalde de Officerer, der tjente i Revolutionshæren. Blot et Tryk paa denne Skrue var tilstrækkelig til at bringe det heftigste, slesvig-holstenske' Ilsind til Fornuft.

Derimod havde Reedtz intet opnaact med Hensyn til Holsten. Høfligst bad Diplomaterne Oprørspartiet om at trække sig tilbage til dette Land og florere videre, uden at vor Hær maatte ulejlige det. Bag Ejderen, støttet til Fæstningen Rendsborg og en stadig voksende Hær, indtog det en truende Stilling og fik, som vi snart skulle se, en højst uheldig Indflydelse paa Vaabenstilstandens Gennemførelse.

I Slesvigholstenernes oprørte Sind smeltede Fredericiaslaget og Vaabenstilstanden sammen næsten til een Begivenhed. De kom saa hovedkulds ovenpaa hinanden, at Førerne ikke fik Tid til at puste ud, og Tildragelserne opfattedes som Udslag af en dansk-preussisk Troløshed eller „Perfidi“, som Slagordet lød i de Tider. Fredericiaslaget var et „perfid Overfald“ stik imod Tro og Love, en „moralsk“ Sejr for de holstenske Vaaben, og selv de yngste blandt de holstenske Krigshistorikere ville endnu have os til at tro, at „Fatter“ Bonins Granater den 5. Juli vare Broderskabskys, og at vi den 6. ikke havde Lov til at handle *à la guerre comme à la guerre*. Det er nu noget barnagtigt at tale saaledes, efterat alle Slagets Forhold ere fuldt oplyste; deres Fædre kunde lettere und-

skyldes, og deres Paastande⁷ bevise egentlig kun, at en god Lussing svier længe.

Imod Preussen steg Lidenskaberne til ren Fanatisme. Prittwitz havde ofret den slesvigholstenske Hær ved Fredericia, Schleinitz de slesvigholstenske Landsrettigheder i Berlin! — „Omsider falder Forhænget for vor Skæbnes Drama, og den bitre Gift-drik fra det berlinske Heksekøkken kredenses os af en Manteufel (sic) selv. Vort Sprog er for fattigt til med Ord at skildre den Følelse af Oprør, ja af Raseri, som ved en saadan Forsnædelse gennemlyner enhver tysk Slesvigers Bryst. Slesvig en politisk dansk „Stat“, løsrevet fra Holstens trofaste Hjerte, Slesvig besat af svenske Tropper og regeret af en Hydra med 3 Hoveder! Vor Landsregering bør sønde rive og forkaste en saa skændig Traktat. Og Folket! Gid Hververtrommen maa lyde fra Stad til Stad, fra By til By, og Folket vil vidne, at det har betragtet Fædrelandets Sag for mere end en Barneleg. Frisk op til den hellige Kamp, til den hellige! Frisk op, ligemeget om Fjenden kommer fra Nord eller Syd! Eljen Slesvig-Holsten!“¹⁾

En kort Tid var Spændingen og Mistilliden stor. Selv General Bonin frygtede et blodigt Sammenstød mellem Preussen og dets revolutionære Klientel. Insurgent hæren unddroges Prittwitz' Overbefaling, i Huj og Hast kastedes en slesvig-holstensk Bataillon ind i Rendsborg Fæstning for at sikre denne, den preussiske Kommandant erstattedes af en indfødt, og paa Tilbagemarchen maatte de preussiske Tropper gaa uden om den. Det saa virkelig ud som om Holstenerne og Sydslesvigerne vilde Krig paa Kniven; Stat-

¹⁾ „Hamburger Nachrichten“. Juli 1849.

holderskabet protesterede i de heftigste Udtryk imod Berlineroverenskomsten, der krænkede Landsrettighederne, tilintetgjorde alt, hvad der var kæmpet for, og slyngede Regering og Landdag tilbage i Oprørets Skændsel. Og Landdagen sluttede trofast op. I et Møde den 19. Juli erklærede den, at Berlineraftalerne vilde blive uden nogen som helst Retsforpligtelser for Hertugdømmet, at Tyskland ikke kunde tiltræde disse Overenskomster, saa længe som Sands for Ret og Ære herskede i det tyske Folk, og at den ansaa det for en uafviselig Pligt med alle Kræfter at beskytte Landets truede Rettigheder. Samtidig stillede den 4 $\frac{1}{2}$ Mill. Mark til Statholderskabets Raadighed, beordrede det 20aarige og 25—30aarige Mandskab til Fanerne og udtalte en Tilslutning til alle de Forholdsregler, som Regeringen maatte træffe.

Dog alt dette var kun Bevægelser i et Glas Vand, og Afgørelsen vilde komme ganske uafhængig af disse Beslutninger, hvis Statholderskabet ikke kunde sikre sig fornyet Tilslutning og Erstatning i Tyskland; uden General Bonin og hans 80 preussiske Officerer kunde den slesvigholstenske Hær end ikke gøres kampdygtig. Men Forholdet til Tyskland frembød kun idel Vanskeligheder. Hidtil havde Rejsningen støttet sig til den unge tyske Enhed; nu maatte den forsøge en Kovending og støtte sig til Uenigheden. Ud af Martsbevægelsens Skibbrud søgte enhver at redde saa meget som muligt; „*sum cuique — rapit!*“ var bleven Valgsproget. Preussen, Hannover og Saksen dannede Trekongeforbundet og drog en Del mindre Stater til sig, der maatte følge med dem ogsaa i den danske Politik; samtidig sank Centralmagten ned til en ren Parodi; de sydtyske Kongeriger forberedte sig paa

en Kamp med Preussen og vilde derfor staa frit overfor andre Spørgsmaal. Ingensteds fandt Statholderskabet Tilknyningspunkter for sin Politik.

Det udstedte vel et Opraab til de tyske Regeringer, og særlige Sendemænd afgik til de venligstsindede Hoffer for at søge virksom Hjælp, men de hjembragte kun høflige Talemaader — „Ord, Ord, Ord!“ — og ledsagedes af Preussernes Spot. „Disse slesvigholstenske Herrer — skrev Hoforganet — der endnu efter det forsmædelige Nederlag ved Fredericia talte et Sprog, som om de alene vare i Stand til at hente Maanen og adskillige Stjerner ned fra Himlen, skrigte nu paa den ynkeligste Maade om Bistand, og vilde ikke forsmaa selv Lichtensteins, Sigmaringens og Ingelfingens 12 Mand og en Tambour, hvis de blot vilde ile de „meerumschlungene“ Brødre til Hjælp — og de glemme ganske, at det kun ved Preussens Bistand blev dem muligt at stille en Hær i Marken, som de Danske fandt det Umagen værd at oprive.“¹⁾

Men ogsaa ved flere af de øvrige Hoffer manglede det ikke paa drøje og hensynsløse Bemærkninger. Selv den „gesinnungstüchtige“ Storhertug af Oldenburg mente, at Hertugdømmerne maatte være glade ved „at slippe ud af disse Martshistorier med et blaat Øje.“ I Stuttgart hilstes Francke med følgende Udbrud af Kong Wilhelm: „Tysklands Grænse er Ejderen, og kun Dahlmann har fundet paa at ville rykke den længere imod Nord. Hertugen af Augustenborg har kun Arveret til Holsten, Danmark er nødvendig for den evropæiske Ligevægt. Jeg vil ikke ophidse Hohenzolleren; men jeg vil heller aldrig lade mig kommandere af en saadan; *suum cuique — rapit!*“²⁾

¹⁾ „N. Preuss. Zeit.“ 20./7. 49. ²⁾ Schleiden IV. S. 388.

— Og paa Wilhelmshöhe tordnede Kurfyrsten: „Rebellen-corps, das zusammengeschossen werden muss! Meuterer gegen unsern lieben Vetter, den König von Dänemark, denen mit dem Stock Mores gelehrt werden muss!“ — og det skal endda have været de mildeste Udtryk i den kurhessiske Straffeprædiken.¹⁾

Allerede faa Dage efter Vaabenstilstanden var det klart, at Slesvigholstenerne stode ganske isolerede, at Rigstropperne vilde rømme Slesvig til sidste Mand, at ikke alene de enkelte tyske Stater, men ogsaa Centralmagten vilde ophøre at være krigsførende Magt, og dette kunde ikke unllade at virke tilbage paa Statholderskabets retslige Stilling. Saalænge Rigsforstanderen stod overfor Danmark som højeste Krigsherre og i militær Besiddelse af Slesvig, kunde han udøve en *jus belli* i Landet og indsætte en Regering i samme: Statholderskabet; men saasnart den faktiske Krigstilstand ophørte, og Rigshæren trak sig tilbage over Ejderen, maatte Statholderskabet følge med, og Magten enten gaa tilbage til den legitime Landsherre og hans Repræsentanter, eller til de Fyrster, som nu raadede over den militære Magt i Landet. Saaledes opfattedes Stillingen ogsaa i Berlin. Allerede den 13. Juli underrettede Grev Brandenburg Statholderskabet om, at det „stod ved Enden af sin Virksomhed“²⁾, og selv Rigsministeriet i Frankfurt ansaa det for nødvendigt, at Reventlow og Beseler ved en ny Akt indsattes som Regeringsmagt til Fredens Slutning, dog at deres Myndighed suspenderedes Nord for Demarkationslinien; — men dette afvistes paa det bestemteste fra Statholderskabets Side, og fra dette Øjeblik havde dette altsaa ingen som helst Adkomst til at regere i Slesvig.

¹⁾ Liliencron. S. 446. ²⁾ Schleiden IV. S. 132.

Men indadtil var dets Stilling om mulig ligesaa vanskelig. Vaabenstilstanden havde ikke alene afklædt det enhver Legitimitet, men truede ogsaa med at berøve det den nødvendige Understøttelse i selve Hertugdømmerne. Det demokratiske Parti krævede en radikal Optræden, men Regeringen turde ikke kaste sig i dets Arme og derigennem søge ny Støtte hos Folkepartiet i Tyskland, fordi hele Bevægelsen saa øjeblikkelig vilde blive knust af den europæiske Kabinetspolitik. Endnu mindre kunde Statholderskabet stole paa sine Tilhængere i Hertugdømmet Slesvig, eftersom disse næsten overalt vilde synke tilbage i Magtesløshed, naar deres militære Rygstød forsvandt. I den største Del af Slesvig havde Revolutionen 1848 ikke været nogen Folkerejsning, men kun et Embedsmands-Oprør. De brede Lag, ikke alene i den dansktalende Del og i Flensborg, Landets Hovedby, men selv i sydligere Egne saa med Modbydelighed paa Kampen mod deres Arvekonge og Herre¹⁾ og ønskede intet hellere end at kunne unddrage sig denne Kamps Byrder og Ofre. Efter Evne havde Befolkningen gjort passiv Modstand baade imod de provisoriske Regeringer og den nye Statsskik. I Staden Flensborg med 17,000 Indbyggere havde kun 274 Personer gjort Brug af deres Valgret til Landdagen, i en Valgkreds i Sundeved havde man med Nød og næppe faaet 30 Vælgere skrabet sammen, i mange Egne af Nordslesvig foretoges slet ingen Valg, men 4 selvbeskikkede Herrer mødte som Folke-repræsentanter, og af en Befolkning paa 150,000 Mennesker havde i det hele end ikke 1000 ladet sig indskrive som Vælgere. Det kunde ikke være tvivlsomt, hvad man kunde

¹⁾ Ernst II. I. S. 406.

vente sig af den Slags Mennesker. Statholderskabet følte, at det stod overfor en Blamage, en Afsløring af Revolutionens Løgne, og at den slesvigholstenke Hærs Bortmarche højst sandsynlig vilde kaste Befolkningens Hovedmasse (udenfor Sydangel, Stapelholm og Ejdersted) i det kgl. Partis Arme. Skæbnen er til sine Tider ubarmhjærtig: under Loyalitetens Maske havde Statholderskabet søgt at tilintetgøre Befolkningens Kongetroskab, og nu truedes det selv med at blive det første Offer for denne Troskab.

Hvad var her at gøre, hvorledes komme forbi Pynten? Det kunde ikke forkaste Aftalerne i Berlin og skride til Krig, fordi det i saa Tilfælde øjeblikkelig vilde blive udleveret af Preussen og have den langt overlegne danske Hær paa Halsen. Endnu mindre kunde det godkende dem; thi derved opgav det for bestandig den slesvigholstenske Statsidé og berøvede sine slesvigske Tilhængere ethvert Kampgrundlag. Efter langsommelige Forhandlinger og heftige Kampe besluttede Regering og Landdag hverken at godkende eller forkaste, men under Protest at vige for Magten. Hæren beordredes tilbage først bag Skellinien, senere bag Ejderen; Vaabenhvilen skulde benyttes til fortsatte Rustninger, og ved Embedsmændenes Hjælp skulde Slesvig holdes fast ved den saakaldte civile Okkupation, ved en organiseret passiv Modstand. Det var hverken helt modige eller ædelmodige Beslutninger. Et Par af Ministrene indgave deres Afskedsbegæring med den Erklæring, at de hellere vilde falde i Danskernes eller Russernes Vold, end at se Hertugdømmet sønder-slidt paa denne Maade ¹⁾, og endnu i det sidste Øjeblik søgte Ohlshausen at fremtvinge en krigersk Optræden,

¹⁾ Schleiden IV. S. 150.

men alt forgæves. Preussen havde atter nærmet sig Slesvigholstenerne, og ved dets Hjælp haabede Statholderskabet nogenlunde helskindet at slippe ud af Saksen.

II. De „femogtyve Dage“.

Først gjaldt det for Statholderskabet om at bringe det mest mulige ud af Nordslesvig, før dette uigenkaldelig gik tabt, og her kom de 25 Dage, dette underlige Mellemrum mellem Vaabenhvilens Godkendelse og Iværksættelse, det vel tilpas. Et stort Tvangsloan, for Haderslev Østeramt alene omtrent 200,000 Kr., skulde inddrives med Halvdelen den 1. August og Resten til September og Oktober, og 6 Aars Mandskab tvinges ind i Rekrutskolerne i Rendsborg. Det havde Hastværk, før Svensken kom, og der blev handlet hurtigt.

I en Raadslagning med General Prittwitz den 21. Juli blev det bestemt, at den slesvig-holstenske Hær skulde rykke ud foran Rigshæren og indtage en Opstilling bag Skellinien; men paa egen Haand beordrede Statholderskabet 6 Dragoneskadroner til at forblive tilbage i Nordslesvig som Politisoldater og Exekutionstropper. — Derefter begyndte Udmarchen. Baade fra preussisk og slesvig-holstensk Side udstedtes formanende Bekendtgørelser til Tropperne og Befolkningen om at undgaa Rivninger; men mellem de to Hærafdelinger var Stemningen yderlig slet. Naar Preusserne passerede deres tidligere Kampfæller, rakte de 3 Fingre i Vejret med haanende Hentydning til Edsbruddet; i Kolding rev de en blaa-rød-hvid Fane ned og tilintetgjorde den; i Haderslev vakte nogle preussiske Artillerister en „sittlich Entrüstung“ hos Embedsstanden ved at møde med den danske Kokarde oven over den

preussiske og ved at stikke en rød Fane ud af deres Kvartérvindue. En preussisk Hærafdeling forlod Aarhus under Tonerne til den „tapre Landsoldat“, og Fraternisering mellem danske og preussiske Forposter omtaltes hyppigt. Alle saadanne Træk genfortaltes i Hertugdømmernes Aviser og forøgede Harmen.

Paa den anden Side sparede Slesvigholstenerne heller ikke Prittwitz, der var deres særlige Syndebuk. I Kristiansfeld frabad Lægerne sig hans Besøg paa Lazaretherne; „de saarede — hed det — kunne næppe nok taale Synet af en preussisk Uniform, og naar saa endogsaa selve Generalen vilde komme, var alt at befrygte.“¹⁾ — En slesvigholstensk Kvindekomité sendte ham en elegant hvid Nathue, prydet af kunstøvet Haand med en Ørn og Indskriften: „Fortjenesten sin Krone“, og Aviserne gjorde sig en Glæde af at meddele, at han, netop den 6. Juli, havde modtaget den weimarske Husorden „for Aarvaagenhed“.

Den 25. Juli ankom Hovedmassen af den holstenske Armé til Haderslev, modtagen af det herskende Parti med Taler, Flag, Blomsterkranse og hvidklædte Piger. I Spidsen for en Afdeling red General Bonin; „han blev næsten begravet i Blomster og udgød en Strøm af Taarer.“ I de følgende Dage gentog lignende Fester sig i de sydligere Byer, og den 3. August holdt Generalen en Revy paa Koselhede ved Mysunde, før Hæren forlod Hertugdømmet.

Derefter fulgte Rigstroppe, men uden Festtaler og Blomsterkranse. Den 2. August gik den sidste preussiske Afdeling Syd for Kolding Aa, Skandserne paa Dybbøl Banke og langs Flensborg Fjord desarmeredes, og om-

¹⁾ Skrivelse fra Christiansfeld af 3. August i „Hamb. Nachr.“ 1849.

kring den 12. August fandtes ingen regulære Tropper Nord for Slesvig By. Landet var fuldstændig overladt til den provisoriske Embedsstand og dens Haandlangere.

Fra den forrige Vaabenstilstand forefandtes endnu et organiseret Landpoliti med Politimestre i Spidsen. I Haderslev herskede „Skanderborg“-Jensen, i Gram Karl v. Krogh, i Broager en forhenv. Tingskriver Muderspach, i Graasten en anden v. Krogh, i Flensborg Krohn osv. Disse Politichefer, understøttede af Dragoner, begyndte allerede den 24. Juli en højst besværlig Skatteudpresning og Forfølgelse af de værnepligtige. Landsbyens Tilgange besattes af Ryttere, Bønderne kaldtes sammen og fik Ordre til i Løbet af 24 Timer at tilvejebringe meget betydelige Summer, der i større Kommuner endogsaa kunde løbe op til henimod 10,000 Kr. Alle Sogne i Haderslev Amt — to undtagne — nægtede at betale, og saa begyndte Selvtægten. Bøndernes Heste og Luksusvogne førtes til Haderslev og stilledes til Tvangsauktion. — Samtidig dreves en livlig Menneskejagt i Gaarde, Skove og Moser; Forbindelsesvejene over den jyske Grænse holdtes besatte af Dragoner, for at disse kunde opsnappe flygtende værnepligtige; i Skovene omkring Aabenraa afholdtes formelige Klapjagter efter unge Mennesker, og i Alassund gik hver Morgen danske Patrouillebaade frem og tilbage for at frælse den Art Flygtninge over til Øen. I Landsforsamlingen fremkom Forslag om, at de gifte Mænd og Aldersklasserne op til 40 Aar ogsaa skulde indrulleres, og Flugten blev da saa almindelig, at Landet i højeste Grad savnede Arbejdskraft midt i Høsttiden. De fremragende danske Ledere vare forlængst fordrevne, andre taaltes i Hjemmet kun imod ydmygende Reverser,

kongerisk-fødte Folk udvistes, mange Præster og Lærere fængledes eller fordreves, og Ribe, Kolding og de vestfynske Byer vare fulde af flygtende Slesvigere.

En saadan Vaabenstilstand var værre end Krigen, og den dansksindede Befolkning var nær ved at tabe Modet. Skulde den virkelig have den skrækkelige Vinter 1848—49 om igen? Vel tvang General Prittwitz de slesvig-holstenske Dragoner til at marchere sydpaa den 6. August; men øjeblikkelig stillede Statholderskabet et Gensdarmerikorps paa Benene, egentlig de samme Dragoner, kun nu iførte en grøn Uniformsfrakke med et G paa Skulderstropperne. Den 8. August om Aftenen holdt et Korps paa et halvt Hundrede beredne og et Par Hundrede Fodgensdarmere deres Indtog i Haderslev, og Udpresningerne begyndte med fornyet Iver og Kraft. Jeg skal indskrænke mig til at genfortælle nogle enkelte, godt afhjemlede Optrin.

Den 9. August indfandt en Trop Gensdarmere sig i Fjelstrup. Politimester Jensen satte sig straks i Besiddelse af 14 gode Heste, men da dette ikke var nok, trængte han ind hos Gaardejer Simon From paa Bygvraa, greb ham i Halstørklædet og forlangte under voldsomme Trudsel, at han skulde aabne sit Chatol. Da From nægtede dette, slog Gensdarmene Chatollet i Stykker og udtog 190 Mark cour. i rede Penge. Derpaa gik Toget til Haderslev, hvor Hestene opstaldedes og bortsolgte ved offentlig Auktion. Bønderne maatte i dyre Domme tilbagekøbe deres egne Dyr. Schleiden fortæller, ikke uden en vis Hoveren, at selv fra Haderslev Amt modtog Statholderskabet betydelige Skattesummer, og fra vor Side skal det

ingelunde benægtes, at „Skanderborg“-Jensen forstod at behandle Bøndernes Pengepunge og Chatoller.

Den 15. August kom Touren til Vonsbæk, hvor Politimesteren under Trudsler, Skældsord og Slag bemægtede sig 20 Heste. Om dette Besøg fortæller Gaardmand Jes P. Viif i Feldum følgende: „Idag, den 15. August, kom tvende af de saakaldte Gensdarmmer ridende ind i min Gaard og tilspurgte mig — den ene paa slet Tysk og den anden paa slet Dansk — om jeg vilde betale mine Penge. „Hvilke Penge!“ — „Den Skat Du skal betale“ (Tvangs-laanet). — „Jeg har ingen Penge; thi det er ikke længe siden, jeg har betalt Krigsskat.“ — „Ja saa tage vi Heste!“ — „Naa saa! Jeg har 3 Heste, de 2 ere paa Marken med Gødning, og den tredie staar paa Stalden.“ — De saa da Stalden efter; men da de ikke fandt uden en Føllhoppe, rede de ud af Gaarden, mødte Møgvognen og fulgte med den tilbage. De forlangte nu, at jeg skulde spænde Hestene fra og føre dem hen til Sognefogeden. Jeg svarede: „Have I Rettighed til at tage mine Heste, saa staa de der!“ — men herover bleve de fornærmede, vi kom i Ordstrid, og den ene Gensdarm trak sin Sabel og gav mig et Slag i den venstre Side, saa jeg befunder min Gang tung og mit Aandedræt besværligt. Værgeløs maatte jeg gaa baglænds hen ad Gaarden, hvor der laa en Træmøggreb, som jeg da greb fat paa for at faa et Modværge i Hænderne; men da den anden Gensdarm saa det, greb han til Pistolen og sagde: „Naar du gør Modstand, saa skyder jeg!“ — Over denne Tummel kom mine Fruentimmer og Karle skrigende og bedende, at jeg hellere maatte lade dem faa Hestene. Jeg gav da efter og gik hen og spændte Hestene fra Vognen;

men imens stode de med Klingen over Hovedet paa mig, skældte ud og sagde blandt andet, at jeg vist var en af dem, som stifter paa Landstorm. — Min Karl tog nu Hestene og trak dem til Bæk til Sognefogeden; men selv skulde jeg følge med Gensdarmene, der rede mig saa skrappt i Hælene med dragne Klinger, at jeg af og til maatte undvige i Sidegrøften paa Vejen for ikke at blive overreden af dem, og de vedbleve med deres brutale Ord ligesom inde i Gaarden. Da jeg ankom til Sognefogeden i Bæk, var der allerede samlet en hel Del Heste fra andre Besiddere i Sognet, og efter at have opgivet Alderen paa mine Heste var jeg endelig fri. Gensdarmene droge bort fra Vonsbæk med 20 Heste og Sognefogedens Stads-vogn, og de forlangte desuden, at Sognefogeden skulde følge med til Haderslev.“¹⁾)

Ikke mindre livligt synes det at være gaaet til i Vesteramtet. Pastor Mørch, der lige have tiltraadt sit Embede i Rejsby, slæbtes som Arrestant til Haderslev, hvor han forsynedes med Tvangspas til Danmark. Præsterne i Fol, Skærbæk og Hygum og flere Lærere maatte over Hals og Hoved flygte til Ribe for at undgaa Mishandling og Fængsling. Særlig synes Politimesterens Vrede at være gaaet ud over Hygum Sogn, hvor en Gaardmand Dolberg hejsede Dannebrog, og Maler Hense, en haardnakket Modstander af de provisoriske Embedsmænd, nægtede at betale Tvangslaanet. Et Brev fra dennes Hustru af 16. August 1849 giver et anskueligt Billede af de forvirrede Forhold, hvorunder Befolkningen levede.

„Kære Fader! Min Mand er nu ikke fange læn-

¹⁾ Signeret Beretning i Hempels Avis i Odense 1849.

gere ¹⁾, derimod er han landflygtig, idet han pludselig om Natten den 13. August maatte forlade Hjemmet i det bare Linned. Huset blev nemlig i Stilhed omringet af 10—12 tyske Ryttere og Soldater, som bankede paa. Min Mand, der ikke tænkte paa nogen Fare, stod op af Sengen og aabnede Døren, men mærkede straks Uraad, smækkede atter Døren i og løb bag ud for at skjule sig. Men hvilket græsseligt Hus blev der saa ikke! Jeg kunde ikke hurtigt nok lukke Døren op og tænde Lys; derfor fik jeg ogsaa en god Del Prygl. Men det var ikke det værste; thi min Rædsel og Angest for min Mand overgik aldeles denne Medfart mod mig. Fjenderne svore og trumfede paa, at han vilde blive skudt eller gennemboret af Bajonetter, dersom han ikke kom frem. Med dragne Sabler, Bajonetter og Spyd blev nu Huset gennemsøgt, Høet i Laden gennemstukket; Bajonetten var kun et Par Tommer fra min Mand, et Sparretræ modtog Stødet, ellers havde det været ude med ham. Det var Forsynet, der reddede ham, og takket være Gud derfor. — Endelig bleve de kede af at søge efter ham og forlode Huset Kl. 5, medtagende en Pistol, vort Sølvstøj og min Mands Ur. Herre Gud, det var nogle kære Genstande, som disse Røvere skilte os ved. Sølvskeerne havde Fader skænket os i Brudegave, Uret havde tilhørt min Mands Bedstefader, og Flødeskeen havde vi selv tyet os. — Om Morgenens kom der Bud fra Madam Dolberg, som bor i Nabolavet, om jeg havde beholdt min Mand; thi hendes var bleven tagen

¹⁾ 1848 havde Hense været arresteret meget længe, fordi han havde nedrevet en Bekendtgørelse om Skatteopkrævning fra den provisoriske Amtmand Bruhn. Se forøvrigt „Dannevirke“ 1849, Nr. 49, 54.

og bortført samme Nat. Den følgende Nat bortførte disse tyske Røvere vor Degn, Hr. Lycke, og Natten efter skulde Nabopræsten afhentes, men han var heldigvis ikke hjemme. Vor Præst tilligemed hans Kapellan og de fleste Mænd i Hygum ere flygtede; ingen veed hvorfor; men de ere dansksindede og læse danske Blade, hvilket er forbudt paa det strængeste,¹⁾ især Bladet „Dannevirke“. Det unge Mandskab er ogsaa borte. En 2—3 tysksindede Mænd, der anmeldte alt til Gram, ere Skyld i hele Ulykken. Det ser elendigt ud; jeg er alene; Høsten staar for Døren, og vi have, Gud ske Lov, en Del Korn; men skal denne Tilstand vare længe, saa raadner det paa Marken; thi der er ingen Folk at faa, og ethvert Bondested er blottet for Arbejdshænder: Mændene, Sønnerne og Karlene ere borte. Vi blive nødte til at sælge en af vore Køer; men der er ingen Markeder for Tiden, og lade vi Embedsmændene tage selv, saa forslaar een Ko ikke. — Nu beder jeg Dig, kære Fader, at give os sikre Efterretninger. Regeringen maa jo dog sørge for at give os Militær til Beskyttelse; thi bliver Vaabenstilstanden som den forrige, saa ere vi ulykkelige. Det er længe siden, der blev talt om, at svensk Militær skulde komme; men endnu have vi intet set. Vi kunne ingenting faa at vide, da vi ikke kunne faa eller maa læse danske Aviser.“

Da disse Begivenheder indtraf, skulde Bestyrelseskommissionen allerede have været i Virksomhed og de svenske Tropper til Stede; men det preussiske Diplomati fandt paa, at den nye Regering skulde indsættes paa en

¹⁾ Den 7. April 1849 havde Statholderskabet udstedt Forbud mod alt Samkvem med Danmark.

højtidelig Maade, derved haledes Tiden ud, de 25 Dage forlængedes næsten med 2 Uger, og de provisoriske Plage-rier kunde saaledes fortsættes. Alligevel lykkedes det ikke Øvrigheden at knuse Bøndernes Modstand. Dertil vare dens Kræfter forringe og Tiden for knap, og dens Mod begyndte ogsaa at svigte. Tvangslaanet blev kun højest ufuldstændigt inddrevet, og Rekrutudskrivningen blev en hel Skam for den tyske Sag. Ved Sessionen i Haderslev den 12.—15. Juni 1849 over Aldersklasserne 21--25 Aar skulde omtrent 700 værnepligtige møde, men hovedsagelig indstillede sig kun Krøblinge og gifte Folk. Ialt udskreves 45 Mand, men af disse flygtede 27 til Kongeriget, og hele Udbyttet var altsaa 18. Værre gik det endnu den 8. August, da de 25—30aarige skulde møde; thi der synes ikke at have indstillet sig et eneste brugbart Menneske, og der kunde saaledes slet ikke afholdes nogen Session.¹⁾

Fra Haderslev skrev en Embedsmand den 13. August²⁾: „Her i Staden og i Amtet er den tidligere paatænkte Session ikke bleven afholdt af Hensyn til Øjeblikkets Tilstand og Forhold. Ligeledes har man heller ikke bragt den udstedte Lov om Oprettelsen af en Borgervæbning til Udførelse, og efter al Sandsynlighed vil det heller ikke ske i Fremtiden [fordi Embedsmændene ikke turde]. Hist og her begynder man at nægte at modtage slesvigholstenske Papirspenge; men derved lægger man næppe det tyske Sindelag for Dagen. Hvo der vil være tysk, maa ogsaa have Tillid til vore Penge, enten de ere af Sølv eller Papir, og netop med de sidste kan der anstilles en Ild-

¹⁾ Den provisoriske Amtmand Bruhns Beretning i Alt. Mer. Optaget i „Dannevirke“ 15./10. 49. ²⁾ „Hamb. Correspondent“.

prøve paa ren Tro. — Igaar Aftes fængsledes her atter en tilbagevendt, men ikke omvendt, en Hattemagermester Trapholdt. Han faar sandsynligvis samme Skæbne som Bogbinder Møller, der, da han ikke vilde stille en passende Kaution for rolig Opførsel, transporteredes tilbage til Jylland, hvorfra han var kommen. Med ham sendte man et Individ ved Navn Mørk (Præsten i Rejsby), som nylig ankommen fra Danmark, holdt lynende Prækener imod os Slesvigholstenere. Det vil overhovedet ikke vare længe, før Tilstandene fra ifjor atter indfinde sig hos os. Flensborg har nylig givet et Bevis derpaa; ogsaa i Vonsild ved Kolding skulle ophidsede Bønder have fornærmet vort Gensdarmeri ligesom de danske for nylig i Flensborg. Under en saadan Oprørelse i Sindene paa begge Sider er der ingen Lykke, ingen Fred at vente.“

III. Bestyrelseskommissionens Indsættelse.

Preussen havde opgivet sine Erobringsforsøg i Hertugdømmerne. Dets Krig imod os var bleven formaalsløs, byrdefuld, uudholdelig. Friedrich Wilhelm skammede sig over sit slesvigholstenske Makkerskab, „der satte en Plet paa den preussiske Krone“, og vilde for enhver Pris ud af det. Derfor sluttede Baron Schleinitz Vaabenstilstanden af 10. Juli. — Men Forvirringen vedvarede i Tyskland. Her gjaldt det for Preussen om at komme i Spidsen for den nordtyske Union; dette kunde ikke naas uden Understøttelse af de tysknationale, og disse ikke vindes uden en hensynsfuld Optræden imod Slesvigholstenerne. Paa denne Maade kom det preussiske Diplomati til at arbejde med en umulig Opgave: At gennemføre Tilsagnene overfor Danmark og samtidig holde vore Modstandere i godt

Humør! Dets Politik blev tvetunget og upaalidelig, og bagved skimtedes stadig Tanken om at holde hele Spørgsmaalet aabent til bedre Tider. Friedrich Wilhelm havde maaske nok opgivet at erobre Kieler Havn, men Preussen ikke.

I den første Maaned efter Vaabenstilstandens Afslutning optraadte det preussiske Kabinet i det hele taget velvilligt og imødekommende. Det knyttede atter den diplomatiske Forbindelse i København, den militære Side af Vaabenstilstanden gennemførtes paa tilfredsstillende Maade; det gik ind paa en slesvigsk Skellinie (fra Gelting Bugt til Höjer) efter vore Ønsker; det fandt sig i, at de neutrale svensk-norske Tropper forøgedes til 4000 Mand, og det valgte en Regeringskommisær for Slesvig, Grev B. v. Eulenberg, der var gennemtrængt af gammelpreussisk Loyalitet.

Men samtidig nærmede det sig Regeringen paa Got-
torp. Allerede den 26. Juli indeholdt „Staatsanzeiger“ en officiøs Fortolkning af Fredsaftalerne, der skulde berolige den nationale Stemning i Tyskland og bortforklare deres egentlige Indhold. Det indrømmedes vel, at Preussen foreløbig havde maattet opgive Slesvigs politiske Forbindelse med Holsten; men ved den endelige Fred vilde det arbejde hen til et selvstændigt Slesvig, der selv kunde bestemme sin Skæbne. Hertugdømmet skulde have en særegen Forfatning, forskellig fra den danske, en selvstændig Hær, særegne Finanser, en indfødt Embedsstand og kun gennem Landsherrens Person og Diplomatiets være knyttet til Moderlandet. Desuden forsikredes det, at de materielle Baand, der knyttede det til Holsten, ikke alene vilde blive bevarede, men endogsaa udvidede til at omfatte de vigtigste Landsinstitutioner osv.

Den danske Regering gjorde Indsigelser imod disse Fortolkninger og modtog beroligende Erklæringer; men ikke desmindre vedbleve slesvigholstenske Sendemænd at underhandle paa dette Grundlag, og den 10. August ankom Regeringspræsident Gustav v. Bonin til Gottorp for ved Bestyrelseskommissionens Indsættelse at give i hvert Fald nogle af disse Tanker en praktisk Form. Hans Fremstilling og Løfter vare helt slesvigholstenske. Kun saa længe den oldenborgske Mandsstamme herskede, vilde Preussen lade Slesvig forblive i Personalunion med Danmark; baade Kabinetet i Berlin og i London delte den Opfattelse af Fredsaftalerne, der var kommen til Orde i hin ovennævnte Avisartikel, og denne Opfattelse vilde blive lagt til Grund for Fredsunderhandlingerne. Hvad den slesvigske Bestyrelseskommission angik, da skulde den vel regere i Kongen af Danmarks Navn, men i hans Egenskab som Hertug af Slesvig, og dens Opgave var egentlig kun at repræsentere Landsherrens Person i Regeringen, medens derimod selve Forvaltningsarbejdet lige som hidtil skulde besørges af Statholderskabet og dets Ministerialdepartementer. Ingen ny administrativ Adskillelse mellem Hertugdømmerne maatte gennemføres, og den samlede Regering, Statholderskab og Bestyrelseskommission, skulde installeres paa Gottorp Slot.

Præsidenten maa have været saare slet orienteret i de slesvigske Forhold; thi det lyder jo helt utroligt, at et fornuftigt Menneske 1849 kunde falde paa at ville installere danske og holstenske Regeringsherrer som en Art „happy family“ i eet Bur, og Reventlow og Beseler have vel ogsaa set paa ham med sund Skepsis. For en Maaned siden havde den preusiske Ministerpræsident er-

klæret Statholderskabet for færdigt, og nu skulde det være livskraftigt nok til at opsluge hele den dansk-preussiske Bestyrelseskommission. Den 12. August rejste v. Bonin til Flensborg i Følge med Grev Eulenburg og den engelske Opmand, Oberst Hodges, for at forsøge dette Kunststykke.

Samme Dag var det danske Bestyrelsesmedlem, Kammerherre Frederik Ferdinand Tillisch, og Indsættelseskommissæren, Baron v. Pechlin, ankommen til Flensborg paa Krigsdamperen Ægir. Byen var blottet for preussiske Tropper; det sort-rød-gyldne Flag vajede fra Raadhuset, og endnu beherskedes den loyale Stad af den provisoriske Politimester Krohn med et Gendarmerikorps og flere hundrede slesvigholstenske Rekonvalescenter, der bevæbnede dreve omkring i Gaderne. Stemningen var mørk; kun faa Dage i Forvejen havde en dansksindet Familie faaet sine Ejendele ødelagte under en Gadetumult, mindre Mishandlinger hørte til Dagens Orden, og „Nordens“ Hævntørst holdtes kun nede af de tvivlsomme Fremtidsudsigter. Skibene i Havnen turde næppe nok hilse Orlogsmanden; ingen Velkomst i Land, intet Flag og ingen Glædesytring! Ledsaget af Agent Jensen, det loyale Borgerskabs ledende Aand, og nogle Gensdarmere begav Tillisch sig til „Stadt Hamburg“ og traf her i Løbet af Eftermiddagen sammen med de tyske og engelske Herrer.

Præsident Bonin sendte straks et Par Følere ud om den Enighed, der burde naas, og de Vanskeligheder, der skulde fjærnes, før Vaabenstilstandsregeringen kunde indsættes; men da Pechlin tørt erklærede, at han ingen Fuldmagt havde til den Art Underhandlinger, men ganske

simpelt var kommen for at indsætte Regeringen, brød Bonin af og reiste endnu samme Aften tilbage til Slesvig for, som han sagde, at bevæge Statholderskabet og Landsforsamlingen til at forlade Hertugdømmet, men i Virkeligheden for yderligere at sondere Stemningen der. Han fandt den meget umedgørlig, og en enkelt Regeringsherre (Schleiden) fattede endog en saa levende Mistillid til ham, at han bragte sine Arkivsager i Sikkerhed.

Forholdene vare højst forviklede. Statholderskabet vedblev fra Gottorp at regere, som om intet var sket — lige udfordrende saa vel over for Preussen som over for Danmark; dets Hær holdt endnu baade Ekerneførde, Frederiksort og den slesvigske Del af Rendsborg besat; det udnævnte og afsatte Embedsmænd, holdt Session og inddrev Krigsskat; Landsforsamlingen vedblev ganske uforstyrret at holde sine Møder i Slesvig; Embedsmændene fik Tid til at danne en velovervejete og planmæssig Sammensværgelse imod den nye Regering; nye Gendarmerikorps'er oprettedes, og i Nordslesvig skaltede de provisoriske Embedsmænd, som om deres Herredømme aldrig skulde faa Ende. Kort sagt, Slesvig-Holsten bestod trods alle Traktater og Diplomater! Hvad var Preussens Hensigt? Vilde det skabe en Situation, der gav os Ret til at bringe de hemmelige Artikler til Udførelse, eller vilde det simpelt hen forraade os? Under Gadetumulten i Flensborg den 9. August havde de preussiske Tropper vist den største Ligegyldighed for Ordenens Opretholdelse, og stik imod den preussiske Regerings udtalte Ønske havde General Pritwitz nægtet at efterlade Polititropper Nord for Skellinien. Det preussiske Kabinet sendte Grev Eulenburg til Flensborg, for at han kunde indtræde i den nye Re-

gering; men det lod ham ledsage af en højere Myndighed, der skulde forhindre denne Regerings Dannelse!

Samtidig begyndte den vildeste Presseagitation imod Bestyrelseskommissionen. Denne retsstridige Vaabenstilstands-Regering — hed det i det officielle Blad — er dumpet ned til os fra Skyerne, uden Støtte i Befolkningen, under den mest levende Modstand fra alle gejstlige og verdslige Embedsmænd. Den bilder sig ind fra sit tomme Bord at kunne beherske hele Landet, og den vil end ikke blive adlydt i Flensborg. Ikke en Sjæl, undtagen Agent Jensen og nogle lignende Konsorter, bryder sig om den. Samtlige Præster i Staden og Amtet, med Undtagelse af Aschenfeldt, den danske Præst Holdt og Martens i Nykirke, have forenet sig om ikke at anerkende Kommissionen, men kun at ville adlyde Statholderskabet, den eneste lovlige Regerings Befalinger. Magistraten og de øvrige flensborgske Embedsmænd have fattet lignende Beslutninger, og de ville finde Tilslutning overalt i Hertugdømmet.¹⁾ — Denne Bebudelse af passiv Modstand kunde afsendes fra Flensborg den 13. August.

Intet Under, at den danske Regering blev betænkelig, og for dog at have Haand i Hanke med Begivenhederne negtede den foreløbig at udlevere de slesvigholstenske Fanger og at hæve Blokaden af den holstenske Østkyst, der traktatmæssig skulde ske samtidig med Bestyrelseskommissionens Indsættelse.

Den 14. August optog Præsident Bonin atter Underhandlingerne i Flensborg, og hans slesvigholstenske Hen-

¹⁾ Alt. Merkur. Hamb.-Nachr.

sigter fik nu Form, idet han paa engang søgte at begrænse Bestyrelseskommissionens Virksomhed og at lænke den sammen med Statholderskabet, som derved ville opnaa at blive en anerkendt Autoritet. Han forlangte, at de provisoriske Embedsmænd (ansatte efter den 24. Marts 1848) skulde beholde deres Stillinger ogsaa under den nye Regering, at Hertugdømmets foreløbige Flag skulde mærkes med de tyske Farver, at den slesvig-holstenske Fællesregering af 1834, der var bleven opløst i April 1848, skulde genoprettes som samlet Autoritet for begge Hertugdømmerne, og at Vaabenstilstanden for Fremtiden skulde gennemføres i Samraad med Statholderskabet.

Baron Pechlin afviste disse Fordringer som ganske ubeføjede og forlangte indtrængende, at Bestyrelseskommissionen snarest mulig skulde træde i Virksomhed. Hertil svarede Bonin, at han under ingen Betingelser vilde installere, før Fangerne vare udvekslede og Blokaden af den holstenske Kyst hævet, og da han heri fandt Støtte hos Hodges, samt tilføjede, at Statholderskabet først da vilde forlade Slesvig, sendtes der Ilbud til København for at indhente den danske Regerings Samtykke. I det hele var Bonins Sendelse et ganske uforudset Mellemspil og sikkert nok opfundet for at behage Slesvigholstenerne.

Saaledes hengik atter 4 Dage. Bonin rejste til Got-
torp, Kiel og Rendsborg for at fortsætte sine Underhand-
linger med Modpartiet, medens Tillisch, Eulenburg og
Hodges i Flensborg søgte nt enes om visse fælles Syn-
punkter for deres fremtidige Virksomhed. De bleve vel
snart enige om, at Flensborg skulde være Regeringens
Sæde, men om det store afgørende Spørgsmaal: Embeds-
mændenes Stilling, gik Anskuelserne vidt ud fra hinanden,

og Tillisch skrev til Konseilspræsidenten, at han paa dette Punkt uden Tvivl vilde blive tvungen til at give meget efter. ¹⁾

Den 18. August rykkede atter nogle preussiske Ordenstropper ind i Flensborg, og samtidig underrettedes Baron Pechlin om, at de tyske Fanger vare overførte til Als og kunde udveksles, saasnart Indsættelsesdagen var bestemt, og ligeledes fik han Fuldmagt til paa selve denne Dag at hæve den østholstenske Blokade.

Det maatte nu vise sig, om Præsident Bonins Sendelse var en diplomatisk Farce, opfunden for at behage Slesvigholstenerne, eller af en mere alvorlig Natur. Alle Statholderskabets Bestræbelser for at faa noget at vide om den Aand, hvori den nye Regering vilde herske, om alle slesvigholstenske Love skulde hæves eller ikke osv., havde været frugtesløse; Eulenburg havde vist den yderste Discretion, og Tillisch var fuldstændig utilgængelig. Statholderskabet vaandede sig under det ydmygende Tilbage- tog fra Gottorp til Kiel, og fra mange Sider var der gjort de største Anstrængelser for at opnaa et Kompromis: En Gentagelse af Malmøstilstanden; men alle Anslag strandede paa Pechlins Fasthed. — Præsident Bonin maatte tiltræde et slet dækket Tilbagetog; endnu den 19. gjorde han et Forsøg paa at faa Bestyrelseskommissionen indsat i Kongehertugens Navn, men da ogsaa dette glippede, syntes han at have udtømt sine Forhandlingsgrunde. Den 21. August udveksledes Fangerne ved Dybbøl, den 23. besluttede Statholderskabet at forlade Hertugdømmet, og Lørdag den 25. installeredes Bestyrelseskommissionen;

¹⁾ Udat. Concept.

Højtideligheden foregik i en Sal i Hotellet „Zur Stadt Hamburg“ i Flensborg.¹⁾

Den nye Regering modtoges med isnende Kulde af den flensborgske Embedsstand, med Fester, Kanonsalut og Danebrogflag af Befolkningen, og denne Modsætning udviklede sig hurtig til en blodig Konflikt. Ingensteds var man saa træt af Oprøret som her. Befolkningens Hovedmasse var stærkt kongeligsindet, den lille Mand i „Norden“ national-dansk, alle følte sig haardt truffet i deres materielle Interesser. Krigen havde lukket Byen ude fra dens Marked, Handel og Skibsfart var standset, den livlige Havn omdannet til en „Viehweide“, Arbejdsklasserne uden Fortjeneste: Alle sukkede efter Oprettelsen af den gamle Tilstand.

„Wat ick segg', Gott gew ons werrer op de Brügg den ohlen Dänen, Denn kommt de nich werrer to ons, gift et gar nix to verdeenen.“

Allerede Lørdag Aften gærede det i „Norden“, og den fanatiske Politimester Fried. Clairant Krohn var uforsigtig nok til yderligere at ægge Stemningen. Søndag Morgen befalede han Danebrogflagene nedtagne; hans Gensdarmere rev Bestyrelseskommissionens Bekendtgørelser ned fra Gadehjørnerne, idet de paastode ikke at kende denne Myndighed, og da den højtansete Købmand Andreas Christiansen vendte tilbage til sin Fødeby og sin Forretning, lod Politimesteren ham arrestere som politisk Forbryder. Dette var for meget; Grosserereren befriedes af sine Medborgere, og om Aftenen stod et vældigt Slag

¹⁾ Forøvrigt henvises til „Den dansk-tyske Krig 1848—50, udg. af Generalstaben“ III. 1. Afsn.

paa Skibsbroen mellem det dansksindede Borgerskab og Krohns Gensdarmmer og Reconvalescenter. Fra begge Sider blev der gjort Brug af Skud- og Stikvaaben, og flere bragtes saarede bort, indtil preussiske Bajonetter ryddede Gaderne.

Til almindelig Forbavselse forlode de preussiske Tropper Byen næste Morgen. Den svenske Besætning kunde ikke ventes før henimod Aften, Bestyrelsekommis-sionen var uden Magtmidler, den gamle Øvrighed dygtig forhadt, og for en Dag prisgaves Byen saaledes til Anarki og Selvtægt. Den kongetro Befolkning rejste sig for at afkaste Terrorismens Aag og gøre sig til Herre i sit eget Hjem. Hele Staden var paa Benene, smykket med danske Farver bølgede Masserne frem og tilbage i Gaderne; de slesvigholstenske Emblemer nedreves og tilintetgjordes, enkelte Butikker plyndredes!

Men pludselig viser Politimesteren sig i Spidsen for sin Garde, væbnet til Tænderne med en dobbeltløbet Flint, en Hundepisk og en Hirschfænger. Han støder først sammen med en Flok Dreng, der spredes til alle Sider; men saa kommanderer han pludselig omkring og lader fyre løs paa den nysgærrige Hob, der følger ham: En tysksindet Toldkontrollør og en dansk Slagtersvend bæres døende bort fra Gaden!

Men hermed var ogsaa det provisoriske Regimente forbi i Flensborg. De ophidsede Borgere dreve Gensdarmmer og Soldater ud af Staden, mange maatte forklædt redde sig sydpaa, Krohn flygtede til sin Bolig, en Sikker-vagt oprettedes af ansete Mænd, og hen paa Aftenen fik den uheldige Politimester — efter lang Tryglen — ogsaa Løbepas til Kiel.

Midt under den stærste Ophidselse bruste det ene Dampskib efter det andet ind i Havnen, Svenskerne gik i Land under Befolkningens Jubel, Vagterne besattes, Patrouiller udsendtes, og hen paa Natten faldt den gamle Kongestad atter til Ro. Den havde frigjort sig for det forhadte Aag, og dens Borgerskab dannede fra nu af en Æresvagt omkring „Regeringen i Kongen af Danmarks Navn“.

IV. Bestyrelseskommissionen og Statholderskabet.

Den 25. August var Tæppet gaet op for en ny Akt i det besynderlige, slesvigholstenske Skuespil, og Optrinnene kom heller ikke nu til at savne Liv og Interesse. Slesvigholstenerne havde for Alvor faaet Modgang, da Præsident Bonin svigtede dem, da det trods al deres Snildhed ikke vilde lykkes at skabe en ny Udgave af Malmøkonventionen, da Vaabenstilstanden af 10. Juli tværtimod traadte dem i Møde som haardhændet Virkelighed — Fra een Side set var denne en stor Taabelighed, idet den indenfor Hertugdømmernes snevre Omraade baade vilde oprette den lovlige Orden og vedligeholde Opstanden: I det tyske Hertugdømme lod den Revolutionen florere og satte dennes Ledere i Stand til af al Magt at forberede Krigen; men i det danske Hertugdømme skabtes en Restaurationsregering, der af al Magt skulde forberede Freden. Disse to Regeringer stode overfor hinanden som Hund og Kat, de maatte udfejde en Duel paa Liv og Død, og da Stormagterne havde forment dem Kugler og Krudt, brugte de Kløerne.

Tvekampens Udfald kunde være tvivlsom nok. Den holstenske Regering med Statholderskabet i Spidsen

var skolet og sammenarbejdet, Reventlow og Beseler vare enige om Maal og Midler og raadede over en Hær og hele Hertugdømmet Slesvigs Embedsstand. Den flensborgske betød kun en halv Restauration og overvældedes af alt det Had, der følger en saadan, uden at kunne byde sine Hjælpere endelig Sikkerhed. Ganske vist kunde den støtte sig til den legitime Ret og tilsyneladende til en stor væbnet Magt; men den havde begyndt sin Virksomhed igaar fra en Dansesal i „Stadt Hamburg“, den mødte næsten tomhændet overfor sin store Opgave, den 12. August havde de 3 Herrer: Tillisch, Eulenburg og Hodges set hinanden for første Gang, de kunde næppe nok tale sammen uden Tolk, og da de tiltraadte Regeringen, vare de endnu ganske uenige om de allervigtigste Afgørelser.

Statholderskabet slog først, ganske sikkert ledet af den Tanke, at den løst sammensatte Tremandsregering vilde løbe fra hinanden ved den første alvorlige Modstand, og saa vare alle Sunde atter aabne. Ganske i Opstandens Aand, der var begyndt i Guds og Kongens Navn, indledes den nye Akt med et front Hyrdebrev af Superintendent Nielsen, Revolutionens Skriftefader, der med samme Lethed vendte op og ned paa en Ed som paa sit Timeglas. Hans kristelige Samvittighed forbød ham at vise Lydighed imod hans lovlige Landsherre saavel som imod den Regering, der var indsat af denne i Forening med to Stormagter; men derimod drev en hemmelighedsfuld religiøs Magt ham til fuldtud at anerkende det af „Centraljohann“ indsatte Statholderskab.

„Af dette — skrev han — udbede vi os nærmere Anvisning om, hvorledes vi have at forholde os, for at vi ved vore Handlinger ikke hindre dets Hensigter til

Slesvig-Holstens Bedste, og skulde dets Anvisning gaa ud paa, at vi have at følge os efter Vaabenstilstandsregeringen, saa ville vi, saa længe den lader os uforstyrret udøve vore Embedspligter, ikke forlade vore Menigheder, men efterkomme den faktiske Regerings Befalinger, indtil det Punkt, da den forlanger, at vi skulle virke for Hertugdømmets Underkastelse under Danmark og Adskillelse fra Holsten. Dette kunne vi, efter vor mest samvittighedsfulde Indsigt, kun anse for en Handling, som vi aldrig kunne beslutte os til, medens vi ved Guds Naade haabe at kunde lide Uret, naar det behøves, og være stærke og forblive det til Enden.“

Da Provst Nielsen den 22. August udsendte dette skinhellige Brev, tænkte han næppe paa, at der i Flensborg sad en preussisk Junker, hvis Opfattelse af Pligt og Ære skar tværs igennem hans politiserende Præstefraser, og lige saa lidt anede han, at han stod paa Nippet til at styrte Slesvigholstenismen i en alt for tidlig Grav.

Statholderskabet var lige saa forblindet som Provsten. Han havde deltaget i dets sidste Raadslagninger paa Gottorp, hans Hyrdebrev var bleven prøvet og godkendt der, og Dagen efter udsendte Beseler sin Svarproklamation, der er præget ganske af den samme Aand. I denne meddeles, at Statholderskabet viger for Omstændighedernes øjeblikkelige Magt, opgiver ethvert materielt Hold paa Hertugdømmet Slesvig og forlægger sit Sæde til Kiel; men samtidig protesterer det mod Vaabenstilstanden, Fredsaftalerne og Bestyrelseskommissionen; det forbeholder sig alle Landsrettighederne, stiller nye Rustninger i Udsigt og erklærer sig selv for den eneste gyldige Regeringsmagt i Landet indtil Fredens Slutning. Derefter følger

Anvisningen: „Til alle Øvrigheder og Embedsmænd i Hertugdømmet Slesvig, baade af den gejstlige og den verdslige Stand, udgaar herved den Opfordring, og Statholderskabet venter dette af deres prøvede Fædrelands-kærlighed, at de ogsaa under Bestyrelseskommissionens faktiske Bestaaen ville fortsætte de med deres Embedsstilling forbundne Forretninger til Landets Vel, saa længe og saa vidt, som de ere i Stand til at forene saadant med deres Pligt og Samvittighed!“

Dette vil med andre Ord sige, at den slesvigske Embedsstand gjordes moralsk ansvarlig overfor den fraværende Regeringsmagt, Statholderskabet, og for ret at forstaa Rækkevidden heraf, maa Proklamationen læses i i Forbindelse med Nielsens Hyrdebrev. Bestyrelseskommissionen havde til Opgave at skille Slesvig fra Holsten; men saasart den begyndte herpaa, overskred den det Punkt, hvortil de slesvigske Embedsmænd kunde vise Lydighed; derefter paabød deres Samvittighed og Pligt dem at gøre Modstand, og Beselers Proklamation er derfor simpelthen en Anvisning til fortsat Oprør. Embedsmændene skulde forblive i deres Stillinger som i et af Fjenden besat Land, og ved deres Obstruktion forhindre den fjendtlige Regering i at udføre sit Hverv. Selv Præsident Bonin faldt Proklamationen for Brystet; han meddelte Statholderskabet, at den var et Brud paa Vaabenstilstanden,¹⁾ og i Flensborg tvang den Eulenburg langsomt over imod det danske Standpunkt.

Forøvrigt var den nye Kamp forlængst lagt tilrette, Aftalerne truffne og Rollerne fordelte. Allerede den før-

¹⁾ Schleiden IV. S. 135.

martslige Embedsstand i Slesvig var overvejende slesvigholstensksindet; det var den organiserede Embedsmandsmodstand, der havde ført til Opstanden; i de følgende 16 Maaneder fjernedes omtrent alle kongetro Elementer uden Skaansel fra deres Embeder,¹⁾ deriblandt 58 civile Embedsmænd (i begge Hertugdømmerne), 10—12 Præster, ligesaa mange Lærere og Bestillingsmænd, og nu var Standen af een Støbning. Overrettens Assessorer, de 2 Superintendenter, alle Amtmænd, Borgmestre og Herredsfogeder, de allerfleste Præster, ja selv de deputerede Borgere og de underordnede Funktionærer vare som Regel Statholderskabets svorne Tilhængere og den legitime Sags Fjender. Den fraværende Regeringsmagt raadede over alle Landets Domstole og Forvaltningscentre; den kunde møde frem med en Embedsmands-Falanx, der maatte brydes og brydes med Glans, hvis de 3 Kommissionsmedlemmer ikke vilde svæve i Luften og blive til Latter og Spot for Landet.

Men Partiet havde et yderligere Øjemed med denne civile Okkupation, som den kaldtes, eller med Grundlæggelsen af den passive Modstand. Et Embedsmands-Oprør søgtes omdannet til en Folkerejsning! Det skulde bevises, at det slesvigske Folk uryggeligt holdt fast ved Tyskland, at Hertugdømmernes Adskillelse var en Umulighed, og at Slesvig under ingen Betingelse lod sig regere i Kongen af Danmarks Navn.

Tilsyneladende trak Statholderskabet sig helt bort fra denne Forretning; men selvfølgelig løb alle Traadene

¹⁾ Ueber die Vertreibung dänischgesinnter Einwohner. 1849.

tilbage i dets Hænder. Bevægelsen lededes af en Hovedkomité i Byen Slesvig med Aflæggere rundt omkring i Købstædernes og Flækkernes tyske Klubber. Emissærer udsendtes for at organisere og opvige Masserne, ophidsende, tildels væbnede Forsamlinger afholdtes for at støtte Embedsmændene og skræmme Bestyrelseskommissionen og dens Udsendige; en Krigskasse oprettedes ved paalignede Bidrag, lejede Bander holdtes i Beredskab for at nedslaa enhver Modstand, og et hadefuldt Pressefelttog aabnedes imod Tillisch og Eulenburg saa vel som imod alle Tilhængere af den gamle Kongemagt. Det hele var nærmest en uappetitlig Efterrevolution uden Storsind og Mod, fuld af forloren Papirspathos og spidsborgerlig Ondskab.

Saasart den flensborgske Regering havde tiltraadt sin Virksomhed, oversvømmedes Landet af Protester imod samme og Lydighedserklæringer til Statholderskabet, ganske i Provst Nielsens og Beselers Aand. Overretten og den slesvigske Magistrat gik i Spidsen for disse Udtalelser, men de fulgtes i Hælene af tilsvarende eller endnu langt heftigere Erklæringer fra saa godt som alle Myndigheder, ja selv alle Hertugdømmets Præster, paa 17 nær, skulle have lagt deres politiske Sindelag for Dagen ved denne Lejlighed, og kun i Nordslesvig fandt Embedsmændene — af Hensyn til Befolkningens Stemning — det raadeligt at indsvøbe deres Tilslutning i vage og mere maadeholdne Former. Selv 1849 maa det ikke have været saa helt let at være slesvigholstensk Embedsmand i Haderslev; thi den samlede Klikke erklærede: „Vi have hidtil ført vort Embede i vor retmæssige Landsherres Navn; som vor retmæssige Landsherre anerkende vi kun Kong Frederik den Syvende i

hans Egenskab af Hertug til Slesvig-Holsten, og ogsaa for Fremtiden agte vi at fortsætte vort Embede i denne Aand og efter denne Opfattelse, saa længe den ovennævnte Bestyrelseskommission faktisk bestaar.“ Man skulde hartad tro, at Statholderskabet slet ikke havde været kendt i disse nordlige Egne.

Endnu maa som et yderligere Karaktérmærke tilføjes, at alle disse Protestanter paa det omhyggeligste undgik at sende deres Protester til selve Regeringen i Flensborg, de indskrænkede sig til at offentliggøre dem i „Alt. Mercur.“ Det var kun en Blækkrig!

Selvfølgelig rettede denne Larm alles Øjne paa Bestyrelseskommissionen og dens Gerninger, særlig paa det danske og det preussiske Medlem af samme. Frederik Ferdinand Tillisch var født 1801 paa Barsbølgaard i Jels Sogn ved Haderslev og var altsaa en født Slesviger. Efter at have taget juridisk Embedsexamen ved Københavns Universitet havde han i en Del Aar været Auditor i Rendsborg, havde senere beklædt forskellige Amtmandsposter, indtil han 1844, ved sin ældre Broder Chr. Tillisch's Død, overtog Stillingen som Kabinetssekretær hos Kong Christian VIII. Alligevel maatte han vel 1849 endnu betragtes som en ny Mand i vort politiske Liv. Man vidste om ham, at han var en nøje Kender af Hertugdømmerne, en betydelig Administrator, skolet i de forskelligste Embedsforhold, og en besindig, sikker og taktfuld Personlighed; men man frygtede for, at han som konservativ Embedsmand af Christian VIII.'s Skole skulde savne paa den ene Side afgørende Kraft over for Slesvig-holstenerne og paa den anden Side aabent Blik for den nationale Side af Opgaven. Denne Frygt forøgedes ved

det Følge af slesvigske Embedsmænd, han tog med sig til Flensborg. De mest fremtrædende blandt disse vare Konferensraad Dumreicher, indtil 1848 deputeret i det slesv.-holstenske Cancelli, Baron Carl v. Plessen og tidligere Amtmand Warnstedt i Flensborg, der endog en Tid lang havde tjent under den provisoriske Regering og fra begge Sider kunde betragtes som Renegat. Alle vare de Slesvigholstenere af den ældre Skole, tysk-dannede, nationalt set helt upaalidelige Mænd, selv om de nu afskyede den oprørske Form af det nye Statsstræb. Tillisch var dog ikke længe om at gøre disse Tvivlsmaal til Skamme. I hans lille, tætte Skikkelse boede en Villie og et Mod, der var i Stand til at tage det op med de største Vanskeligheder, og hans uopslidelige Lune holdt ud under alle Pinagtigheder. For første Gang i umindelige Tider stod en dansk dannet Slesviger i Spidsen for Landets Styrelse; den danske Befolkning, der var lige saa absolutistisk som han, slog med fuld Tillid Kreds om ham, og saa med glad Undren, at den Ligeberettigelse mellem Sprogene, som Christian VIII. forgæves havde puslet med hele sin Regeringstid, syntes født med Tillisch's blotte Nærværelse i Regeringen.

Det preussiske Medlem, Botho Heinrich Greve af Eulenburg, var en Mand af samme Aandsretning som Tillisch, en højtstillet, konservativ Embedsmand, upaavirket af de moderne Ideer, uden Tro paa folkelige Tilskyndelser, ganske utilgængelig for Fraser, men handledygtig, fast og taktfuld. Rent selskabeligt fandt de meget hurtigt hinanden, men det var vanskeligt for dem at komme til Rette i politisk Henseende. Tillisch var kommen for helt at løsrive Slesvig fra Holsten, og i Hertugdømmets

indre Styrelse at gennemføre *status quo ante*. Eulenburg havde faaet Paalæg om at bevare saa mange Baand mellem Hertugdømmerne som muligt, kun i den løbende Forvaltning at gennemføre Adskillelsen med nænsom Haand og overalt at bevare det slesvigholstenske *status quo*, hvor dette ikke ligefrem stred imod Aftalerne i Berlin. Den første vilde tilintetgøre alle slesvigholstenske Indretninger, rette et dræbende Slag imod den oprørske Embedsstand, derved gennemføre „Pacificationen“ og forberede „Unionen“ med Danmark; den anden vilde derimod bevare alle Embedsmændene i deres Stillinger, i 6 Maa- neder føre en neutral Mellemregering i venskabelig For- staaelse med Statholderskabet og efterlade Hertugdømmet væsentlig i samme Stand, hvori han havde truffet det. — I disse afgørende Punkter var han i Overensstemmelse med den engelske Opmand Oberst Lloyd Hodges, og det er egentlig ubegribeligt, at Modpartiet slet ikke udnyttede disse Modsætninger, ja ved dets ubesindige Politik endog ligefrem tilintetgjorde dem.

En samtidig Forfatter af et satirisk Skuespil „Till Eulenspiegel“ (med Hentydninger til de to Kommis- særers Navne) synes at have havt en klarere Opfattelse af Stillingen end selve Statholderskabet. Under et Møde med flensborgske Borgermænd lægger han de to Kommis- særer følgende Repliker i Munden:

Eulenspiegel.

Schwer gekränkt, wer will es läugnen, sind sie Euch geworden, leider!
(zur Rechten) „Ewig sollen se to samen bliven!“

Till (zur Linken).

„Danmark indtil Eider!“

Eulenspiegel (zur Rechten).

„Schleswig-Holstein meerumschlungen!“

Till (zur Linken).

„Og den hell'ge Dannebrog!“

Som vi snart skulle se, faldt Bestyrleseskommissionens første Afgørelser næsten lige saa paradiske ud som disse Repliker. Saasnart den blev tvungen frem som Kampregering, savnede den fast Grund under sig. Den kunde ikke rette sig efter det danske og det preussiske Kabinets Instruktioner, dels fordi disse stode i stærk indbyrdes Strid, dels fordi den som en selvstændig Regering maatte være uafhængig til begge Sider. Endnu mindre kunde den søge sin Rettesnor i den yngre slesvigholstenske Lovgivning, da denne paa saa godt som alle Punkter stred imod Aftalerne i Berlin, ja end ikke med Hertugdømmets ældre Lovgivning kunde den tage det helt nøje, og dog havde den paa intet Punkt Ret til at skabe noget nyt. I Virkeligheden frembød den et uhyre Spillerum for Fortolkning, Splid og Vilkaarlighed, og dette gjordes endnu større ved det uheldige Valg af Opmanden, Oberst Lloyd Hodges, der hverken forstod Tysk eller Dansk, var aldeles ukyndig i de Forhold, han skulde bedømme og afgøre, og ikke i Besiddelse af virkelig Skarpsindighed. Endnu langt ind i 1850 ansaa han Laurids Skau for en fanatisk dansk Præst!

Kun i een Retning lagde Konventionen en Kapsun paa altfor udskejende Tilbojeligheder, idet den krævede, at Landet skulde styres i Kongen af Danmarks Navn, altsaa dog i den Retning, hvori han maatte tænkes at ville styre. Forgæves havde Bonin rendt Stormløb imod denne Bestemmelse og nedlagt højtidelig Protest imod den; den blev Tillisch's afgørende Skjoldborg, og den skaffede stadig Eulenburg de vanskeligste og pinligste Overvejelser.

Under den heftigste Friktion tiltraadte de 3 Herrer

Regeringen og vare kun enige om det ydre Apparat. Det 25. August oprettedes 3 Regeringsdepartementer, hvoraf det første skulde erstatte det gamle Cancelli (Justits- og Kultusvæsen), det andet Rentekammeret (Skatte- Land- og Forstsvæsen m. m.) og det tredie Generaltoldkammeret (Finans-, Told-, Post- og Handels-sager). Denne Ordning lagdes ogsaa senere til Grund for det slesvigske Ministerium. Indtil efter Istedslaget lededes 1ste Departement af Conferensraad Dunreicher, 2det og 3die foreløbig af Warnstedt og, efter hans Gendindsættelse som Amtmand i Flensborg, af Baron Carl v. Plessen.

Samme Dag fremkom Tiltrædelses-Proklamationen, et mærkeligt Dokument, der viste, at Eulenburg foreløbig havde sejret; det gik ud fra den Forudsætning, at alt i Fremtiden vilde forme sig paa den fredeligste Maade. Alle revolutionære Embedsmænd stadfæstedes i deres Embeder, idet de forpligtedes til indtil videre at fortsætte deres Embedsforretninger i Kommissionens Navn og paa dens Vegne, og hvis enkelte mente ikke at kunne efterkomme denne Forpligtelse, imødesaas deres Begæring om Afsked. Eulenburg og Hodges vare endnu ikke come ud over det naive Standpunkt, og Tillisch havde maattet sætte sit Navn under Aktstykket, for at Kommissionen overhovedet kunde faa begyndt at regere.

I de nærmest følgende Dage foretoges de indledende Skridt for at opløse Slesvigs finansielle og militære Forbindelse med Holsten. En Centralkasse oprettedes i Flensborg for alle Indbetalinger, Udskrivningen af Rekruter til den slesvigholstenske Hær og Flaade og Opkrævningen af Krigsskatten paa Statholderskabets Vegne

forbødes; det oprørske Gensdarmmeri befaledes opløst, og Forbindelsen med Danmark genaabnedes. — Men allerede derved havde Eulenburg indskrevet sig som Slesvig-Holstens „Landsfjende“, og alle Pressens Struber tordnede løs imod ham. Samtidig fulgte et i al sin Smaalighed højst karakteristisk Mellemspil. Den 27. August havde Kong Frederik VII. med Bestyrelseskommissionens Billigelse udstedt følgende Proklamation:

„Slesvigere!

Det er endelig lykkedes Os at standse Krigens Onder, som især have tynget paa Vore tro Indbyggere i Hertugdømmet Slesvig og maatte føles dobbelt smerteligt, da det var Sønner af de under Vort Scepter forenede Lande, som stode fjendtlige lige overfor hverandre. Det er Vort tillidsfulde Haab, at den nu indtraadte Vaabenstilstand vil være Forbudet for Fredens tilbagevendende Velsignelser, og Vort Hjerte føler Trang til i dette Øjeblik at rette et Ord til Vore slesvigske Undersaatter. — De iblandt Eder, som under de vanskeligste Forhold have bevaret fast Troskab til Os — og med landsfaderlig Glæde kunne Vi dertil henregne den overvejende Del af Folket i Slesvig — I ville finde den bedste Løn i egen Bevidsthed og i det Eksempel, som I efterlade Eders Børn. Men modtager ogsaa Eders Konges Tak; thi Eders urokkelige Hengivenhed har under de mange og dybe Krænkelser, som Vort Hjerte har maattet erfare, været Os den bedste Erstatning. — De iblandt Eder, som, forglemmende den Retfærdighed og Mildhed, den Fred og rige Velsignelse, som Eders Fædre og I have nydt under det danske Kongescepter, ere geraadede paa Afveje, Eder ville nu sørgelige Erfaringer have lært, at I i Fremtiden have

at søge Hjælp og Beskyttelse hos Eders retmæssige Landsherre, og I ville, naar I med oprigtigt Sind vende tilbage til Os, finde Os beredt til at glemme det forbigangne.

Af Eder alle, Indbyggere i Hertugdømmet Slesvig, haabe og vente Vi, at I, saa længe den nu indsatte Landsbestyrelse bestaar, ved en med Lov og Ret bestaaende Adfærd ville bidrage til at fremme det begyndte Fredens Værk til Landets Bedste, og at I ogsaa i Fremtiden ville understøtte Os i Vore Bestræbelser for ved landsfaderlig Regering og ved nye Institutioner, som Vi ville give Eder, paany at begrunde og befæste alle Vore Undersaatters Velfærd.“

Proklamationen var trykt baade paa Dansk og Tysk, men ved en skødesløs Behandling var der indløbet nogle mindre Afvigelser mellem Teksterne, og heraf lavedes stor Staahej. Særlig galt var det med den Sætning, hvori det hedder, at Slesvigerne have nydt Fredens Velsignelse under det danske Kongescepter, da de fremhævede Ord i den tyske Tekst gengaves med „unter dem Scepter unserer Königlichen Vorfahren.“ En saadan Afvigelse kunde ikke være tilfældig! I den danske Redaktion forsøgte øjensynlig en Indsmugling af et fjendtligt Princip, en Indlemmelse af Slesvig i Danmark; Proklamationen var et „propagandistisk“ Aktstykke, der ikke vilde blive offentliggjort fra en eneste slesvigsk Prækestol!

Først og fremmest gik det ud over Eulenburg; enten lod han sig tage ved Næsen af den snedige Tillisch, hed det, eller ogsaa havde han i sin preussiske Ophøjethed intet Hjerter for Hertugdømmernes Livssag, og Greven,

der endnu var ukendt med den slesvigholstenske Sværte, blev virkelig nervøs. Den 1. Septbr. sendte han den danske Konseilspræsident en skrap Skrivelse om dette Oversætterjaskeri, der præjudicerede hele Krigsspørgsmaalet, kompromitterede Kommissionens Opgave til det yderste, forhindrede, at Ro og Orden slog Bo i Landet, ja muligvis endogsaa traadte den preussiske Regering for nær. I Brevet afskriver han Præsident Bonins Protest imod, at Kommissionen regerer i Kongen af Danmarks Navn, og sluttelig forvarer han sig imod alle Følger af Proklamationens Oversættelse i et fremmed, ham uforstaaeligt Sprog.

Men de to Regeringsherrer havde langt vanskeligere Sager til Afgørelse end saadanne Bagateller. Det var paalagt dem at forhandle med den danske Regering om et Interims-Flag for Slesvig, og her kom ganske besynderlige Modsætninger til Orde. Da den provisoriske Regering 1848 forbød Danebrog som Handelsflag og indførte Trikoloren, forløb den sig slemt; selv de ivrigste tyske Redere lærte hurtigt, at de kun havde Skam og Skade af deres selvgjorte Mærke, tilsidst maatte Statholderskabet se igennem Fingre med, at Skibene sejlede ud under Danebrog. Alle forstandige Slesvigholstenere ønskede nu dette tilbage, i det højeste forsynet med et eller andet Mærke for det slesvigsk-særegne; Bonin havde foreslaaet et Hjerteblad af de tyske Farver, men kløgtigere Folk indskrænkede sig til at ønske de slesvigske Løver anbragte i det øverste Felt ved Stangen, og Eulenburg bearbejdedes stærkt i denne Retning.

I Danmark saa man med Uvillie paa denne Flaghistorie; det hele var maaske ikke andet end et Forsøg

paa at skabe noget særegent slesvigsk, som man saa ikke atter kunde komme af med. Nordmændene havde 1814 baaret sig ad paa lignende Maade; heller ikke de havde turdet opgive Danebrog; men forsynede det blot med en ganske smal blaa Stribe, der senere opslugte næsten hele det hvide Kors. Saaledes vilde det maaske ogsaa gaa her: Fra nogle Smaakillinger vilde Løverne en skønne Dag vokse ud over hele Dugen og tilintetgøre dens Præg. Men desuden var der noget oprørende i, for nogle tysksindede Skipperes Skyld, at se et fremmed Tegn paa vort gamle Banner; det ansaas for en Besudling, og denne Stemning fandt et kraftigt Udtryk i en københavnsk Skillingsvisse, hvoraf nogle Vers meddeles nedenfor¹⁾. Et neutralt hvidt Flag med Navnet Slesvig

- 1) En Plet vil I ha'e paa vort Dannebrog!
 — Paa det, under hvilket Niels Juel han slog!
 Paa det, under hvilket blandt Bølger høje
 Kong Christian fik mærket sit ene Øje!

Paa Himmeldatteren, født blandt Lyn
 Til troende Kæmper med løftede Bryn!
 Paa blodrøde Banner med Korsets Mærke,
 Knuget i Favn af Kæmper stærke!

En Plet vil I ha'e paa vort Dannebrog,
 Som aldrig endnu imod Pletter tog —
 En Plet paa en Lap, som skal bruse fra Stavnen,
 Naar Kappeler-Skuder med Ost gaar i Havnen!

Men jeg siger tvi, og ti Gange tvi!
 Og hver som er dansk lidt mer end som I,
 Han vover sin Hals, og han vover sin Hætte,
 Før nogen af Jer skal Dannebrog plette!

Med Blod maa det plettes, saa meget I vil
 Paa Blodmark døbt, det i Blod voket til;
 Naar Korset det hvide kun ej tager Skade,
 I Strømme af Blod I det gerne maa bade!

kunde være fuldt tilstrækkeligt for Vaabenstilstandstiden; men da et saadant ikke sikrede den slesvigske Handel de samme Fordele som Danebrog, stred det utvivlsomt imod Konventionen (se S. 184), og Kabinettet blev derfor nødt til at vende tilbage til det preussiske Forslag.

Men Modsætningerne øgedes yderligere ved Striden om det indbrændte Skibsmærke. Lige siden Stænderforsamlingen 1842 havde Slesvigholstenerne ført en forbitret Kamp imod Mærket: „Dansk Ejendom“; efter Marts 1848 blev dette udhugget overalt, hvor Myndighederne saa deres Snit, og erstattet med det slesvigholstenske Vaaben; endnu i August 1849 foretog Toldvæsenet i Flensborg den Art Operationer lige for Kommissionens Øjne, og gjorde derved en mindelig Overenskomst endnu vanskeligere. Danebrog og dette Vaaben vare absolut uforenelige.

Fra næsten alle Skibsførere og Styrmand paa Als og Ærø, i Flensborg, Aabenraa og Haderslev indsendtes heftige Protester imod den slesvigholstenske Flagpolitik, „der med Vold havde udslettet deres kongelige Stempel, indbrændt et selvgjort, ulovligt Tegn og paatvunget dem et Flag, som i England sættes i Klasse med Piratflag!“¹⁾

Men var den helt gylden, den Helvedes Plet,
 Eller kun som et Fnug, forstaar I mig ret,
 I skulde med den dog vort Banner ej øde,
 Mens Øjne kan tindre, og Kinder kan gløde!

En Plet vil I ha'e paa vort Dannebrog! —
 Send heller det did, hvorfra vi det tog!
 Uplettet skal da til Sønner bedre
 Det synke paa ny, som det sank til Fædre.

(Universitets-Bibliothekets Visesamling.)

¹⁾ Adresserne findes blandt Tillisch' Papirer.

Fra alle Sider krævedes en Afgørelse, for at Skibsfarten atter kunde optages, og Eulenburg gav efter. Den 30. August befalede Kommissionen, at det indbrændte slesvigholstenske Vaaben skulde udhugges og erstattes med Kongens kronede Navnetræk, samt at Danebrog kunde føres som Handelsflag, indtil en endelig Overenskomst naaedes med den danske Regering. En Uges Tid senere lykkedes dette. Kongen gik ind paa, at de slesvigske Skippere, der ønskede det, under Vaabenstilstanden kunde føre Danebrog med de slesvigske Løver i det øverste Hjørne, og med hans kronede Navnetræk som Skibsmærke; men det rene danske Flag og Mærket „Dansk Ejendom“ beholdt ligeledes sin Gyldighed. Løveflaget kom aldrig rigtig i Brug og var inderlig forhadet. Ved Flensborgs Skibsbro stenedes det af Drengene og hilsedes med Haansord som „Katkillings“ og „Ned med Kattene!“

Saaledes gik det til, at det Flag, der en god Stund endnu forfulgtes med 200 Marks Bøder rundt omkring paa Landjorden, var lovligt Skibsflag, og i Vrimplen af Protester mod Bestyrelseskommissionen har jeg ikke fundet en eneste imod denne Afgørelse, der dog var saa ydmygende for Modpartiet.

Derimod gjorde Eulenburg haardnakket Modstand i to andre Stridsmaal. Tillisch forlangte nemlig, at de slesvigholstenske Papirspenge, de saakaldte Kassebeviser, skulde forbydes som Betalingsmiddel ved de offentlige Kasser, og at alle Embedsmænd, der paa Grund af Troskab imod Ed og Konge havde mistet deres Embede, øjeblikkelig skulde genindsættes. Greven afslog begge Dele, og Sagerne indankedes saa til Opmandens Dom. Da Hodges dengang opholdt sig i Hamborg, fore-

gik baade Indankningen og Afgørelsen skriftlig, og disse Brevskaber ere i høj Grad oplysende.

Ved Forordning af 31. Juli 1848 havde den provisoriske Regering udstedt ufunderede Papirspenge til et Beløb af 3,750,000 Mark Cour., kun sikrede ved Statens almindelige Kredit og Tvangskurs paa de offentlige Kasser. Med rette gjorde Tillisch gældende, at denne Seddelmasse var usolid, at den allerede mødtes med afgjort Uvillie hos en Del af Befolkningen, og at den kunde paaføre Hertugdømmet store Ulykker. Desuden var den en slesvig-holstensk Indretning, der stred imod Vaabenstilstands-Conventionen, og det kunde umulig være Kommissionens Opgave at sikre Kongen af Danmarks Fjender forøgede Midler til at fortsætte en uretfærdig Krig. „Men godkende vi disse Kassebeviser som offentlig Betalingsmiddel“, siger han, „faa vi kun den Slags Penge ind, dels fordi Befolkningen vil af med dem, dels fordi Statholderskabet ved en let forstaaelig Manøvre og ved ukontrolleret Forøgelse kan drage al Metalværdi til sig og finansielt stille Bestyrelseskommissionen paa bar Bund.“ Han maa derfor baade for Landets, Fredens og Regeringens egen Skyld forlange, at de ikke længere kunne modtages i Hertugdømmets offentlige Kasser.

Hertil sluttede Hodges sig, og hans Begrundelse er ret skrap. Da Statholderskabet — skriver han — har erklæret sig for den eneste gyldige Regeringsmyndighed, har beholdt hele den væbnede Magt i sin Haand og bortført de sidst indkomne Skattebeløb, særlig de tvungne Laan — viser det tydeligt, at det vil benytte disse Midler ikke alene til den ordinære Forvaltning af Holsten, men meget mere til Udrustning af en holstensk Hær paa

25,000 Mand og til ganske at gøre det af med Vaabenstilstands-Conventionen Da det saaledes ikke har bidraget det mindste til en brugbar finansiel Ordning i Hertugdømmet, men tværtimod lagt Kommissionen alle mulige Hindringer i Vejen, vilde det være meget uretfærdigt at skænke det yderligere Fordele paa Slesvigs Bekostning, og han bestemmer derfor, at Kassebeviserne i Fremtiden ikke maa modtages paa Oppebørselskontorerne i Slesvig.

Det var det haardeste Slag, som Bestyrelseskommissionen hidtil havde rettet imod Statholderskabet, og endnu søgte Eulenburg at mildne og forsone. I Overensstemmelse med sit oprindelige Program forlangte han, at denne Afgørelse kun skulde være „rent foreløbig, indtil en tilfredsstillende Overenskomst med den holstenske Regering havde fundet Sted,“ og dette skulde udtales i selve Anordningen. De to Kommissærer kunde dog heller ikke blive enige herom, den nævnte Passus indankedes ligeledes for Hodges, og den 8. Septbr. sluttede han sig til Eulenburg,¹⁾ hvorefter Anordningen udkom i den antydede Form.

Lige fra Begyndelsen af havde Tillisch og Eulenburg været uenige om Kommissionens Forhold til de fordrevne, kongetro Embedsmænd, og her vare store Vanskeligheder at overvinde. Selvfølgelig maatte det synes ganske lige til, at en „Regering i Kongen af Danmarks Navn“ tog sig af de Mænd, som for Troskabs og Eds Skyld vare fordrevne fra Hjem og Kald, og det saa meget mere, som Bestyrelseskommissionen savnede al Støtte hos deres Efterfølgere; men paa den anden Side maa det dog ogsaa

¹⁾ Tillisch's Indlæg af 30. August, Hodges' af 4. og 8. Septbr. Eulenburgs er mig ukendt.

erindres, at en anerkendt Regeringsmyndighed, den saakalte Fællesregering, paany havde besat disse Embeder med Mænd, som ogsaa turde have Krav paa Beskyttelse og ikke ligefrem kunde betegnes som Usurpatorer. Ganske vist havde Kong Frederik VII. tilsidst set sig nødsaget til at erklære Fællesregeringen for revolutionær; men dette var kun et dansk Synspunkt, og det forandrede ikke dens oprindelige Adkomst til at handle, som den havde gjort. I mange Tilfælde stod her Ret imod Ret, og Spliden mellem det danske og det preussiske Regeringsmedlem er fuldt forstaaelig.

Sagen gik altsaa til Oberst Hodges' Afgørelse. Den 2. Septbr. sendte Tillisch ham et dygtigt og varmt skrevet Indlæg, og da han nogle Dage senere fik at vide, at Obersten hældede til Eulenburgs Side, sendte han ham en ny indtrængende Skrivelse. — „Jeg kan — skrev han — umuligen fra mit Standpunkt anse de under Urolighederne udnævnte Embedsmænd for andet end ikkun midlertigen beskikkede af en insurrektionel og altsaa ulovlig Regering. Men ganske afset herfra, er jeg overbevist om, at der, i Særdeleshed i Nordslesvig, vil være megen Ulykke at vente, hvis De ganske forkaster min Mening om Sagen. Befolkningen dér har været udsat for alt for megen Mishandling af disse Embedsmænd til, at det skulde kunne gaa af uden meget blodige Scener. Med Hensyn til Tænkemaade og politisk Anskuelse staa Embedsmænd og Befolkning i en saadan Modsætning til hinanden, at hverken Rolighed eller Forsoning kan ventes, saa længe disse Embedsmænd forblive der. Hertugdømmet Slesvigs Vel fordrer derfor, at disse Embedsmænd fjærnes.“

Den 14. Septbr. forelaa Hodges' Afgørelse, og den gik Tillisch ganske imod. Hans „Decision“ er en Afhandling paa 18 Foliosider, fuld af vidtsvævende, sommetider helt skæve Betragtninger, der en Smule minde om Hermann v. Bremenfeld. Kærnepunktet i Striden mellem Tillisch og Eulenburg gaar han ganske forbi; Side op og Side ned skriver han om „good government“, men glemmer stadig, at den første Betingelse for en god Regering er paalidelige og lovtro Embedsmænd. Saadanne havde Tillisch paa Haanden, medens Hodges og Eulenburg aldrig i Evighed vilde have kunnet omdanne det slesvigske Embedsmandsstof til et brugbart Redskab i deres Haand. Hans Følgeslutninger og endelige Afgørelse virker derfor nærmest parodisk; men i nogle Slutningsbemærkninger kommer den praktiske Englænder ikke des mindre til Orde.

De nuværende Embedsmænd — skriver han — ønske Afskedigelser *en masse*, fordi de derved vente at kunne standse al Regering, vende op og ned paa hele Hertugdømmet og skabe en Forvirring, hvori selve Bestyrelseskommissionen vil gaa til Grunde. Derimod frygte de velovervejede, enkeltvise Afskedigelser, og det maa derfor blive Bestyrelseskommissionens Opgave at foretage saadanne. Den maa, idet den undersøger ethvert enkelt Tilfælde, ved en fornuftig Udrensning (*a prudent clearance*) skaffe sig af med sine værste Modstandere og erstatte dem med gode og værdige Eftermænd.

Anvisningen var fortrinlig, men den forslog desværre saa lidt. Tillisch var i højeste Grad opbragt over Afgørelsen; Dagen efter sendte han den snakkesalige Oberst en heftig Protest; men denne blev ved sit, og endnu

den 1. Oktbr. erklærede han, at han fastholdt sin Opfattelse, og at hans Regering fuldtudt anerkendte hans Standpunkt.¹⁾

V. De første Livtag med Embedsmændene.

Denne splidagtige og uklare Holdning var vel skikket til at lamme Bestyrelseskommissionens Indflydelse og Myndighed. Den tog det altsaa dog ikke alvorligt med Restaurationen og syntes ikke besjælet af Fredsaftalernes Aand og Mening. Den skød fra sig Mænd, der havde ofret alt i Troskab mod Konge og Fædreland, som til det yderste vilde have støttet dens Bestræbelser, og den beskyttede Mænd i Embede, som kun pønsede paa dens Undergang og Fordærv. For de fordrevne Embedsmænd var Regeringens Holdning en smertelig Skuffelse og for Brushovederne indenfor det slesvigholstenske Parti en Opfordring til at drive Modstanden ud i aaben Konflikt. Dette blev meget hurtigt forsøgt baade i Nord og Syd; men det viste sig ogsaa ligesaa hurtigt, at Slesvigholstenerne ikke havde taget rigtigt Maal af Grev Eulenburg. Hans neutrale Holdning, støttet til Konventionens Ordlyd, kunde maaske endogsaa blive farligere for dem end en dansk Kampregering!

I Haderslev var tidligere Herredsfoged C. A. T. Bruhn bleven indsat til Amtmand, da hans Svigerfader, den gamle Konferensraad Johannsen, 1848 maatte forlade Nord-slesvig. Ved Plagerier og Voldsgerninger havde den nye Amtmand gjort sig ualmindelig forhadet og kunde kun holde sig ved Gensdarmariets Hjælp. Det var derfor et

¹⁾ Tillisch' Concepter af 2., 12., 15. Septbr. Hodges' Original af 14./9. 49.

Tordenslag for ham, da han fra Bestyrelseskommissionen modtog Ordre til at fjærne de politiske Politimestre „Skanderborg“-Jensen og Karl v. Krogh, at opløse Gensdarmeriet, „hvis Virksomhed ikke længer var passende eller nødvendig“, og at inddrage dets Vaaben og Heste! I de heftigste Udtryk protesterede han baade imod disse Anordninger og imod Kommissionens Retsadkomst i det hele; men denne svarede ham blot med det tørre Spørgsmaal, om han vilde adlyde eller ikke. Herved bragtes Amtmanden i den forfærdeligste Knibe; han turde ikke blive, og han turde lige saa lidt gaa, fordi det ganske stred imod Parolen saaledes at lade sig trænge ud af Embede til Fordel for en kongetro Mand. Han ilede til Flensborg for at vinde Grev Eulenburg; men denne modtog ham med den yderste Koldsindighed, og et Par Dage efter erklærede Bruhn, at „han hverken kunde eller vilde — end ikke helt foreløbig — følge den af Bestyrelseskommissionen indslaaede Vej til Hertugdømmets Fordanskning.“ Han afskedigedes den 9. Septbr., og efter et heftigt Oprin i Haderslevs tyske Klub, hvor han beskyldtes for Fejghed, flygtede han endnu samme Nat sydpaa med sine Gensdarmer og Politimestre. Konferensraad Johannsen overtog sit gamle Embede.

Paa samme ynkelige Maade forsvandt de tyske Politisoldater fra det øvrige Nordslesvig. Af Frygt for at blive afvæbnede og tilfods førte til Holsten af neutrale Tropper, stjal de sig om Natten og ad Biveje imod Syd. Den 8. Septbr. løb de bort fra Aabenraa og Løgumkloster, og den 9. Septbr. forsvandt de 40 Gensdarmer, der bevogtede Skandserne paa Dybbøl (som den omboende Befolkning derefter jævned med Jorden) og med dem

Politimester Muderspach i Broager. Siden de svensk-norske Troppers Ankomst syntes den nordslesvigske Jordbund at brænde disse omstrefjende „vilde“ under Fodsaalerne.

I Sydslesvig blev Kampen ført med mere Fynd, men med et endnu mere nedtrykkende Udfald. Det var de provisoriske Embedsmænd i Husum, Amtmand v. Kaup og Borgmester Thomsen, som i Begyndelsen af September henledte den almindelige Opmærksomhed paa sig. v. Kaup havde straks nægtet at anerkende den nye Regering, fordi den optraadte i Kongen af Danmarks Navn, og ad privat Vej underrettet Grev Eulenburg derom. Denne svarede ligeledes privat: Bestyrelseskommissionen kan ikke indlade sig paa statsretlige Drøftelser om sin Retsadkomst og Fuldmagt til at regere i Kongen af Danmarks Navn og endnu mindre give sig af med at løse de enkelte Embedsmænds Tvivl om de Vaabenstilstands-Bestemmelser, der ere vedtagne af tvende Stormagter. Embedsmændene sporges kun, om de ville føje sig efter den Tingenes Orden, der er skabt med den 25. August, eller ikke. I sidste Tilfælde henstilles det til Dem, om De vil begære Deres Afsked eller modtage den, og skulde De imod Forventning fastholde Deres Beslutning om ikke at offentliggøre vore Proklamationer, har De at meddele dette ikke til mig personlig, men til Bestyrelseskommissionen, og De vil da kunne vente Deres ufortøvede Afsættelse. — I kraftige og lidenskabelige Vendinger fastholdt v. Kaup sin Vægtring og afskedigedes den 3. Septbr.

Denne skrappe og hurtige Afgørelse, der under den hensygnende danske Kongemagt ikke i Mands Minde var set i Hertugdømmerne, vakte almindelig Opsigt og

Frygt, men syntes dog ikke at imponere v. Kaup. Den 5. Septbr. udsendte han en heftig Protest baade imod Vaabenstilstandens Gyldighed, da den ikke var bekendtgjort i Hertugdømmerne, imod Bestyrelseskommissionens Adkomst til at regere og imod hans egen Afskedigelse, der, da han var Dommer, ifølge den slesvigholstenske Statsgrundlov kun kunde ske efter en Retskendelse; samtidig erklærede han kun at ville vige for Magten, og Byens Borgmester og Borgerskab ilede ham til Undsætning. Allerede 30. August erklærede Husums Magistrat, at det stred imod dens Samvittighed og Pligt at offentliggøre en Proklamation, der underordnede Slesvig under Danmark, og, et Par Dage senere, at den lige saa lidt vilde meddele Kongens Tiltale til Slesvigerne, da denne stiller Landets Øvrighed og en stor Del af Undersaatterne i Klasse med „strafværdige Oprørere“. — Derefter fik Borgmester Thomsen sin Afsked; men ogsaa han erklærede kun at ville vige for Magten, og 234 Borgere sendte Grev Eulenburg en Protest, hvori de udtalte deres Glæde over deres Embedsmænds modige og fædrelandskærlige Optræden, samt at de vilde staa Last og Brast med dem.

Imidlertid havde Bestyrelseskommissionen udnævnt Aktuar Mohrhagen i Flensborg og Stadskriver M. Davids i Frederiksstad henholdsvis til Amtmand og Borgmester i Husum. Begge havde hidtil fulgt det slesvigholstenske Parti, og deres Frafald vakte en Storm af Forbitrelse. De afskedigede Embedsmænd nægtede at udlevere deres Arkiver til dem, de øvrige Myndigheder protesterede imod deres Nærværelse i Byen, selv Natvægterne erklærede ikke at ville synge deres Vers, naar Davids blev Borgmester, og Borgerne modtog dem med Gadeoptøjer og Stenkast og fordrev dem sluttelig fra Staden.

Men herover blev Grev Eulenburg i højeste Grad forbitret; han indfandt sig i Byen, kaldte dens ledende Mænd sammen til et Møde og genindsatte paa højtidelig Maade begge de fordrevne i deres Embeder. Dette havde han dog kun ringe Glæde af; thi næppe var han borte, før hans Klienter igjen dreves paa Flugt under Stenkast og andre Optøjer. Mohrhagen opgav da Amtmandsposten; men Davids, der fastholdt sin Kandidatur, jagedes i nogle Dage som en fredløs rundt i Sydslesvig. I Frederiksstad nægtede Pøbelen ham Adgang til hans eget Hus, og i Slesvig modtog han en Meddelelse om øjeblikkelig at forlade det Hotel, hvori han havde søgt Ly.

Alt beroede nu paa Bestyrelseskommissionens Magtmidler og de preussiske Troppers Holdning. Den 9. Septbr. modtog Magistraten i Husum følgende Skrivelse, undertegnet Tillisch og Eulenburg:

Efterat den hidtilværende Borgmester Thomsen i Husum har nægtet at adlyde Bestyrelseskommissionen, er samme bleven afsat fra sit Embede og Stadsekretær Davids i Frederiksstad under 6. ds. indført som Borgmester. Den usømmelige Gadetumult, hvormed Stadsekretær Davids allerede samme Dags Formiddag ledsagedes ud af Staden, blev ogsaa fortsat hele Eftermiddagen, uden at Borgerskabet kunde eller vilde hindre denne Skandale. Opsætsigheden imod Landsregeringens Anordninger gik saa vidt, at ingen frivillig vilde erklære sig beredt til at optage Borgmester Davids hos sig om Natten, og at hele Magistraten den følgende Dag nægtede ham sin Medvirking. — Som Følge af denne faktiske og vel overvejede passive Modstand imod Øvrighedens Anordninger, som Staden har gjort sig skyldig i, fastsættes derfor herved,

at den derværende Garnison fra i Dag af paa Byens Bekostning skal blive staaende som Exekutionstropper, og skal Garnisonen desuden forstærkes med et passende Antal nye Exekutionstropper, der ligeledes efter de militære Foresattes Anordning ere at indkvartere og forpleje uden Godtgørelse. Denne Tvangsforholdsregel vil vedvare, indtil 1) Magistrat og Borgerskab have hentet forhenværende Stadssekretær, nu Borgmester Davids med en Æresdeputation fra Frederiksstad og selv indført ham som Borgmester; 2) indtil Staden paa sin egen Bekostning har truffet saadanne Forholdsregler, at hverken kaade Forstyrrelser paa Gaden eller nogen anden Molest imod Borgmester Davids kan finde Sted. og at der er skaffet en saadan Sikkerhed til Veje herfor, at den militære Befalingsmand anser den for tilstrækkelig. 3) Dersom denne Foranstaltning ikke straks træffes, vil en Kontribution (Straffeskate) blive inddreven. 4) Denne for Husum anordnede Exekutionsforholdsregel vedbliver i hvert Fald at staa ved Kraft, indtil Bestyrelseskommissionen ved en særlig Ordre oplæver samme.

Nu fulgte Begivenhederne Slag i Slag, da den kommanderende preussiske Officer, Major v. Wussow, optraadte med Fasthed. Den 13. rykkede en Husareskadron ind i Byen for at forstærke Garnisonen, der i Forvejen talte 400 Mand, og Exekutionen begyndte; den 14. afholdtes en almindelig Borgerforsamling paa Raadhuset, og denne vedtog at afhente Borgmester Davids ved en Æresdeputation i Frederiksstad og efter bedste Evne at støtte ham i hans fremtidige Virksomhed, samt ligeledes ved valgte Sendemænd at bevidne Regeringen i Flensborg deres

loyale Underkastelse! — Den 17. kom Davids, der havde frabedt sig Æresdeputationen, atter til Husum, ledsaget af preussiske Husarer; Major v. Wussow indførte ham i hans Embede, afsatte samtidig den genstridige Magistrat, udnævnte tvangsvis tre nye Raadmænd og lod endelig den nye Borgmester offentliggøre Uddrag af Tropernes Instruks, ifølge hvilken alle Optøjer imod de nye Embedsmænd skulde undertrykkes med skaanselsløs Streng-
hed, ethvert Opløb — om fornødent — standses med væbnet Haand, og andre Uordner straffes med Fængsel. — I de følgende 10 Maanedé blev Roligheden ikke forstyrret i Staden!

„De flove Husumer“ havde kun altfor tydeligt bevist, at den passive Modstand kunde slaas ned, og at Smaastadsfilistre kun daarlig egne sig til Oprør. Den slesvigholstenske Dobbeltæg skælvede helt ned i Hjæterødderne, og et Par Slag til vilde sikkert have styrtet den onkuld. Eulenburg vilde føre disse Slag. Statholderskabets Proklamation af 23. August forekom ham oprørsk og moralsk forkastelig, dets Fastholden ved den tyske Centralmagt en ren Komédie, og Embedsmændenes Modstand fornærmelig og modbydelig. Allerede den 7. Septbr., midt under Kampen i Husum, erklærede han, at Bestyrelseskommissionen over for de genstridige Embedsmænd vilde sætte sin Villie igennem med Bajonetten, indføre Belejringsstilstanden og besætte de ledige Embeder med de Fordrevne.¹⁾ En Deputation fra Flensborg, der blandt andet beklagede sig over de vajende Danebrogsfaner, fortalte han, at Undersaatter umulig

¹⁾ Schleiden. IV S. 175.

kunde føle sig fornærmede ved at se deres Konges Farver, og paa alle Skrivelser til Øvrigheden optog Bestyrelseskommissionen atter Prædikaten „Kgl.“. Selvfølgelig var dette mere end nok til at stemple ham som et ynkeligt Redskab i Danskernes Haand.

Med Slaget i Husum tog Regeringshandlingerne Fart. Ved en Rundskrivelse af 8. Septbr. paalagdes det alle Oppehørselsbetjente at indsende ogsaa de overordentlige Krigsskatter til Centralkassen i Flensborg, og fra den Dag af maatte Holsten i det væsentlige alene bære alle de store Udgifter til Hæren. De afskedigede Embedsmænd havde søgt at støtte sig til den yngre slesvigholstenske Lovgivning, og Bestyrelseskommissionen besluttede da at berøve dem ogsaa denne Støtte. Professor Christian Paulsen havde i længere Tid gennemarbejdet dette Lovgivningsstof, og ved en Bekendtgørelse af 17. September sattes den slesvigholstenske Statsgrundlov af 13./9. 1848, Valgloven til Landdagen, alle Bestemmelser om Regeringens Sæde, Indretning og Ansvarlighed, det udenrigske Konsulatvæsens Ordning og Forholdet til den tyske Centralmagt ud af Kraft. Endvidere hævedes Forbudet imod Brugen af danske Farver og Kokarder, de slesvigholstenske Segl, Skilte og Stempelmærker kasseredes, og den revolutionære Kirkebøn: „For Fyrsten og al Øvrighed“ afskaffedes. Med andre Ord, der blev omtrent gjort rent Bord med den eftermartslige Lovgivning.

Og endnu fandt Eulenburg Støtte i Berlin. Den 22. September meddelte Baron Schleinitz Statholderskabet, at Kabinettet fuldstændig billigede Grevens Optræden i Slesvig, at dette paa ingen Maade vilde blande sig i Hertugdømmets indre Styrelse, at Oberst Hodges' Voldgifts-

kendelser maatte staa ved Magt, hvis der opstod Uoverensstemmelser mellem den preussiske og den danske Kommissær, og at det vilde forøge sin Troppestyrke til den konventionsmæssige Højde, hvis det nuværende Antal ikke var tilstrækkeligt til at sikre Bestyrelseskommissionens Myndighed og skaffe Ro og Orden til Veje. Udenrigsministeren beklagede sig endvidere over Statholderskabets upassende Proklamation af 23. August, over dets Mangel paa Imødekommenhed overfor Grev Eulenburg, og slutte­lig opfordrede han det til at anerkende Vaabenstilstanden og derved gøre en forløbig Ende paa det slesvigske Virvar.

Al denne Modgang fremkaldte en grænseløs Avislarm og en tilsvarende Raadvildhed. Hele Nordslesvig med Flensborg og Nordangel var tabt, Husum erobret, og om et Par Dage vilde de sydslesvigske Smaabyer sandsynligvis gaa samme Vej. Overalt befandt Forvaltningsembets­mændene sig i en trykket Stemning, og i Flensborg vovede de end ikke at underskrive en Adresse til Eulenburg. Hvad hjalp det, at Overretten og Appellationsretten i Kiel nægtede Regeringskommissærerne al Medvirkning; den sidste kunde de undvære i deres 6 Maaneders Regerings­tid, og den første kunde ved Afskedigelser og nye Ud­ nævnelser omdannes til et villigt Redskab i deres Haand. Den holstenske Hær befandt sig endnu midt i Reorgani­ sationen efter Fredericiaslaget og kunde end ikke føres frelst igennem de preussiske Tropper, endsige da imod Arve­ fjenden. Landssagen syntes tabt, og vel morede de slesvigske Borgere sig med at skælde Tillisch og Eulenburg ud for Landsforrædere, men om en Uge eller to vilde de samme Borgere højst sandsynlig sende en Æresdeputation til Flensborg for at bede om Forladelse!

Kun Preussen kunde redde Slesvigholstenerne ud af Saksen, og i hele September Maaned udførtes der i Berlin et ivrigt Undermineringsarbejde, hvis Løbegange endnu kun ere lidet kendte. Først fik den saakaldte angelske Deputation, bestaaende af Pastor Schmidt i Grumtofte, to Bønder fra samme Sogn og Provst Nielsen fra Slesvig, Foretræde hos Kong Friedrich Wilhelm for at tolke deres og Landets Nød, og uagtet de vare en anden Suveræns Undersaatter, bleve de naadigt modtagne. Omtrent samtidig afgik den kielske Borgmester Balemann som overordentlig Sendemand til Berlin for om muligt at formilde de vrede Guder. Derefter rejste selve General v. Bonin i samme Ærinde, og „Reventlowerne, særlig Greverne Eugen og Theodor Reventlow-Jersbeck, besvogret med den indflydelsesrige General Radowitz, samt Dahlmann, Spangenberg, Savigny og Grevinde Voss intrigerede utrættelig imod vor Konges Interesse i Hertugdømmerne.“¹⁾ Deres Arbejde støttedes i højeste Grad af Preussens øjeblikkelige Politik (se S. 202), og Frugterne bleve snart kun altfor tydelige.

VI. De preussiske Troppers passive Holdning. Skandaløse Optrin i Tøning, Tønder og Slesvig.

Den slesvigske Skel- eller Demarkationslinie løb fra Gjelting Bugt i skraa Retning tværs op over Landet, saaledes at Bilskov Kro ved Flensborg og Tønder By laa umiddelbart syd, Flækken Højer nord for samme. Paa denne Maade kom de syv nordøstligste Sogne i Angel ind under Norddelen, medens store Strøg i Landets Midte henregnedes til Sydslesvig. I Slutningen af August eller ganske kort efter besattes de nordslesvigske Købstæder

¹⁾ Breve fra Blome-Salzau til Tillisch 23./9., 17./10. 49.

Haderslev, Aabenraa, Løgumkloster og senere ogsaa Højer med ialt 4000 Mand svensk-norske Tropper under General Malmberg, der havde sit Hovedkvarter i Flensborg. Ved Udmarchen i August efterlod Preussen derimod kun 2700 Mand. Den højstbefalende, Oberst Lebbin, med 3 Kompagnier Fodfolk, 1 Eskadron Husarer og 6 Kanoner havde sit Hovedkvarter i Slesvig, og i de øvrige Smaabyer syd for Skellinien fandtes fra 100—400 Mand, dels Fodfolk, dels Rytteri. Denne Styrke var selvfølgelig mere end tilstrækkelig til at holde Pøbelen i Aye og sikre Ro og Orden i Landet; men desuden havde Preussen — om det fandtes fornødent — Ret til at fordoble sin Magt, og dette skete i Løbet af Oktober Maaned, da Generalmajor Hahn overtog Kommandoen.

De preussiske Besætningstropper havde deltaget i Krigen 1849, og nogen Sympathi for den slesvigholstenske Sag og tilsvarende Uvillie imod Danmark var vel tilstede; men hidtil havde Bestyrelseskommissionen fundet Støtte hos de kommanderende, særlig hos Major v. Wussow i Husum, og intet tydede paa, at denne vilde udeblive i Fremtiden. Tillisch og Eulenburg gik derfor videre i deres Kamp mod de genstridige Embedsmænd.

I Tønning fungerede en meget ungdommelig Postmester ved Navn Karstens. Han nægtede den flensborgske Regering enhver Lydighed og indsendte paa Trods sin Kassebeholdning til Rendsborg. Bestyrelseskommissionen besluttede derfor at afsætte ham, og d. 24. Septbr. sendtes Kammerherre Holstein og tidligere Postmester Nissen i Haderslev til Tønning for at fjerne ham og indsætte Nissen i Embedet. De meldte sig hos den højstbefalende Officer, Premierløjtnant Müffling, der gjorde dem

opmærksom paa, at deres Nærværelse højst sandsynligt vilde fremkalde Optøjer, men han foretog ikke noget til deres Sikkerhed. Paa Posthuset afvistes de med skarp Protest, og da de atter traadte ud paa Gaden, omringedes de af en hujende og pibende Hob, der spærrede dem Vejen baade til den højstbefalendes Bolig og til deres eget Logis, og som under Skældsord og Stenkast tvang dem til straks at afrejse til Flensborg. Under dette Oprin var Løjtnant Müffling usynlig, og de preussiske Ordenstroppe overværede det som Tilskuere i kun faa Skridts Afstand, uden at nogen rørte en Finger til Ordenens Genoprettelse.

Bestyrelseskommissionen var i højeste Grad utilfreds med dette Resultat, og Dagen efter beordredes de samme Herrer atter til Tønning for ved Militærets Hjælp at gennemføre Embedsforandringen. Tidlig paa Formiddagen og denne Gang ledsaget af 10 Husarer ankom de til Tønning, men modtoges ved Byens Indgang af en ventende Pøbelhob, der under Skældsord, Hujen, Piben og Stenkast forfulgte dem til Løjtnant Müfflings Bolig. Denne var ikke tilstede, og de maatte derfor søge Beskyttelse i Vagten. Her overrakte de ham Regeringens Ordre, der lød paa, at Magistraten øjeblikkelig skulde arrestere Karstens og indføre Nissen i Embedet. Under Forhandlingerne herom kom Byens Borgmester og Raadmænd m. fl. tilstede, og i stærk ophidset Tilstand forlangte de, at Kammerherre Holstein skulde opgive sit Hverv og forlade Byen.

Under stor Skandale oplæstes Regeringens Ordre for den paa Torvet forsamlede Mængde og sluttelig negtede Magistraten rent ud at lystre.

Saa paatog Løjtnant Müffling sig at udføre Regeringens Ordre. Under militær Bedækning begav man sig til Posthuset, ledsaget af Pøbelen, der vedblev med Forhaanelser og Stenkast; selv fra Vinduerne i de højere Etager slyngedes store Stene ned paa Regeringens Ombud, og Postmester Nissen saaredes haardt i Hovedet; men fra Troppernes Side blev der end ikke gjort det svageste Forsøg paa at standse disse Udskejelser. Da den nye Postmester saaledes ikke var tjenstdygtig i Øjeblikket, og da Løjtnant Müffling erklærede, at han savnede tilstrækkeligt Mandskab til at beskytte ham undtagen i selve Vagtstuen, gik Kammerherre Holstein tilsidst ind paa at overdrage Postmesterforretningen til selve den paagældende Officer; Karstens blev afsat, men ikke fængslet, og under de vildeste Optøjer forfulgtes Regeringens Ombud ud af Tønning. Omgaaende paalagde Bestyrelseskommissionen Oberst Lebbin, at han skulde give sine Officerer utvetydige Instrukser, saaledes at den Art Optrin straks kunde mødes med de blanke Vaaben. Vi skulle nu se, hvad de frugtede.

I det dansktalende Tønder, der dengang rummede lidt over halvtredie Tusinde Mennesker, raadede en meget fanatisk Stemning. Som Svar paa Frederik VII's „Tiltale til Slesvigerne“ havde disse ellers skikkelige Borgerfolk udstedt et formeligt Opsigelsesbrev til deres Konge, og Embedsmændene udmærkede sig særlig ved højtravende og ordrige Protester imod Bestyrelseskommissionen. Sjælen i alt dette Rabalder var en tidligere Advokat og Birkefoged (Justitiarius) Hansen i Læk, nu provisorisk Amtmand i Tønder Amt. Tillisch havde forlængst krævet ham fjærnet, og da han nu drev det til at indkalde

alle Amtets Embedsmænd og Betjente til et Protestmøde paa Raadhuset i Tønder den 28. September, underskrev Eulenburg hans Afskedigelse.

Til hans Eftermand udnævntes Holsteneren, Baron Hugo v. Plessen, der tillige udrustedes med den øverste Politimyndighed i Staden og Amtet, fik Paalæg om at afskedige Borgmester Lüders, at undersøge de øvrige Embedsmænds Forhold og at opløse den revolutionære Forsamling paa Raadhuset. Han forlod Flensborg den 27. om Aftenen, hans Ankomst var i god Tid meldt til den højstbefalende i Tønder, Major v. Wussow, den samme, hvis faste Haand saa hurtig bragte Husum til Besindelse, og da Majoren raadede over 400 Mand Fodfolk og en halv Eskadron Husarer, var Byen selvfølgelig ganske i hans Haand. Alligevel formede alt sig paa uventet Maade til en eneste stor Skandale. — Schleiden beskylder v. Plessen for at have optraadt mindre taktfuld og siger, at Beretningen i vor Generalstabs Værk over Krigen ikke er fri for Urigtigheder og Overdrivelse.¹⁾ Jeg maa paa disse Punkter bestemt modsige ham. Generalstabens Fremstilling følger paa det nøjeste Plessens egen Indberetning (af 29./9. 49), og da en bekræftet Afskrift af samme findes iblandt Tillisch's Papirer, skal jeg efter denne meddele Hovedpunkterne i det tønderske Spektakelstykke.

Det preussiske Militær havde fra om Morgenen Kl. 5 vidst, at Plessen med Følge vilde indtræffe op ad Dagen, Major v. Wussow havde havt et personligt Møde med ham nær ved Byen Rørkjær og var ilet forud til Tønder for at bringe alt i Orden, og til Overflod gav Plessen

¹⁾ Schleiden IV. S. 200.

ham et Forspring paa mere end en Time. Alligevel var der ved Baronens Ankomst ikke gjort det allerfjærneste for Ordenens Bevarelse. Ved Sønderport modtoges han af en larmende og pibende Folkehob, der sammen med Vognene væltede sig ind i Gaderne under Skældsord og Forhaanelser, til stor Moro for de hosstaaende preussiske Soldater. Ankommen til v. Wussows Kvarter, Senator Angels Hus i Vestergade, saa de Majoren stærkt optagen af at berolige Hoben, men i Steden for at sikre Plessen militær Beskyttelse, forsvandt han. I 10 Minuter maatte Baronen med Følge opholde sig paa Købmand Angels Trappe, udefra forhaanet af Pøbelen og indefra stængt ude af de fjendtlige Husbeboere. Tilsidst udførte Hoben et Stormløb imod Trappen, Døren sprængtes, og de forfulgte slap ind i den lange Korridor, som findes i alle lybske Huse, og her maatte de kæmpe en stiv halv Time for at holde Pøbelen fra Livet. Først da kom Majoren og førte dem ind i sine Værelser.

Højt og helligt forsikrede han, at kun Mangel paa Tid havde hindret ham i at træffe de nødvendige Foranstaltninger, at han straks vilde lade Tropperne rykke frem for at rense Gaderne, og at v. Plessen trygt kunde tage fat paa sine vanskelige Hverv. Kort efter marcherede virkelig ogsaa saavel Fodfolk som Rytteri op foran Huset, men Soldaterne fraterniserede aabenlyst med Massen, der vedblev at raabe, pibe og skraale Oprørssangen. Blaarød-hvide Faner hængtes op over den nye Amtmands Hoved, og den Travlhed, v. Wussow udfoldede ved snart at styrte ned paa Gaden og tiltale Mængden, snart at modtage Deputationer fra Byraad, Foreninger „eller Gud ved hvilket Pak“, indbragte ham kun forøget Larm

og Salver af Leveraab for Hr. Majoren, iblandet med Forhaanelser.

Træt af denne Komodie afæskede v. Plessen ham en ganske bestemt Erklæring, om han 1) vilde standse alle Sammenrottelser og støjende Optrin og i Gaderne kun taale Klynger paa indtil tre, 2) vilde efterkomme alle de Krav om Sikkerhedsvagter, Eskorter og væbnet Hjælp, som den nye Amtmand og overordentlige Politimester maatte finde Anledning til at stille og 3) vilde lade Gaderne afpatrouillere ved Dag og Nat, indtil Byen blev rolig.

Majoren bejaede disse Spørgsmaal; der blev optaget en formelig Protokol over dem, og han underskrev den.

Derefter forlangte v. Plessen at blive ført til Amts-
huset; men i det samme antog Spektaklerne paa Gaden et endnu voldsommere Præg, og han krævede derfor, at Oprørsparagrafen øjeblikkelig skulde bringes til Anvendelse, Hoben 3 Gange opfordres til at gaa fra hinanden og derefter angribes med blanke Vaaben. Ogsaa dette gik v. Wussow ind paa. Han foer ned paa Gaden, deklamerede voldsomt imod Mængden, lod ogsaa — saaledes saa det i det mindste ud — lade skarpt, oplæste Oprørsparagrafen, men derved blev det. Fra Troppernes Side skete intet, slet intet; men Spektaklerne og Raabene tonede tifold højere.

Haardt trængt af v. Plessens Bebrejdelser udbrød Majoren endelig: „Jeg kan ikke handle anderledes; jeg har andre Instrukser, der forbyde mig at anvende Magt, før end vore egne Tropper angribes!“ Ved dette Udbrud greb v. Plessen hans Haand, trykkede den og sagde, det glædede ham at høre dette,

da det forklarede hans Optræden. Hurtigt gennemlæste han den hemmelige Instruks; den var udstedt af Oberst Lebbin den 21. September og indeholdt ikke alene den af v. Wussow anførte Bestemmelse, men ogsaa et Paalæg om at vise „den største Skaansel imod og den nøjeste Forstaaelse med Befolkningen.“

Dermed var Slaget tabt. Plessen havde været i Ilden fra Kl. 12¹/₂ til 7, Husets Beboere nægtede ham endogsaa enhver Forfriskning, og kun under et falskt Paaskud lykkedes det at skaffe ham et Glas Vin og en Bid Brød. Klokkeren 7 kørte hans Vogn op for Døren; Larmen og Skældsordene vedbleve, Korridoren var propfuld af Mennesker, Majoren selv stod ved Døren, og Plessen takkede ham højt for Modtagelsen og den militære Beskyttelse; skamfuld tilbød v. Wussow at ledsage ham ud af Byen, og Tilbudet blev modtaget, men da Majoren nølede en Smule, udbød en hosstaaende Officer, henvendt til Plessen: „Nun machen Sie doch nur, dass Sie fortkommen!“

Under den skrækkeligste Larm og den frygteligste Stenhagel gik Toget ud af Byen. Kusken fik et dybt Saar i Hovedet, Vognvinduerne knustes, og store Brosten, Folkets allernaturligste Munitio, slyngedes ind til dem, — og for al denne pøbelagtige Molest kunde, turde eller vilde deres preussiske Sikkerhedsvagt ikke beskytte dem.

Endnu før end Efterretningerne om disse Optrin vare naaede til Flensborg, sendtes tidligere Amtsforsvalter, Etatsraad Korn erup - Borch til Slesvig for at omstemple Beholdningen af stemplet Papir. Han stillede sig straks under Oberst Lebbins Beskyttelse, modtog en Løjtnant og to Menige som Sikkerhedsvagt og indfandt sig hen paa Eftermiddagen den 29. September hos Stempelpapir-

forvalteren, Kaptejn Thedens. Byen var da ganske rolig, men næppe havde han betraadt Thedens' Hus, før dette omringedes af en støjende og pibende Hob, der forlangte, at Kornerup-Borch øjeblikkelig og tilfods skulde forlade Staden. Under Skældord og Mishandling dreves han op forbi Oberst Lebbins Bolig, hvor denne for Skams Skyld søgte at tale Pøbelen til Rette; men Optøjerne fortsattes helt ud ad Flensborgvejen, hvor Etatsraaden overdængedes med Sten og Stokkeslag, en Arbejder drev ham Fladsiden af en Spade ned over Hovedet og truede med at slaa ham ihjel paa Stedet, han stødtes omkuld, Klæderne flaaedes af ham, og med Nød og næppe reddede hans Venner og den preussiske Officer ham op i en Vogn, der forfulgtes med Stenkast, saalænge Banden kunde holde ud. Kornerup-Borch var mere død end levende; først da hans Vogn var halvanden Mil fra Slesvig, indhentedes den af en Ordonans, der fra Obersten havde at melde, at nu vare Tropperne under Vaaben og Tilstanden sikker!

Etatsraaden følte sig dog ikke opfordret til endnu en Gang at nyde godt af Oberts Lebbins Gæstevenlighed.

Hr. Schleiden gaar paa Hosesokker hen over disse fæle Historier og fortæller, at Major v. Wussow ikke turde lade skyde paa den tønderske Pøbel, fordi hans Soldater da øjeblikkelig vilde have nægtet Lydighed; men den Krønike faar han næppe mange til at tro. Det var altsammen Politik; det haardnakkede Undermineringsarbejde i Berlin satte endelig Frugt. De preussiske Belægningstropper i Slesvig ophørte med at være Ordenstropper, i 9 Maaneder holdt de i Virkeligheden Landet besat for at dække over slesvigholstenske Optøjer og Anarki og for paa denne noget særegne Maade at godtgøre, at Sydslesvig ikke lod

sig regere adskilt fra Holsten. Den Hær, der havde knust Frihedskæmperne i Berlin, Dresden, Elberfeld og Baden, blev tvungen til at simulere Magtesløshed overfor Spidsborgerspektaklerne i Tønder og Slesvig; derfor vare disse Smaaborgere og deres Pøbel saa modige, fordi de godt vidste, at der ikke vilde blive slaaet til, og at de ustraffet kunde boltre sig i Efterrevolutionens Orgier; og derfor maatte ærekære Officerer, under de tarveligste Paaskud, unddrage sig fra at yde Beskyttelse mod Mænd, som deres officielle Instruks paabød dem at beskytte. Skammen var Preussens; men Skaden blev vor.

Magten var slaaet ud af Bestyrelseskommissionens Haand, og den havde mistet ethvert Hold paa Sydslesvig. Dette følte som en dyb Krænkelser, dybest dog af Eulenburg, der paa en saa iøjnefaldende Maade lodes i Stikken af sin egen Regering. Den 1. Oktober skrev Tillisch til Hodges i Hamborg; „Jeg ser mig i Dag i den Nødvendighed at maatte meddele Dem, at det preussiske Militær har vist en saadan Opførsel under Baron Plessens Ophold i Tønder og Etatsraad Kornerup-Borchs i Slesvig, at det nu er aldeles klart, at det ikke vil yde os den fornødne Understøttelse. Major v. Wussow har rent ud erklæret, at hans Instruktion ikke tillod ham det. Der er nu næppe andet for, end at vi maa forlade Flensborg; thi paa denne Maade er det en Umulighed at gennemføre Vaabenstilstanden. Saalænge man vil behandle Oprørere som tro Undersaatte, kan der naturligvis ikke tænkes paa at bringe Orden og Rolighed til Veje i Hertugdømmet Slesvig.“

„Grev Eulenburg er i højeste Grad nedbøjet over den Fremgangsmaade, som de preussiske Tropper have udvist, og han vilde straks forlange at blive tilbagekaldt. Jeg

har imidlertid overtalt ham til, at vi dog skulle se Tiden an og oppebie, om vi ikke ved Indberetninger til vore Regeringer og alvorlige Forestillinger hos Oberst Lebbin kunne tilvejebringe saadanne Forandringer, at det vil blive os muligt at udføre vort Hverv. Jeg anser det imidlertid for aldeles nødvendigt, at De uden Ophold maa komme tilbage hertil, for at ogsaa De kan bidrage, hvad der staar i Deres Magt, til at Sagen her ikke opgives, førend det er aldeles nødvendigt. Jeg tør haabe, at De vil være saa meget mere beredvillig dertil, som den sidste af Dem afgivne Decision — I am sorry to say it — utvivlsomt har bidraget ikke ubetydeligt til at hæve Modet hos Oprørerne og styrke den Tro hos dem, at det ikke er alvorligt ment med de i Fredspræliminærene udtalte Bestemmelser. Jeg haaber, at De ikke miskender denne Ytring; men jeg anser det for min Pligt her at gentage det, fordi jeg ikke kan indse nogen Mulighed for at bringe det vigtige, os overdragne Hverv til Udførelse, naar Sagen af alle Vedkommende ikke betragtes i det rette Lys, og jeg holder mig overbevist om, at De med mig er enig i, at det vil være en stor Ulykke ikke alene for Hertugdømmet, men muligen endog for en større Kreds, hvis vi nødes til at gaa herfra med uforettet Sag. At dette nu maa blive Tilfældet, er mere end sandsynligt, men jeg erklærer tillige, at Hovedgrunden dertil maa søges i, at den preussiske Regering fra først af udhalede Installationen, at det senere af den preussiske Kommissær og den engelske Opmand ikke vilde erkendes for nødvendigt at betragte Oprørerne som saadanne, og endelig at det preussiske Militær har udvist et saadant Forhold, at hverken Bestyrelseskommissionen eller de tro Embedsmænd, som

staa til dens Raadighed, længere kunne have nogen Tiltro til det.“

De tre Herrer besluttede altsaa at fortsætte Regeringen. Foreløbig opgav de at indsætte nye Embedsmænd syd for Skellinien; men for at hævde i hvert Fald Skin af Magt beordrede de, at Garnisonerne i Tønning og Tønder for Fremtiden skulde underholdes af Borgerne som Exekutionstropper, en ret trykkende Forholdsregel,¹⁾ der gjorde de preussiske Tropper alt andet end velsete — og ligeledes paalagde de Major v. Wussow at fængsle den afsatte Amtmand Hansen i Tønder og aflevere ham til de svenske Tropper, for at han kunde blive ført til et sikkert Fængsel i Sønderborg. Men dette Paabud fremkaldte en endnu aabenlysere Konflikt med den preussiske Chef. Ikke alene underrettedes Hansen om den overhængende Fare og frelste sig ved en hurtig Flugt til Kiel; men v. Wussow udbad sig tillige ved Ilbud Oberst Lebbins Afgørelse, og denne meddelte Bestyrelseskommissionen, at han havde givet v. Wussow Befaling til at lade Afsættelsen og Arrestationen bero, indtil der var indløbet nærmere Ordre fra Berlin. — Dette var ligefrem et Magtran af Obersten og fremkaldte den største Uvillie saavel hos Eulenburg som hos Tillisch. Den 9. Oktober skrev Tillisch til den danske Førsteminister: „Jeg behøver ikke at ytre mig videre om Indholdet af Oberst Lebbins Skrivelse; det vil af samme være Deres Excellence klart, at han tiltager sig

¹⁾ Indtil Midten af December betalte Tønning 10,000 Mark og Husum 26,000 Mark i Bospisningspenge, og disse blev kun højst ufuldstændig erstattede af Velfærdskomiteen i Slesvig. Hovedbyrden hvilede paa Borgerskabet. Schleiden IV. S. 288.

Regeringen istedetfor os, og at Vaabenstilstanden paa denne Maade umuligen kan lade sig gennemføre Det er aldeles nødvendigt, at Oberst Lebbin og det hele nu herværende preussiske Militær tilbagekaldes, og at en ny Besætning paa 6000 Mand sendes hertil; men alligevel kan jeg ikke undlade at gentage, at selv en saadan Foranstaltning ikke vil nytte noget, og at der ikke er at tænke paa nogen Regering her, saa længe man skal stole paa preussisk Militær. Iøvrigt turde det vel være en Selvfølge, at Lebbin ikke alene bør tilbagekaldes, men ogsaa drages til Ansvar for sit Forhold. Jeg beder indstændigen Deres Excellence udvirke saadanne Foranstaltninger, at vi ikke mere udsættes for paa denne Maade at compromitteres, hvis vi, trods den af Tropperne gentagne Gange udviste Perfidi, skulle vedblive at regere her.“¹⁾

Det ligger uden for mit Formaal at give en Fremstilling af de endeløse og slæbende diplomatiske Forhandlinger, som disse Begivenheder fremkaldte²⁾. Den danske Regering havde hjemsendt en stor Del af Hæren, og den kunde lige saa lidt optræde med tilbørlig militær Kraft, som den i det hele taget vovede at fremkalde et Fredsbrud ved at forlange Vaabenstilstandens hemmelige Artikler bragte til Udførelse. Den preussiske Regering var bunden saavel af Hensyn til Stemningen i Tyskland som af de øvrige Stormagters Krav paa Vaabenstilstandens loyale Gennemførelse. Den fastholdt derfor haardnakket det engang indslaaede Spor. Officielt syntes den at efter-

¹⁾ Tillisch's Skrivelser gengives her efter Concepterne.

²⁾ Se derom: Den dansk-tyske Krig 1848—50 udg. af Generalstaben. 3. Del, 1. Afsnit og R. Schleiden: Erinnerungen. IV.

komme alle rimelige Krav fra Bestyrelseskommissionens Side, og hemmeligt instruerede den Tropperne om at lade den i Stikken.

I Slutningen af Oktober meddelte Baron Schleinitz, at Hans preussiske Majestæt var fast besluttet paa at gøre alt, hvad der stod i hans Magt, for at støtte Bestyrelseskommissionen i dens vanskelige Hverv, at Oberst Lebbin vilde blive tilbagekaldt og erstattet af Generalmajor v. Hahn, at dennes Instruks vilde blive meddelt Regeringen i Flensborg som Borgen for hans Optræden, at de preussiske Belægningstropper vilde blive forøgede med et nyt Regiment, samt at den preussiske Regering ved den nydannede Centralmagt af al Iver vilde arbejde hen til, at Statholderskabet mistede sit ældre Mandat som begge Hertugdømmers Regering, at det skulde godkende Vaabenstilstanden og ved en Proklamation bringe dette til offentlig Kundskab.

Disse Tilsagn blev delvis opfyldte. Oberst Lebbin fjærnedes, 7. Regiment rykkede fra Hamborg ind i Syd-slesvig, General Hahn, Prittwitz' tidligere Stabschef, overtog Overkommandoen, og hans Instruks, der ikke lod nogen Tvivl tilbage om Troppernes Pligter, indsendtes til Bestyrelseskommissionen. ¹⁾

¹⁾ De tre første §§ af denne Instruks have følgende Ordlyd:
 § 1. Als oberste Landes-Behörde des Herzogthums Schleswig ist die auf Grund der Waffenstillstands-Convention vom 10. Juli d. J. eingesetzte Landes-Verwaltung anzusehen.
 § 2. Da es zu den durch die Convention übernommenen Pflichten dieser Behörde 'gehört, für die Erhaltung, resp. Herstellung der Ruhe im Lande Sorge zu tragen, und ihr als Mittel hierzu die Truppen zu Gebote stehen müssen, so hat der preuss. Truppen-Befehlshaber ihren desfallsigen Requisitionen unweigerlich Folge zu geben, und zum Schutze ihrer

Men alligevel forblev alt ved det gamle, eller rettere sagt, Tilstanden forværredes daglig. Det preussiske Kabinets Tilsagn maatte nødvendigvis opmuntre Tillisch og Eulenburg til atter at gribe Tøjlerne i Sydslesvig, og General Hahns Passivitet maatte ligesaa ufejlbarlig atter slaa dem Magten af Hænde. Paa den ene Side gik Eulenburg mere og mere villig ind paa de danske Fordringer, og paa den anden tilintetgjorde Hahn enhver ordnet Regeringsvirksomhed fra Flensborg. Alle Baand løstes, og i Sydslesvig raadede snart et fuldstændigt Anarki. Den 30. Januar 1850 skrev Statsminister Bardenfleth til Tillisch: „Vi indse ret godt her, at de preussiske Planer om at sætte Sydslesvig i aabenbar Oprørstilstand allerbedst fremmes ved Eftergivenhed fra Eulenburgs i Forbindelse med Passivitet fra General Hahns Side; men det er jo vor ulykkelige Stilling, at vi ikke alene maa se roligt paa, at Slesvigholstenerne og Preussen paa denne Maade erholde et Skinbevis for deres Paastand om, at

Personen und der von ihr angestellten Beamten oder entsendeten Commissionen, sowie gegen die Widersetzlichkeit irgend eines Theiles der Bevölkerung auf ihr Verlangen die militairischen Maassregeln zu treffen, resp. entsprechend einzuschreiten, in dazu geeignet scheinenden Fällen auch den Belagerungs-Zustand nach seinem Ermessen zu beantragen und — wenn Gefabr im Verzuge — selbst eintreten zu lassen. § 3. Da die directe Ausführung polizeilicher Maassregeln bei einer geordneten Verwaltung zunächst den Polizei- und Gerichtsbeamten anheimfallen muss, so wird in solchen Fällen die Action der Truppen sich nur auf den Schutz der Beamten und die Beseitigung jedes Widerstandes gegen die Ausübung ihrer Pflichten zu beschränken haben. —

I § 6 bestemmes endelig, at ethvert Samkvem med Statholderskabet i Kiel er forbudt Officererne, da dette kun bestaar for Holsten, og Bestyrelseskommissionen skal anerkendes som den for Slesvig retsmæssig bestaaende Øvrighed.

Slesvig eller idetmindste Sydslesvig ikke kan regeres adskilt fra Holsten, men at vi endog maa være glade ved, at denne Tingenes Tilstand i det mindste en Tid lang endnu ikke forandres, da den under de nuværende europæiske Forhold, og i alt Fald saa længe vi ikke kunne bruge vor Flaade, vilde blive afløst af en endnu langt værre Tilstand.“ —

Med Fredericiaslaget var der for Alvor kommet Blod ind mellem Statens to Folk; med den passive Modstand og det sydslesvigske Anarki under preussisk Beskyttelse ætsedes Hadet og Modsætningerne ind i stadig bredere og bredere Lag og tilintetgjorde den gamle Kongetroskab. Nationatitetskampen piskedes op til en fanatisk Højde, og den ulyksalige Politik bemægtigede sig tilsidst Kirken og dens Tjenere, Guds Ord, ja Vor Herre Kristus selv.

VII. Det sydslesvigske Anarki.

Tilstanden i Stapelholm og Angel.

Med Oktober Maaned tog den passive Modstand rigtig Fart. Ledsaget af en holstensk Adelsmand besøgte den tyske Frihedskæmper Jacob Venedey (Forfatter af Skriftet: „John Hampden eller Læren om den passive Modstand“) de sydslesvigske Klubber for at sætte Modstanden i System. Han blev — betegnende nok — taalt af det preussiske Militær; men da han kort efter søgte at forlægge sin Virksomhed til Berlin, rantes han øjeblikkelig af en Udvisningsordre. I Flensborg fordreves han af Gadeungdommen.

I Hertugdømmet udgik den farligste Modstand fra Overretten og Gejstligheden. Allerede i Slutningen af September erklærede Overretten, at den ganske ignorerede

den flensborgske Regerings Anordninger og frakendte dem enhver Retsvirkning. Tillisch og Eulenburg bebudede vel dens Afsættelse; men saaledes som Forholdene udviklede sig, savnede de snart baade militære Magtmidler og Myndighed til at gennemføre et saa vigtigt Skridt, og Følgen blev en fuldstændig Lammelse af Landets Retspleje. De Underdommere, som Bestyrelseskommissionen indsatte, fratog Overretten Domsmyndigheden, og de Straffedomme, som Overretten udfærdigede, annulleredes af den flensborgske Regering.

Ligesaa slemt saa det ud i Kirken. Da Bestyrelseskommissionen forbød Bønnen „for Fyrsten og al Øvrighed“, rottede 197 af Landets 210 Præster sig sammen og erklærede, at det stred imod deres Samvittighed at bede for en „fjendtlig“ Konge, og at de ligesaa lidt vilde bekendtgøre de Forordninger, der af Kommissionen udstedtes i hans Navn. Som Følge heraf bleve Regeringsbekendtgørelserne kun højst ufuldstændig kendte, og endnu i Slutningen af Oktober var end ikke Kongens „Tiltale til Slesvigerne“ kundgjort i Haderslev Vesteramt, medens Statholderskabets Proklamationer naaede frem lige til Ribe Stadsport.

Fra Øvrigheden bredte denne aabenbare og skjulte Modstand sig til stadig videre og videre Kredse; selv Sandemænd og Sognefogeder dreves nu ind i den oprørske Bevægelse, særlig i Angel søgte Agitatorer at bevæge selv disse Underbetjente til at nægte Lydighed og derved standse hele Administrationen. Bønderne oplærtes i Skatteenægtelser, enhver kongetro Mand „prisgaves til offentlig Foragt“, og de pøbelagtige Skræmmemidler fra Byerne førtes ogsaa ud paa Landet. Samtidig larmede de hol-

stenske og hanseatiske Blade højere og højere op imod Misregeringen i Flensborg og dens Hjælpere, der uden Undtagelse skildredes som Banditter, Menedere og Voldtægtsmænd. Desuden truedes uafbrudt med den kampberedte holstenske Hærs snarlige Indmarche i Hertugdømmet, og Frygten for de Lidelser og den Hævn, som en saadan uundgaaelig vilde føre med sig, lammede enhver kraftig Livsytring fra den kongeligsindede Del af Befolkningen.

Da Bestyrelseskommissionen i November genoptog Kampen med Embedsstanden, begik den tilmed et beklageligt Fejlgreb. I Byen Slesvig var Politimester W. v. Ahlefeldt Sjælen i den politiske Ophidselse, hvorfor han blev afsat og søgtes erstattet af en Baron v. Eggers. Denne Mand havde før Krigen beklædt det samme Embede; men paa Grund af uordentlig og uredelig Regnskabsførelse var han bleven suspenderet, og indtil Foraaret 1849, da Kongen standsede Undersøgelsen imod ham, henstod hans Sag uafgjort. Nu optog Overretten den imidlertid atter, og det var utvivlsomt, at han vilde blive dømt. Alligevel rejste baade Tillisch og Eulenburg til Slesvig for at fremskynde hans Genindsættelse, General Hahn gjorde ligeledes store Forberedelser, ja lod endogsaa Kanoner køre op, for at modtage den forlorne Politimester; men samtidig erklærede han, at det preussiske Militær højst sandsynlig ikke vilde understøtte Hr. Eggers, og saa maatte Bestyrelseskommissionen lade ham falde. Som Tilgivt idømte Overretten ham et Aars Fæstningsarrest og erklærede ham uværdig til at beklæde et Statsemede. Denne Ydmygelse burde Bestyrelseskommissionen for enhver Pris have undgaaet, og lige saa lidt givet General Hahn Skin

af Ret i hans passive Holdning. Denne blev snart mere og mere udfordrende. Paa en Inspektionsrejse erklærede han, „at vel skulde Tropperne beskytte de nyindsatte Embedsmænds Liv og Lemmer, men om man senere ægrede dem til Døde eller ignorerede dem, kom ikke ham ved.“¹⁾ Da Bestyrelseskommissionen indsatte en ny Politimester i Slesvig, nægtede Generalen rent ud — og ganske i Strid med sin Instruktion — uden Forbehold at stille Troppedele til Politiets Raadighed, og endnu værre optraadte han overfor Postmester Bandholtz.

I Begyndelsen af December overtog denne Postmesterembedet i Slesvig, da den tidligere Indehaver ikke alene ikke sendte Postindtægterne til Flensborg, men endogsaa forlangte Pengenhjælp fra Regeringen under Paaskud af, at Indtægterne ikke kunde dække Udgifterne. Alle de stedlige Postbude nægtede at gøre Tjeneste under den nye Mand, og Bandholtz indfandt sig derfor i Slesvig med seks uniformerede Medhjælpere, som Schleiden, sandsynligvis efter en løgnagtig Avisberetning, gør til Politibetjente, men deres Virksomhed indskrænkedes forøvrigt til kun et Par Dage. Herom skriver Tillisch til Hodges:²⁾

„Af hoslagte Correspondance med General Hahn vil De se, at Postmester Bandholtz, uagtet Generalen søger at give Sagen et ganske andet Udseende, aldeles ikke har nydt tilstrækkelig Understøttelse ved Udførelsen af sine Embedsforretninger. Under hele sit Ophold i Slesvig er han bleven holdt som en Fange, har været udsat for Pøbelens Spot og Forhaanelser, hans Vinduer ere blevne ituslaaede, Stene kastedes ind i Kontoret, hvor han skulde

¹⁾ Schleiden IV. S. 233. ²⁾ Concept, dat. 10./12. 49.

arbejde, og alt dette er sket i det preussiske Militærs Paasyn. Naar man nu betænker, at General Hahn har over 1500 Mand under sin Kommando i Byen Slesvig, at han selv siger, at alle de forøvede Uordener ere udførte af nogle Gadedrenge og Personer af den laveste Pøbel, og at de nævnte Excesser ere foregaaede i den samme Gaard (Madam Esselbachs Hotel), hvor Generalen selv boer, saa er det indlysende, at det preussiske Militær ikke vil holde over Orden og ikke vil understøtte Bestyrelseskommissionen. I Generalens Instruktion, som er os meddelt, er det udtrykkelig paalagt ham at beskytte de Embedsmænd, som af os indsættes, ikke at taale nogen Demonstration eller Forhaanelse imod dem, og, hvis saadant alligevel skulde finde Sted, at arrestere de skyldige; men intet af alt dette er i nogensomhelst Maade iagttaget. Denne Generalens Fremgangsmaade er aldeles uforklarlig, hvis han ikke har andre Instruktioner end dem, vi kende.

Som Bevis paa hvor nødvendigt det var at sende en ny Postmester til Slesvig, skal jeg blot anføre, at den afsatte forlangte sig tilsendt en ubetydelig Sum paa 70 Mark under Foregivende af, at han ingen Beholdning havde i Postkassen, og dog forefandt Bandholtz ved sin Ankomst til Slesvig en Beholdning af henved 4000 Mark. Det er altsaa aabenbart, at han har villet bedrage os for disse Penge og sende dem til Rendsborg, hvor Statholderskabet jo beredvillig modtager alle de Summer, som de genstridige Embedsmænds sende dertil af Hertugdømmet Slesvigs Intrader. En saadan Embedsmand tager General Hahn ikke i Betænkning at forsvare eller genindsætte, og derimod laaner han Øre til ugrundede og løse Rygter for at kaste Skygge paa den Embedsmand, som af os kaldes til at raade Bod paa sligt Underslæb.

De vil i denne Begivenhed have et nyt Bevis før, hvor umuligt det er at regere her ved Hjælp af preussiske Tropper, og at vi i ingen Henseender kunne fæste Lid til de Løfter, som gives os af den preussiske Regering. Hvis Vaabenstilstanden skal gennenføres, er det nødvendigt, at Sydslesvig besættes med andre, f. Eks. svensk-norske Tropper. Hvis dette skete, vilde alt straks kunne bringes i Orden.“ —

Der kunde anføres en Del lignende Begivenheder fra andre Dele af Sydslesvig; men de vilde kun virke trætende. Overalt det samme Billede af preussisk Uvirksomhed overfor Regeringens Ombud og Seen-igennem-Fingre med, om ikke ligefrem Beskyttelse af den betalte Pøbel. General Hahn formaar ikke at beskytte Madam Esselbachs Gaard imod nogle Gadedrenge og Landstrygere! I Tønning sagde Løjtnant Müffling til Kammerherre Holstein: „Tro ikke, at den Sværm, der forfølger Dem, ere tønningske Borgere; det er Mergelgravere og andre Arbejdere, der ere hidkaldte, og hvis jeg arresterede 3—4 skjulte Ledere her i Byen, vilde Roligheden være genoprettet med det samme!“

Men saadanne Arrestationer foretoges aldrig. Fra hele Occupationstiden kan der, — bortset fra Husum, og hvor Tropperne selv angrebes — end ikke fremdrages et eneste Eksempel paa alvorlig militær Indskriden, selv ikke paa Brugen af den flade Klinge eller virkelig Anvendelse af Rytteri i Gaderne. Disse „frygtelige Bander“ paa et Par Snese eller et Par Hundrede Mergelgravere, Læredrenge og Landstrygere vare tilstrækkelige til at lamme en Regering, der skulde beskyttes af 6000 preussiske Bajonetter, og denne Lammelse blev saa igen af Udenrigsministeren, Baron Schleinitz, benyttet til at bevise, at Sydsles-

vig ikke kunde regeres af Bestyrelseskommissionen; men han glemmer rigtignok at anføre den eneste virkelige Grund.¹⁾

De værste Excesser bleve taalte, naar de havde et politisk Anstrøg. Nyaarsnat 1850 demolerede Pøbelen i Ekernførde et Dusin Huse, alene fordi deres Ejermænd mistænktes for at være kongeligsindede, og omtrent samtidig blev en stakkels flensborgsk Modelhandlerinde under et Markedsophold i Slesvig næsten flaaet i Byens Gader. Ingen havde tilsidst Magten i dette Land. Bestyrelseskommissionens Ordre bleve end ikke kundgjorde, Statholderskabet maatte nøjes med den Lydighed, som det behagede den enkelte at vise det, en stor Del af Skatterne naaede hverken til Flensborg eller Rendsborg, men forbleve i Skatteydernes egne Lommer, mange Værnepligtige unddroge sig ligeledes deres Pligter, de preussiske Tropper lode sig kun anvende til Skatteeksekutioner, og tilsidst indskrænkede de sig til en Art upolitisk Vagttjeneste. Den egentlig udøvende Magt var i Hænderne paa en anonym og uansvarlig Velfærdskomite i Byen Slesvig, ledet af Beselers Svoger, Dr. Napoleon Hansen.

I Midten af November 1849 maatte Tillisch indberette til Regeringen i København, at Bestyrelseskommissionen aldeles ikke kunde stole paa de preussiske Tropper, at den var ude af Stand til at udrette noget i den Del af Hertugdømmet, der holdtes besat af disse Tropper, og at den var fordømt til dér at føre en Skinregering til Landets Fordærv, til Skændsel for Kongens Navn og Danmarks Ære.²⁾

¹⁾ Se hans Note af 14./1. 50 hos Schleiden IV. S. 282.

²⁾ Ved den danske Legationssekretær Bjelkes Uforsigtighed fandt denne Indberetning Vej til Verdensbladet *Times* og vakte betydelig Opsigt i begge Lejre. (Se Brev fra Grev Reventlow i London af 6./12. 49.)

Amtsforvalter H. A. Malling har i sine „Efterladte Erindringer“ (København 1894) givet et Tidsbillede fra det bevægede Aar, som her fortjener at eftertegnes. Han var en født Holstener med dansk Dannelselse, Helstatsmand og, Royalist til Fingerspidserne, en ubøjelig og helstøbt Natur. Ved Krigens Udbrud var han Landskriver (administrativ Embedsmand) i Syderstapel ved Ejderen og hævdede sin Plads under de vekslende Regeringer. Da Bestyrelseskommissionen indsattes i Flensborg, anerkendte han straks denne, medens derimod hans Amtmand, Baron Liliencron, og Landfoged Volquarts kun adlød de Befalingert der med Vognmandslejlighed kom til dem fra Kiel.

„En Morgen i September — fortæller han — blev mit Hus omringet af preussiske Soldater, en Løjtnant traadte ind og bemærkede med forundret Mine: „De vil adlyde Bestyrelseskommissionen!“ — „Ja naturligvis! Denne Regering er jo ogsaa indsat af Deres Konge!“ — „Ja saa, saa maa jeg indhente nærmere Instruks fra min Chef i Frederiksstad.“ — Nogle Timer efter indfandt Kaptejnen sig og spurgte ligeledes, om jeg agtede at adlyde den flensborgske Regering. „Ja tilvisse!“ svarede jeg. — „I saa Fald er jeg bemyndiget til at tage imod Deres Kasse.“ Han trak en Fuldmagt frem, fik Pengene og kvitterede for Modtagelsen. „Men hvem skal bære Pengene?“ — spurgte han — „mine Soldater kan jeg ikke kommandere dertil.“ — Summen var 1500 Rdl. i Papirpenge, i Sandhed en ringe Byrde; jeg fik da fat paa et Bud, pakkede Pengene i en Posttaske og hængte denne over Mandens Skulder. Derefter forsvandt Militæret, idet jeg, for ikke at falde mine Naboer til Besvær, afslog enhver Bedækning.“

„Samme Aften blev mit Hus angrebet af en Pøbelløb. Det haglede med store Stene ind til os, og min ældste Datter var paa et hængende Haar nær bleven slaaet ihjel, da en vældig Sten foer lige forbi hendes Hoved og efterlod et dybt Spor i Stuedøren. Med Nød og næppe fik jeg min Familie bragt i Sikkerhed i et Bagværrelse. Kanonaden med „Folkets Munition“ varede næsten en halv Time. Endelig lykkedes det Husjomfruen gennem Køkkenvinduet og en Baggaard at komme ind til Landfoged Volquarts, og denne værdige Politimester mødte da og sagde i en rolig Tone: „Gaa hjem Folk!“ -- Mit stakkels Bud blev yukelig gennempryglet, og jeg maatte betale ham noget for Svie og Smerte.“ —

„Men foruden Fjenden, som opererede med „Folkets Munition“, var der endnu en anden, som ogsaa skyede Lyset og havde en djævelsk Natur, det var den passive Modstand. Hr. Venedey's Lærdom var ogsaa naaet ud til os og viste sin sande Natur, idet den, næppe anvendt i de offentlige Forhold, tillige trængte ind i Stald og Lade, Køkken og Kælder, og opløste alle Baand. De fattige rejste sig imod de rige, Tyende imod Husbond, alt var undermineret, og intet Sted fandt jeg Støtte.“

„I Begyndelsen løb dog alt af uden Tumult og aabenbare Voldsgerninger; thi sligt passer ikke i Hr. Venedey's System; men den herskende Kirkegaards-Stilhed gjorde det uhyggeligste Indtryk og lammede al Virksomhed, undtagen Ophidsernes, der lig Slanger smuttede fra Dør til Dør. Jeg prisgaves til den offentlige Foragt, og saa stor var Terrorismen, at man næppe vovede at se til mit Hus. I Begyndelsen blev jeg greben af Forfærdelse; thi den Tanke laa nær, at man vilde udsulte mig. Men denne

Plan mislykkedes fuldstændig, da de handlende ikke lode sig afholde fra at søge Fortjeneste, og snart havde jeg den Tilfredsstillelse at se Mænd, der om Dagen sendte mig truende Blikke, komme til mig i Aftenens Mørke og næsten grædende bede om Raad og Trøst. Saaledes er Bonden: Respektabel i den daglige Færd, men fejj i Farens Stund og behersket af Frygten for sin Gaard og Nabolavets Omdømme. Jeg mødte kun een hæderlig Undtagelse. En ung, rig Bondekone kom en Dag ind til min Hustru og sagde: „De mene derude paa Torvet, at ingen tør komme ind til Dem. Jeg vil dog vise de Folk, at jeg tør omgaas, med hvem jeg vil, og hvis Fruen tillader det, bliver jeg hos Dem til Middag.“ Min Hustru blev meget rørt over denne modige Adfærd og sendte ved sin Afrejse fra Syderstapel den brave Kvinde sit bedste Hals-smykke.“

„I Længden vilde jeg sandsynligvis ikke have kunnet holde mig paa min Plads; men pludselig fik jeg Hjælp fra en Kant, hvor jeg mindst ventede den. Landfoged Volquarts nægtede at kundgøre Bestyrelseskommissionens Forordninger og fik derfor 12 preussiske Soldater som Exekution i Huset. Dette kunde han le ad; thi den hemmelige Regering paalagde i denne Anledning Landskabet en Skat, og Landfogden modtog Fødevarer i Overflod. Han sad da og sang tyske Frihedssange med Soldaterne og levede frit med dem. Men saa kom Nemesis! Disse Soldater vare det ophidsede Parti en Torn i Øjet, og en smuk Aften skød man paa dem og saarede flere. Det kom til aabenlys Kamp. Bønderne stak efter Soldaterne med Høtyve, og disse forsvarede sig paa Landfogdens Trappe med Bajonetterne.“

„Næste Morgen hørtes preussiske Hornsignaler, og Byen blev omringet af Soldater. Bønderne afvæbnedes, de skyldige straffedes, og Hovedmanden sattes i Tugthuset. Vi fik da først et Kompagni og senere en hel Bataillon i Indkvartering.“

„Den kommanderende Officer, Kaptejn Diezelsky, kom ind til mig og sagde: „Efter alt hvad jeg har hørt i Frederiksstad, forstaar jeg fuldkommen Stillingen; jeg tager mit Kvarter hos Dem og skal vide at forsvare Huset!“ — Nu havde jeg dog en Beskytter, og jeg vogtede mig vel for at vise mig paa Steder, hvor der ikke fandtes Militær; thi jeg vilde da øjeblikkelig være bleven sendt som Fange til Rendsborg. Men med mine Embedsforretninger gik det meget kummerligt; alt var dødt, Skatterne bleve ikke betalte, og jeg var berøvet enhver Indtægt.“

I Marts Maaned 1850 tilrev Statholderskabet sig atter Styrelsen af Sydslesvig, og fra Kiel kom der Befaling om, at Skatterne skulde indsendes til Rendsborg. Malling ignorerede disse Ordre. Men saa drog Landfoged Volquarts omkring i Landskabet og opkrævede Skatterne, ja havde endog den Frækhed at kvittere for dem i Undersaatternes Bøger. Naar Landskriveren derimod udsendte sin Skatteopkræver med Restancelisterne, raabte Befolkningen til ham: „Du kan gerne tilsige os, men forlanger du dit Gebyr, saa slaar vi dig ihjel!“ Etsteds dreves Forhaanelsen endog saa vidt, at de satte ham op paa en Vogn og under fuld Musik førte ham igennem Byen. Alligevel var Malling en Torn i Øjet paa Statholderskabet. Han og Borginester Davids i Husum vare de eneste, som Syd for Skellinien endnu vovede at holde Legitimitetens

Fane højt. Først søgte Modpartiet at købe ham bort, og da dette mislykkedes, at afsætte ham

I sin Nød henvendte han sig til Bestyrelseskommissionen og bad om Beskyttelse; men ad privat Vej svarede den ham (10./4. 50), at den intet formaaede, og at det maatte overlades til ham selv at sørge for sin personlige Sikkerhed. Saaledes skrev i det Herrens Aar 1850 en Regering, der var indsat af tre Potentater og støttet af 10,000 Bajonetter.

„Tilstanden blev nu mere og mere utaalelig; min Hustrus Helbred var aldeles nedbrudt af den gennemlevede Sorg og Bekymring, og Kapt. Diezelsky forlangte, at hun skulde bort; jeg gav efter, han skrev et Pas, og jeg saa da, med Bedrøvelse i Hjærtet, min hele Familie afrejse til Kongeriget. Fra den Tid var alting mig ligegyldigt; jeg tog Pistoler i Lommen og levede mere som en Friskare- end som en Embedsmand.“

„Imidlertid anstrængte Statholderskabet sig for at faa mig fjærnet, og jeg henvendte mig derfor til Bataillonschefen og bad om Beskyttelse. „Ja, hermed er det saa som saa“ — svarede denne — „De har preussiske Officerer i Kvarter, som Husvært bliver De beskyttet i Deres private Værelser, og enhver, der i disse bliver ubehagelig imod Dem, ham lader jeg, om fornødent gøres, drive ud med Bajonetten; **men i Deres Embedslokale kan jeg ikke beskytte Dem.**“ Denne Forklaring maatte Obersten give ifølge sin Instruktion; men jeg tror ikke, at den stemmede overens med hans personlige Anskuelse. Jeg stængede derfor øjeblikkelig mine Kontorlokaler og opholdt mig i Beboelsesrummene.“

„Nogle Dage efter indfandt Amtmand Liliencron paa

Gottorp sig for at afsætte mig. „I hvis Navn?“ — spurgte jeg — „min Bestalling er af højsalig Kong Christian VIII. Den har Kongen givet, den kan ogsaa kun en Konge tage. Jeg afleverer ikke!“ — „Ja saa maa jeg henvende mig til Deres Kontorpersonale og sætte mig i Besiddelse!“ — „De vil forlede mine Privat-Tjenere til Utroskab! Jeg vil sige Dem, at mit Kontor er lukket, og at jeg agter at forsvare mit Liv.“

„Efter lang Raadslagning kom han tilbage med Carl v. Krogh (den politiske Politimester fra Gram) og meddelte mig, at Krogh var indsat, og jeg afsat. — „Det antager jeg ikke!“ — var mit Svar, og Herrerne maatte gaa. Men uden for mit Hus havde de preussiske Officerer taget Plads; de havde erklæret, at de vilde hugge enhver ned, der bevæbnet nærmede sig Landskriveriet; thi „her bo vi,“ og de maalte Amtmanden med mørke Blikke. Han turde derfor ikke med Magt lade mig kaste ud af Embedsboligen, og da han var gaaet, styrtede Preusserne ind til mig, sloge mig leende i Haanden og raabte: „Civilstormen afslaaet! Bravo Kammerraad!“ Krogh installerede sig saa ligeoverfor i et Værts-hus, og i omtrent 14 Dage var der saa ligesom en Pave og en Modpave paa Stedet. En Dag i Juli meddelte den højstkommanderende mig, at Tropperne næste Dag skulde bryde op. — „Saa vil jeg se at komme til Wohlde i Nat“ — var mit Svar — „der bor en loyal Mand, som vil køre mig til Flensborg.“ — „Nej det gaar ikke“ — svarede han — „jeg ved, at man vil gribe Dem i nærmeste Landsby; De maa marchere med mig, og De skal faa Officerskvarter undervejs!“

„I det samme kom Intendanterne kørende med 20,000 Rdlr. Bispisningspenge til Kommunerne, og der

opstod nu en mærkelig Scene. „Hvor er Landskriveriet?“ — spurgte en Intendant. „Her!“ svarede jeg. — „Men derovre i Værtshuset sidder jo ogsaa en. Til hvem skulle vi betale? Hvor er Embedsseglet?“ — „Her!“ svarede jeg og slog paa Lommen, og dermed var Sagen afgjort. Jeg modtog Pengene, og nu, da det drejede sig om klingende Mønt, turde Sognefogderne godt henvende sig til mig uden Frygt for den Klikke, der terroriserede deres Kommuner. De have formodentlig kendt det franske: „*Bien venu, qui apporte!*“ (Givende Haand er altid god.)“

„Det var bleven Aften under alt dette, og da jeg kom over i mine Værelser, var der dækket et stort Taffel med Steg, Kager og Vin, Ting, som længe ikke vare sete i mit tomme Hus. Officererne havde foranstaltet det hele, og da jeg kom ind, raabte de Hurra, og under munter Latter sagde en af dem: „*Jetzt wollen wir dem Kammerrath die Henkermahlzeit bereiten!*“ — Det gik lystigt til og sildig skiltes vi.“ —

Saaledes behandlede preussiske Officerer privat den Mand, som deres Instruktion forbød dem at beskytte i Udøvelsen af hans offentlige Kald. Det var, fordi de foragtede den lovløse Tilstand, der omgav dem, og hvor let kunde de ikke have gjort Ende paa dette Uvæsen, hvis deres Regerings Politik havde været en anden?

En Maaned efter var Kammerraad Malling indsat som Oberst Helgesens Cilvilkommissær i Frederiksstad, og vore sejrende Vaaben gjorde ham snart til Herre ogsaa over Stapelholm. Saa hurtigt skiftede Billederne i denne bevægede Tid.

I Angel fik den passive Modstand en skæbnesvanger

Indflydelse. Indtil 1720 havde den sydlige Del af Landskabet tilhørt Holsten-Gottorperne, og allerede dengang toge disse Angelboer Skade paa deres Folkelighed og Nationalfølelse. Ingen Ilddaab havde senere brændt dem denne Følelse ind i Sjælen, og da den slesvigholstenske Bevægelse tre Slægtled senere begyndte, fandt den her en tilstrækkelig smittet Jordbund til at kunne slaa Rod. Igennem Aarhundreder var der præket Foragt for Angelboernes jyske Maal; nu ledsagedes disse Prækener af systematiske Bagvadskelser mod det jyske Folk. Alt, hvad der var usselt, fattigt, skidenfærdigt og lurvet, var jysk. Det var en Nation af Pottemænd med magre Krikker og sorte Gryder, af forsultne Hosekræmmere og Studedrivere, som det var en Skam at slægte paa, umulig at tilhøre.

„Gott wolle uns behüten,
Dass wir nicht werden Jüten!“

I dette Slagord formælede det gamle Gottorperi sig med den angelske Slesvigholstenisme. Den sydlige Del af Angel blev et af Bevægelsens Brændpunkter. Med en Utaknemmighed, der søger sin Lige i Historien, omsmededes alle den danske Regerings Velgerninger til frygtelige Vaaben imod den samme Regering. Livegenskabets og Hoveriets Afskaffelse, de økonomiske Forholds Forbedring, den gode Skoleundervisning — alt tjente til Hadets og Løsrivelsestankens Udvikling. Disse Bønder, som den hertugelige Regering havde efterladt ufri, nøgne og dansktalende, forvandlede sig under den danske Regerings faderlige Styrelse til velhavende, hovmodige og tysktalende Rejsningsmænd. Jo mere Velstanden voksede, jo mere Forfinelsen i Klædedragt, Bohave og Levemaade

tiltog, des større blev Foragten for et Sprog, som ingen dannet Mand i hele Landet tog i sin Mund, og for en Afstamning, der kun ved et Sprogskifte kunde bortlyves og fornægtes.

Denne Bevægelse naaede sit Højdepunkt i Krigsaarene 1848—50. Allerede i April 1848 havde de angelske Præster og andre Ledere havt travlt med at ordne Landstormen imod de Danske; men denne faldt selvfølgelig ud til en yukelig Fiasko. I Efteraaret 1848 stiftedes „Den patriotiske Forening for Angel“ i Sønder Brarup, hovedsagelig af tyskfødte Mænd (A. Wurnb, Ziese, Wildthagen, Valentiner, Jensen, Rumohr og Kochen). Dennes Hovedformaal var at vække en enig og ægte Tyskhed udadtil, en levende, statsborgerlig og politisk Intelligence indadtil, og i Lovenes første Paragraf betegnede den sig som et villigt Redskab for Nationalforsamlingen i Frankfurt.

Efter nogle Maaneders Forløb talte den 300 Medlemmer i syv Afdelinger, og ved den første Generalforsamling i Sønder Brarup Kirke i Januar 1849 foregik Optagelsen under halv-religiøse Former („Das Gelübde ward an heiliger Stätte abgelobt“), og der udstedtes en med 7200 Underskrifter forsynet Erklæring, hvori der protesteredes imod Hertugdømmernes Adkillelse, og hvor Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund opstilledes som et Folkekrav. „Vi længes derefter — hed det — da vi ganske føle os som Tyskere!“¹⁾

I denne Bevægelse greb nu den passive Modstand ind, ledet med stor Indsigt og nøje Kendskab til

¹⁾ Statutterne ere trykte i Slesvig 1849.

Folkets Karakter. Velfærdskomiteen havde fra første Færd af opstillet den Grundsætning at trække saa mange fremragende Mænd som mulig ind i Efterrevolutionen, at faa dem til at kaste Broen af efter sig og umuliggjøre enhver endelig Forsoning med den retmæssige Hersker. Dette lykkedes over al Forventning.

Den angelske Befolkning er sikkert ligesaa begavet og brav som enhver anden danskøttet Folkedel; men den er ved Siden deraf mærkelig sky og skjult og i højeste Grad retskær, med Anlæg til Processyge. For den jævne Mand er intet forsmædeligere end at blive „skimpet“ af sine jævnlige, og han bliver derfor hurtig en Træl af Landsbyens offentlige Mening; men paa den anden Side giver han sig ogsaa hen til endeløst Rethaveri, naar han formener at have Overtaget. Mænd af andre Samfundsklasser have ondt ved at forstaa dette, fordi de ikke kunne faa fat paa denne offentlige Mening, der ad lønlige Stier baner sig Vej til alles Hjerter. De bilde sig ind ved Paavirkning at kunne fremkalde en Strømkæntning der, hvor alt paa Forhaand er afgjort ved et folkeligt Frimureri, som ikke kender nogen højere Instans.

I enhver Egn, i ethvert Sogn, ja ofte i enhver By sidder en Mand, som er Lokalitetsens Foregangsmand. I Angel, som i det øvrige Sønderjylland, ere de altid, eller næsten altid, bondefødte Mænd, disse Høvdinge. Som oftest ere de haarde, frygtløse og stivsindede Naturer, der ved Villiestyrke, en hvas Tunge og heldige Formuesomstændigheder paatvinge deres Bymænd den Opfattelse, som skal være den gældende, og samle Massen i et lydigt Klientel. Hans Nissen fra Hammelev staar i mangt og meget som en Type for dem. Trænger man til Bunds i

en Egns nationale Liv, vil man altid finde, at det er et Udslag af disse Foregangsmænds Virksomhed. I den stærkt lagdelte angelske Befolkning er det dem, der have grundfæstet det plattyske Sprogs Herredømme og trods stærke Anfægtelser holdt Befolkningen sammen under Tyskhedens Fane. Der som alle Vegne er Almuen trofast, udholdende og tapper, saalænge den kæmper i sluttet Række, saalænge den ser sine Ledere foran sig; den holder paa sin Nationalitet og sit Sprog lige saa længe; men hvor Falanxen er brudt, indtræder en sørgelig Faneflugt. Frafaldet sker kolonnevis, og de tilbageblivende have ingen Indfyldelse.

Det var noget saadant, der skete i Angel i Krigstiden. Velfærdskomiteen i Slesvig rettede netop sine Bestræbelser imod dette Halvaristokrati af Førere. Den trak Storbønderne, Regnskabs- og Sandemændene, de velhavende Skippere o. s. v. over paa sin Side, Befolkningens Hovedmasse fulgte med, og den medfødte Stridslust holdt dem sammen saaledes, at da den danske Regering senere vilde danne et nationalt Parti, var den næsten udelukkende henvist til Smaakaarsfolk og Arbejdere og maatte aabne en haabløs Klassekamp for at finde Støtte for sine Bestræbelser.

Allerede den 9. Septbr., kun faa Uger efter Bestyrelseskommissionens Tiltrædelse, afholdtes et stort Møde i Grønholt i Sterup Sogn, og her besluttedes det, at hele Angel skulde afgive en oprørske Erklæring, hvori det hævdedes, at Statholderskabet var den eneste retmæssige Myndighed, at Bestyrelseskommissionen kun vilde finde Lydighed, for saa vidt som den rettede sig efter de slesvigholstenske Landslove, og at Landskabet med alle

Midler vilde virke hen til Hertugdømmernes uopløselige Forbindelse og Selvstændighed. Dette var den saakaldte „Angleradresse“, der spillede en ikke ringe politisk Rolle i Brydningerne efter Krigen. Den fandt 2016 Underskrivere i 32 Sogne.¹⁾ Mange af disse Underskrifter vare ganske vist betydningsløse; men i den gottorpske Del af Landskabet samt i Sørup, Sterup, Husby og til dels Grumtofte Sogn satte Hovedmassen af de ledende Mænd deres Navne under den, og Oprøret var ført ind i saa at sige enhver angelsk Landsby.

I Flensborg Amt, den gammel-kongelige Del af Angel, havde Revægelsen dog meget at kæmpe imod; den ned-arvede Kongetroskab, Statspatriotismen, holdt endnu igen og ytrede sig uden Forbehold. Mangen gæv Bondemand, der sad paa sin Odelsgaard og mindedes, at Kongen havde givet hans Fædre Selveje, mangan Skibsfører, der hele sit Liv havde sejlet under Danebrog, og Smaakaarsfolkene, der saa hen til Kongemagten som deres naturlige Beskytter imod de stedlige Smaatyranner, vilde vedblive at være det, de altid havde været: Kongens tro Slesvigere. I Stenbjærg Sogn havde kun 25, i Hyrup 19, i Rylskov 6 og i Lille Solt kun 1 Person undertegnet Adressen. Det blev Sprogreskripternes sørgelige Opgave at føre ogsaa Hovedmassen af denne Befolkning over i den nationale Opposition.

Samme Dag vedtog 200 angelske Grundejere (ogsaa forsamlede i Grønholt), at alle Skatter uvægerlig skulde sendes til Rendsborg, at det unge, værnepligtige Mandskab skulde tvinges ind i de slesvigholstenske Rækker, at

¹⁾ „Itzeh. Wochenblatt.“ Ekstra-Beilage. 1849. Nr. 81.

alle danske, „der søgte at snige sig ind i Landet for at udsaa Tvedragt“, øjeblikkelig skulde udvises o. m. m.¹⁾

Samtidig dannedes hemmelige Foreninger til Udryddelse af alt Dansk, ogsaa Sproget; Storbønder gik fra Hjem til Hjem og lode sig give Haandslag paa, at Befolkningen fremtidig ikke vilde tale eller benytte det forhadte Sprog, ja de gave ligefrem Undervisning i Plattog Højtysk og meddelte Oversættelser paa vanskelige dagligdags Udtryk, der ellers let kunde blive staaende som ubehagelige Minder om en foragtet Fortid; endog Kuskenes Tilraab til Hestene: „Hot og Her!“ søgtes undertrykt af disse Ivrrere. Ligeledes oversvømmedes Landet af Flyveskrifter og Avisartikler, der bugnede af de skamløseste Beskyldninger imod Danmark; i Efteraaret 1849 overfaldt en sammenrottet Hob paa 7—800 Mand de svenske Tropper, der laa som Exekutionskommandoer paa „Freienwillen“ og „Lundsaard“, og General Malmborg maatte lade en hel Bataillon rykke ud for at skaffe Ro. Ophidselsen kendte ingen Grænser. Det var et rigtig politisk „Brarup Marked“, hvor de sletteste Varer fandt den mest rivende Afsætning.

Endnu ved Krigens Begyndelse var Plattysk tildels et ufærdigt Produkt i Mellem- og Nordangel; men ikke des mindre erobrede det Plads i det daglige Liv med rivende Hurtighed. Det bares frem af Hadets stærke Bølger, og kun i Landskabets nordlige og østlige Kystegne, traf det paa Rester af dansk Nationalfølelse, der endnu formaaede at gøre Modstand. Det danske Lands-

¹⁾ „Alt. Mercur“ 1849, Nr. 440. Esmarck: „Das Herzogthum Schleswig und die Landesverwaltung 1849.“ S. 25.

maal blev ligefrem nedsablet, undertrykt, i Løbet af nogle faa Aar, ja endog før end en Del af Befolkningen havde et andet brugbart Sprog at sætte i Stedet for, og Følgen blev et Sproghykleri, der trodser enhver Beskrivelse.

Ved Krigens Slutning var Angel sproglig tabt. Den ældgamle Kulturtvang, Oprørsbevægelsen og den passive Modstand 1849—50 havde skabt en Befolkning uden Modersmaal og Fædreland, uden Hjem og Rod. Et Sprogskifte laa imellem den og alt dette.

A. D. Jørgensen.

Nogle mindeord.

Af Johan Ottosen.

Da A. D. Jørgensen for to år siden døde, var der vel næppe et dagblad inden for det danske sprogområde, som ikke søgte at gøre rede for hans livsgæring og at finde udtryk for, hvad dette tab betød. I en af disse artikler blev der sagt omtrent følgende: „Det hedder sig ofte, at ingen mand er uerstattelig. Men her er det ikke sandt. For den særlige sag, som havde al hans kærlighed, vil ingen kunne udfylde hans plads.“

„Sønderjydske Årbøger“ har i disse to år savnet og vil altid savne ham. Han var jo ikke blot Årbøgenes vigtigste medarbejder, han var også deres egenlige skaber. Det er nu 11—12 år siden, at en hel del unge kræfter i den akademiske kres meldte sig til arbejde. De havde fået øje for, at ungdommen var ved at glemme det danske folkeliv, som levedes syd for grænsen, og de havde lyst til at tage en part i den byrde, kun vidste de ikke ret, hvilken part. De gik da til A. D. Jørgensen. Det var som om han i årevis havde ventet på, at de skulde komme. Han havde i de lange adskillelsens år levet med i sine landsmænds kamp fra dag til dag, glædet sig over den troskab og den snarrådighed, de viste i arbejdet fra dag:

til dag, sørget over det svind af kræfter, udvandringen førte med sig, og ængstedes over, at selve dette, at finde på værnemidler fra dag til dag, optog næsten al værne-kraften. Det har været hans længsel, at der en dag skulde vokse et overskud af arbejdskraft op, et overskud, som ikke slugtes af det allernærmeste krav, men som kunde tjene videre rækkende formål og hjælpe til ligesom at løfte husets tag og åbne vinduerne til længere syn. Han tænkte ikke — som vore modstandere vilde gætte på — at lede den unge begejstring ind på politisk agitation eller demonstration, men ved dens hjælp at give sine landsmænds folkesag en fast underbygning af oplysning. I lange år havde han som ensom gransker arbejdet på dette, udsendt afhandling efter afhandling om sønderjysk historie og sat kronen på dette enkeltmandsgæjning ved sine „fyrretyve fortællinger“. Nu mente han at der var kræfter til at gå videre, til at grundlægge et tidsskrift jævnbrydigt med modstandernes, som kunde blive et gemmested for undersøgelser af sønderjysk historie, stedsbeskrivelse, lov og ret, og for skildringer af lignende brydninger andensteds. Det skulde vokse op til at blive en rig og altid strømmende kilde til sand og ædruelig oplysning.

I året 1889 begyndtes da „Sønderjyske Årbøger“ Det voksede sig snart fast, fik en pålidelig kreds af læsere, samtidig med at der om A. D. Jørgensen samlede sig flere og flere medarbejdere. Det vakte modstandernes opmærksomhed, man prøvede at slå det ned. Og før disse nye vanskeligheder ret var overvundne, døde den mand, der havde været dets fader og dets sjæl. Det så ud, som om alle sunde lukkedes for det unge lille skib.

Men nu, da det med nye kræfter har begyndt sin fart igen, vender tankerne tilbage til ham. De følgende mindeord gør ikke krav på at give en udtømmende livsskildring af manden selv eller en indgående tolkning af hans livsværk og dets betydning. Det billede af A. D. Jørgensen og hans gærning, som det danske bogrige har krav på at få en gang, kan vel ikke tegnes endnu, ialfald ikke af disse liniers forfatter. Dels har ikke tilstrækkeligt kildestof været til min rådighed, dels har jeg stået ham både for fjærn og for nær. Navnlig vel for nær: ved hans fødder har jo næsten alle de siddet som lærlinge, der tager blot en ringe del i arbejdet for vor fælles sag. Hvad her skal tilstræbes, er kun at give et beskedent bidrag til forståelsen af ham, et forsøg efter ævne på at udrede lidt af denne mands ejendommelighed og værd — og en ærlig vedgæelse af vor gæld til ham.

I.

A. D. Jørgensen var som offenkendt personlighed, som skribent, som taler og som fører, først og fremmest Sønderjyden. Ikke som den eller den, der er født Sønderjyde, men så for resten præst, politiker eller studenter, — ikke en gang som den, der er præst, politiker osv. men dog stadig Sønderjyde på bunden, i hjertet, i karakteren. A. D. Jørgensen var Sønderjyden i et og alt. Han var det i sit historiske syn. Han, grænselandets og sprogkampens barn, øjnede overalt i det brogede mønster, der er historiens æmne, og som omfatter religioners stigen og fald, samfundsklassers økonomiske kampe, smagsretningers brydninger, én tråd, der for hans øje fik kraftigere farve end alle andre og blev hans gransknings „røde tråd“: det var vort folks selvhævdelse

som nation i forhold til andre nationer, særlig til Tyskerne. Han var det i sin vurdering af mennesker, af standpunkter og åndsretninger: den grad af sympati, de vakte hos ham, afgang væsentligt af, om de efter hans skøn vilde svække eller styrke ævnen til at holde ud dernede. Men tillige var han Slesvigeren, i samme forstand som han selv har kaldt H. L. Martensen for den sidste Slesviger. Det vil sige, at hans grundstemning mod tysk sprog og dannelse er en velvilje, der kun forvandler sig til fast tilbagevisning, når det fremmede vil skylle vort eget bort. Han har på mange steder i sine skrifter peget på, at Slesvig ikke alene har været bølgebryder mod det tyske hav og ofte overskyldet af dette, men også gennem tiderne været broen mellem tysk åndsliv og nordisk: det sted, hvor man først lærte de fremmedes frugtbare tanker at kende og først blev fortrolig med dem, for så at bearbejde dem og så at sige oversætte dem til brug i Norden. Som ung voksede han op i kendskab til begge nationers sprog og dannelse. som gransker blev han discipel af Tysklands store historikere, som forfatter har han brudt vejen for en mere forstående, en menneskeligere og retfærdigere dom, end mændene fra 1848 kunde fælde, om den slesvigholsteinisme, som dog bragte så onde tider over hans hjemland.

Dernæst er han, i kraft af barndomshjemmets minder om husets og slægtens fortid, af barndommens og ungdommens oplevelser formet til, ja fra naturens hånd skabt til historiker. Det dybeste vistnok i hans sjælsliv, som vi i det hele kan nå til, er en inderlig, løndomsfuld bevidsthed om, at fortid og nutid ikke kan skilles, fordi de er ét; ti vore fædre, de fremfarne slægter, det danske

folk for tusind år siden, de kommer os ved, de er lige så vigtige for os som de nulevende, der er fjærnet fra os ved mile. Som hans åndspræg var, faldt det ham lettere og naturligere i fantasien at gøre springet tilbage i tiden til de døde end udefter i rummet til de samtidige. De døde slægter, fædrene, — de er vort folk, de hører med hver gang vi siger „vi“, „vi Danske“: de kommer os ved, fordi de er os selv. Kommer de andre nationer os ikke ved, — interesserer de ham ikke som historiker? Jo, i samme forhold, som de er i slægt med os. Det er vor gamle stærke slægtfølelse — som i byerne næsten er uddød, men endnu lever hos bønderne —, der hos A. D. Jørgensen er løftet op til en fintmærkende målestok for folkefrændskab. Farvergården, han voksede op i, havde i 150 år været i hans mødrene slægts eje; vidt om i egnen traf han slægtninge. Krigsårene 1848—50 gjorde alle danske Nordslesvigere til én stor familie; en endnu større ring omfattede hele Danmark. Og som hans synskres udvidedes, gik familiefølelsen over på alle Nordboer, ja på alle Germaner. Med umiskendelig varme taler han i „den nordiske kirkes grundlæggelse“ om at — i modsætning til de indadvendte Briter, der ikke brød sig om skønne kirkebygninger og hellige relikvier — Angelsakserne „som alle Germaner havde opladt sans for alt stort og storladent.“ Hyppig, når han skriver om fejderne mellem os og Tyskerne, griber han ordet „frændefolkene“ om de to stridende parter. Her virker ordet som et stiltfærdigt tilbud og håb om udsoning på rettens og billighedens grund, som det sømmer sig mellem frænder. Men meget varmere er tonen, når de frænder, han taler om, er „brødrene“ i Sverige og Norge; varmest, når han

tænker på vor egen lille nation, vor egen „folkelighed“, som han ynder at kalde den.

Den bliver for ham en levende organisme, et besjælet jeg, af hvis liv hans eget er betinget, som bladets liv af træets. Som det er barndommens oplevelser, der vækker hans sans for slægternes sammenhæng, således er det ungdommens smærtefulde skuffelse, der giver følelsen dens mystiske dybde. Om det første fortæller han selv 44 år senere (S. Årb. 1892). Det var da han som otteårsdreng i 1848 var vidne til Frederik VII.s modtagelse i Sønderborg og genså de danske soldater efter sommerens kampe i Sundeved: „Hvad jeg den dag for første gang hørte om den fangne Kristian II., forekom mig ingenlunde som et fjært og løsrevet sagn, men som et led i begivenheder, der syntes at strække sig tilbage i tiden, i uafbrudt broget rækkefølge, som en stadig fornyet kamp mellem konger og hertuger, danske og tyske hære.“ Om det andet, hans personlige vækst ved ulykkesåret 1864, vidner de ord, han har skrevet om „Sakse Absalons klerk“: „Til at blive historieskriver er det ikke nok at have lyst og ævne til boglige sysler, at være udrustet med skarpsindighed og veltalenhed, tålmodighed og flid: kun den, der har været greben af folkesjælens dødsangst og henreven af dens mægtige attrå efter liv og udvikling, vil kunne vindes fortrolighed og formå at tolke dens fortid med myndighed.“

Der er ordet: myndighed. Det, han har at meddele, kræver at høres for dets eget værd. Derfor behøver han intet effektjageri, ingen søgen efter pointer, hvor de ikke frembyder sig af sig selv, ingen detaljeret udmaling af tidernes ydre tilhør som dragter, kakkelovne og te-

kopper, ingen apokryfe anekdoter og kvikke indfald. Den historiske farve må hos ham komme indenfra. Han vil kun dyrke „den gennem århundreder øvede og dog så sjældent opnåede kunst, at sige det simple simpelt og det store med værdighed.“¹⁾ — „Myndighed“ og „værdighed“ — det er kendmærkerne på, hvad han vilde nå som historisk fremstiller. Derfor stræber han at udforme sig en ren og ædel stil, klar og alvorlig, men ikke farverig. Dens virkning ligger særlig i dens personlige varme, som stundom er udbredt over hele afsnit, men oftere bryder glimtvis igennem den rolige fremstilling.

Det hyppigste glimt af denne du'gte varme er det, at han så ofte taler om sit folk og land i første person. Meget sjælden finder man hos A. D. Jørgensen det udeltagende og tilsyneladende upartiske „de Danske“, som ellers yndes af historikerne; han foretrækker at sige „vi“, „vore forfædre“, „vort folk“ — udtryk som i almindelighed kun digterne har valgt. Til andre tider glimter det frem i et billede, en stærkt personlig ytring (som de her anførte fra afhandlingen om Sakse) eller — i det mundtlige foredrag — kun ved en betoning, en egen klang lagt ganske let over et enkelt ord.

Ved disse simple, usøgte midler opnår A. D. Jørgensen ofte, hvad andre historikere forgæves tilstræber ved et stort apparat af beskrivelser og åndrigheder: at gøre fortiden levende for læserne i den betydning, at den bliver et element i deres eget liv, får del i deres følelser og del i deres beslutninger. Han er — som det er blevet sagt om den franske historiker Michelet, der når det

¹⁾ „Sakse Absalons klerk“ s. 241.

samme ved helt andre midler — fortidens genopvækker. At han har denne ævne, skylder han sin kærlighed til fortiden og til dens uopløselige sammenhæng med nutiden. Denne særegne kærlighed og denne særegne ævne er den fødte historikers egenskaber. Han kan fejle i enkeltundersøgelser, senere granskninger kan ændre nogle af hans resultater; — men historikerens navn og ære kan ingen tid tage fra ham.

Fortid og nutid er udaskillelige: formasteligt at ville forvanske fortiden og voldføre nutiden for derved at løsrive fremtiden, det tredje led i den uopløselige kæde. Og når dette forsøges, tilmed i hans hjemland, hans slægts land, hans fædres land, da gribes han i sine inderste hjertefibre. Dette er hans eget væsen i dybeste forstand imod, det er ham for argeligt. Derfor bliver det ham umuligt at stå som en iagttager og tilskuer, der nøjes med at føle med den ene part og mod den anden. Han må leve med og arbejde med, fra dag til dag og fra år til år. Og i måden, hvorpå han arbejdede med, lægger hans ævners og følesæts art sig mest ejendommeligt for dagen. Forsigtig, taktfuld, sky for offentlighedens larm, udviklede han i denne sag en noget anden række af sine egenskaber end den, der navnlig trådte frem i hans historiske forfattervirksomhed. Som historiker brød han nye baner, lod en dristig fantasi bygge vovelige gisninger og kombinationer. Som arbejder i den fælles folkesag var han kold i sin dom, varsom i sine råd, ikke en foregangsmand, næppe nok en fører, men en klog og tilbageholdende leder.

Hvilke egenlig A. D. Jørgensens herskende egenskaber var, måtte stille sig forskelligt for den, der kun

kendte ham som offentlig personlighed, forfatter og taler, og for den, der tillige kendte ham på nærmere hold. For den første måtte det se ud, som om hans særmærker var en dyb, mystisk følelse og en storladen, om end ikke farverig fantasi. For den sidste kunde det let se ud, som om hans egenlige væsen var den kolde forstand. Han så skarpt og skeptisk på mennesker, var kølig og hård i at vrage dem, der forekom ham uægte og dumme, eller som blot ikke passede for det, han vilde have frem. Han havde et fint, måske for tvivlende øre, for den, hvis ord var stærkere end det, der lå bag dem. Da han som ung mand var lærer hos „gamle Schneekloth“ i København, hændte det tit, at lidt fraseglade kolleger blev genstand for hans kolde sarkasme. En enkelt af disse kolleger har mange år efter jævnligen omtalt ham som en snusfornuftig person uden poetisk sans. Ofte fandt man ham tør, savnede lune, det som Fransk mændene kalder esprit, kvikke overraskende indfald. Ja, i hans bøger træffes disse egenskaber kun sjældnen, — han vilde jo tale med „myndighed“ og „værdighed“. Sagen er imidlertid den, at det ikke blot var i kraft af beslutning og selvoptugtning, at han i sin offentlige færd kun viste de alvorligere og tungere sider af sig selv; — det at kunne så at sige udlevere sig selv i spøg er frugten enten af en lykkelig natur eller af slægtleds fortrolighed med vor æstetiske kultur, og ingen af delene var fuldt faldet i hans lod. Deraf kom det, at hvor han trådte frem offentlig eller ytrede sig overfor fremmede, udfoldede hans væsen sig aldrig helt utvunget. Det var, som om disse smalle læber aldrig kunde kruse sig til et smil. Anderledes hvor hans personlighed optrådte friere, ligesom

i daglige klæder. I sit hjem, mellem nogle få gode venner, eller dog mennesker han trode godt, kunde han være en stor skælm. Og det endog på områder, hvor han ikke var spag at bides med, såsom overfor kritik af hans videnskabelige produktion. Jeg har f. ex. for mig et brev fra ham af 10./7, 97, som jeg anfører lidt af for slutningspunktummets skyld:

„Tak også for Deres venlige anmeldelse af „1814—38“¹⁾ i Letterstedt. Som De nok kan tænke, synes jeg bedst om den, af hvad der er fremkommet. Jeg må jo være glad over, at dog enkelte fordomsfrit kan følge min fremstilling, uden straks at se sig forarget på den. Men hvad skal det blive til, når fortsættelsen kommer? Da vil mine anmeldere ikke engang hilse på mig, som dog Abner hilsede Roland, før han stak ham, med et: Hil være dig, min herre! — Dog, den tid den sorg.“

— Således som her den holbergske Abner og Roland forvandler hele bitterheden til lune, gik det ham ofte til daglig. Sommetider var hans lune drilsk og skarpt, oftere var det helt godlidende, ja overgivent, så man mærkede, han holdt af spøgen for spøgens egen skyld. Når han sad ved et møde eller en højtidelig fest, iført sit tillukkede væsen, og en patetisk taler så kom lidt galt afsted, da beholdt hans ansigt sine rolige træk; men passede man på, kunde man fange et hurtigt sideblik til vennen, et blik der lyste af den inderligste poliskhed. Det var den samme A. D. Jørgensen, som jeg tit har hørt en jævnaldrende ven skildre, som han var i 60'erne. Da boede han som ungt menneske i det hus, hvor kafé

¹⁾ I Danmarks Riges Historie.

„Himmerige“ var i stuen. Når vennen fra Flensborg kom til København, besøgte han regelmæssig Jørgensen, helst sent på eftermiddagen, da Jørgensen på den tid i almindelighed var fri. Så sad de i timevis på Jørgensens værelse og talte om forholdene hjemme i Slesvig, i dybeste alvor og så inderlig optagne deraf, at tiden løb fra dem. Kom der da en pause, og de havde siddet og sét alvorligt på hinanden, — da kunde A. D. Jørgensen springe op og udbryde: „Ja — tak skal du have for det. Men nu trænger vi sandelig til at live os op med lidt københavnsk morskab. Nu vil vi gå hen og høre en vise og se en god komiker.“ Så fulgtes de to ad til et sangerlokale i nærheden af Nikolajtårn, hvor en puklet komiker sang døgnets gadeviser. Bagefter gik de til en lille butik i Skindergade og købte de viser, der havde moret dem mest, — f. ex. den endnu ikke glemte „Skomagermester Løjdi.“ Dette hans skælmeri forsvandt ikke med årene, men åbenbarede sig kun for få. I hans sædvanlige foredrag og taler kom det ikke frem. Alligevel var der lejligheder, hvor den alvorlige og værdige rigsarkivar også i taler i større krese kunde røbe den spøgefugl, der bode i ham. Det kunde ske, når han var sammen med Sønderjyder. Der følte han sig, som om han rigtig var i sin familie; — og det havde han jo ret i.

Men hvor kunde denne mand få alt det udrrettet, som han faktisk fik? Han passede en stor æmbetsgærning, fik tid til at blive grundlærd og skrive en mængde værker, holde mange foredrag, — og endda mærkede man aldrig, at arbejdet overvældede ham. Kom man for at tale med ham, var han altid til ens tjeneste og passiarede løs, tit i timevis. Hvor fik han tid til alt? Det ligger vist

at A. D. Jørgensen alle dage havde stærkt herredømme over sig selv. Han hørte ikke til de blodrige og livsgrådige naturer, som drikker alt det af livets vin, som de kan få. Hvor han kommer til at skildre en sådan griskhed efter livsglæde og elskov som hos Griffenfeld og Johannes Ewald, dømmer han derom uden nogen som helst sympati. Han har aldrig selv ødt sin tid på livslystne krumspring, men været arbejdsom og flittig alle dage. Derfor fik han tid til så meget. Han var den absolute modsætning [til Holbergs Vielgeschrei, den stundesløse, der altid har travlt og aldrig får noget gjort.

II.

Som allerede antydet, er hoveddragene i A. D. Jørgensens personlighed bestemte ved hans oplevelser som barn og som ung mand. Ja, man tør sikkert gå videre. Man tør sige, at ikke blot hans følemåde, tænkesæt og omrâdet for hans virksomhed udspringer af denne kilde, men at mangfoldige af hans konkrete arbejder, opfattelse af enkelte, særlige historiske spørgsmål, valget af hvilke æmner han kastede sig over, hos ham i usædvanlig høj grad har sin rod i hans opvæksts og ungdoms historie. Et kort overblik over denne vil føre os til et punkt, hvorfra hans store videnskabelige og folkelige virksomhed synes at oprinde som med naturnødvendighed.

Adolf Detlev Jørgensen fødtes i Gråsten den 11. juni 1840. Han har selv udarbejdet sin faders og moders slægtetog, som han 1884 lod trykke „som håndskrift“. Et uddrag af den vil være af interesse.

Faderen var farver Markus Adolf Jørgensen i Gråsten (se om ham Rossens biografi i Nordslesvigsk Søndagsblad 1891).

Farfaderen Asmus Jørgensen, fabrikant i Flensborg.
 Oldefaderen Jakob Jørgensen, bager i Flensborg.
 Tipoldefaderen Jørgen Jakobsen, bager i Flensborg
 på Frederik IV.s tid.

Moderen Marie Elise Margrete Bahnsen var adoptivdatter (niece) af farver Woller i Gråsten.

Hendes virkelige fader var Bartholdt Bahnsen, farver i Åbenrå.

Hendes farfader, farver i Åbenrå.

Hendes oldefader, farver i Åbenrå.

Hendes tipoldefader, farver i Åbenrå.

Hendes tiptipoldefader farver i Haderslev og Åbenrå.

En anden række af moderens stamfædre kan føres helt op til o. 1500, til en Momme Andersen, købmand og rådmand i Tønder.¹⁾ Til en tredje linie af moderens slægt hører herredsfogden Nis Henriksen, som 1523 optrådte på Urnehoved ting for at få bønderne til at svigte Kristian II. En fjerde linie fremviser navnene Andreas Højer fra Karlum, grundlæggeren af vort retsstudium, naturgranskeren J. C. Fabricius fra Tønder og oldgranskeren Georg Zoega fra Daler.

Dette uddrag af slægtbogen må være nok. Det viser tilstrækkeligt, på hvilken plet af jorden A. D. Jørgensen har hjemme. På de afsnit i slægtbogen, som

¹⁾ Til denne linies forgreninger hører adskillige bekendte mænd, såsom Kristian VI.s hofpræst Bluhme, statsmanden Bluhme, der flere gange var minister, og hvem vi skylder den heldige afløsning af sundtolden under Frederik VII., konrektor Overbeck i Flensborg († 1796), hvis navn er indhugget på Skamlingsstøtten. Se om ham Allens sproghistorie I. 420 og II. 12.

hedder „forældretavlerne“, opregnes nogle og fyrretyve mænd og kvinder; de er alle fra Sønderjylland, næsten udelukkende fra dansktalende egne.

Ved hans død kunde man i enkelte aviser læse, at han stammede fra „småkårsfolk“. Det er fuldstændig galt. Slægttavlerne viser så at sige helt igennem velstående borgerfolk. Han er fra barndommen af, hvad han af følesæt vedblev at være hele livet, søn af den ret velstillede, virksomme mellemklasse; den havde han socialt instinkt fælles med, den ejede hans naturlige forkærlighed. Det er tillige den borgerlige oprindelse, som satte sit præg på hans første barndomsdannelse. Som hørende til borgerklassen var begge hans forældre oplærte på tysk. Han selv gik — naturligvis — i tysk skole, og for undervisningens skyld taltes der i hjemmet — naturligvis — tysk med børnene. Dette var i fyrreerne. Den nationale kamp var begyndt, faderen var egnens danske fører. Men endda følte bevidst dansksindede forældre det ikke som en fare at tale tysk med børnene. Således havde dannede forældre båret sig ad med deres børn så langt nogen kunde huske tilbage. Og den lille dreng, som skulde blive det danske sprogs elsker og dyrker, voksede op med de to sprog i forskellig rangstilling: dansk landsmål som byens og navnlig legekammeraternes naturlige sprog, men uden den røgt og berigelse, som det for et barn vanskeligt får uden gennem undervisningen, — og tysken som det ganske vist mere fremmede, men dannelsesproget, det der gav overklassepræget. Ja — hveranden søndag trådte også dansk frem som et civiliseret sprog, der kunde udtrykke åndelige begreber. Det var imidlertid i gode hænder hos præsten Jørgen Brag

en af hertugens ivrigste tjænere; folk på stedet mindes endnu, at han behandlede den danske gudstjæneste overmåde ligegyldigt.

At stormen nærmede sig, kunde endnu knap mærkes i det stille indegænte Grasten bag de store skove. A. D. Jørgensen har i Sønderjyske Årbøger 1889 i den afhandling, der åbner tidsskriftet, på s. 31 til 33 tegnet billedet af den lille flække i 40'erne, den gang „alle mennesker kendte hinanden og de fleste havde siddet på de samme skolebænke.“ Og han fortsætter: „Mon nogen plet i Nordslesvig blev således rystet op ved begivenhederne 1848 som denne by, af hvis indbyggere den ene halvdel med lidenskab hang ved hertugen, den anden halvdel ved konge og fædreland, medens fjendtlige hære gjorde den til udgangspunkt for deres blodige kampe i Sundeved?“

Den lille dreng, der endnu ikke havde fyldt 8 år, så med et de store historiske tildragelser rykke helt ind i hjemmets egen kres. Det må have været kort efter oprørets udbrud d. 23.—24. marts 1848, at faderen kaldte sine børn sammen og forbød al tysk tale i sit hus. Nu var man vågnet: Dannelsens sprog, overklassemærket — det var nu en fare, en fremmed, en fjende. Det må vel også være omkring ved denne tid, at drengen havde følgende oplevelse, som A. D. Jørgensen selv har fortalt mig uden at tidfæste den. Han — som kun havde lært at læse i tyske bøger og som selv talte det danske sprog i gråstensk form — fandt en dag, da han støvede om på loftet, en dansk bog (efter broderen A. P. Jørgensens mening har det været en gammel salmebog). Han kiggede i den, prøvede at stave sig frem — og opdagede, at han var i stand til at læse det danske bogsprog, som

ingen lærer havde lært ham. På egen hånd gjorde Drengen her den vigtige opdagelse, at dansken duede til mere end til leg med Gråstens drenge og passiar med egnens folk, at den førte ind til bøger og til åndsliv. Her foregik i det små det samme, som hændte hele den del af det boglærte og dannede Slesvig, som overhovedet holdt sig til Danmark: i den ellefte time, da den endelige opgåen i tysk nationalitet syntes at forestå, da vejen derover ikke syntes længere end vejen tilbage til forfædrenes folk, da får de med ét øje for, at det danske fører ind til et folkeliv, og da vælger de. Således var det gæet den Hadlerslev købmand P. H. Lorenzen få år tidligere. Hvad Blichers Himmelbjærgtaler og Lehmanns breve havde været for den 50årige politiker, det blev den gamle glemte bog for det 8års barn.

Øjet var åbnet. Begivenhederne sørgede for, at det umulig kunde lukke sig igen. I de første dage af april 1848 så Gråstenerne flankekorpsset drage mod Bov; nogle uger efter kom vore atter forbi, på tilbageretget til Als. Så slog Tyskerne sig til ro i Sundved; den 28. maj sloges man på Dybbølbjærg og Tyskerne dreves vest for Gråsten; den 5. juni var her igen kanonbrag. Næste år kæmpedes påny her i egnen, ved Ullerup. Så fulgte den svenske besættelse af Nordslesvig; i juli 1850 så man atter danske soldater, på marchen mod syd til Isted og Frederiksstad.

Alt dette behøver blot at antydes. Drengen levede de tre år midt i begivenhederne.

Nu kom fredsårene med arbejdet på at genoprette, hvad der var brudt ned.

III.

De forholdsregler, som Tillisch og Regenburg efter treårskrigen traf for at skaffe det danske sprog fuld ligestilling med tysk i alle forhold, har som bekendt i adskillige punkter været genstand for stærk fordømmelse. Så sikkert som det nu end er, at skole- og kirkeordningen i Angel mødte en uovervindelig uvilje i befolkningen og hverken kom til at styrke det danske sprog eller det danske sindelag, bør man ikke, i sin dog altid bagkloge fordømmelse af dette led i sprogordningen, lade sig forlede til at bryde staven over dens andre vigtige led. Tillisch's ordning af retssproget, som i hele Mellemslesvig gav den anklagede valget mellem tysk og dansk forhør og retsforhandling, ligesom — i samme distrikt — enhver kunde affatte sine skrivelser til øvrigheden i det sprog der faldt ham nemmest i pennen, kom uimodsigeligt det billige og retfærdige så nær som muligt. En lignende dom må man fælde over ordningen af de to sprogs stilling i hertugdømmets lærde skoler. Det tyske Slesvig beholdt sin tyske latinskole i byen Slesvig; det danske fik, som allerede Kristian VIII. havde bestemt, sin danske latinskole i Haderslev. Flensborgs lærde skole blev begge sprogs hjem. Denne undervisningsanstalt, til hvilken A. D. Jørgensen blev så nøje knyttet, først som lærling og siden som lærer, og de store oplysningssamlinger som knyttedes til den, fortjæner en lidt nærmere omtale.

Flensborg havde før 1850 en ren latinskole, indrettet således, at kun de disciple, der nåede helt igennem den og blev studenter, fik nogen virkelig enhed i og afslutning på deres skoledannelse. Der havde længe i Flensborgs købmandsstand rådet utilfredshed mod dette. Byen Flens-

borg brugte nemlig ikke skolen til produktion af studenter, men som en højere borgerskole, skønt den efter sin plan slet ikke egnede sig til det. I året 1851 foretog rektor Simesen en undersøgelse af, på hvad måde den var blevet benyttet i de sidste 8—9 år. Den havde i dette tidsrum haft 80 udenbys og 87 indenbys disciple. Af de første 80 — for største delen Nordslesvigere — var halvparten blevet studenter; men af de 87 unge Flensborgere var kun 2 dimitterede fra skolen til universitetet, 5 var blevet studenter andensteds, medens 80 havde forladt skolen på et tidligere trin og var gået over i borgerlige stillinger. Allerede 1829 havde Flensborg andraget om oprettelse af en realundervisning. Dette var i 1848 endnu ikke blevet til noget; man lå midt i planerne og forsøgene, da oprøret kom.

I 1851 satte den danske styrelse sig da for at skænke Flensborgerne alt, hvad de havde bedt om 1829. Den klassiske og den reale dannelse skulde stilles lige, samtidig med at hertugdømmets to sprog fik fuldstændig samme kår ved skolen. Meningen var, at børn fra tyske hjem og børn fra danske hjem her skulde lære at blive kammerater, tilegne sig det sprog, de ikke kendte fra hjemmet, som et andet modersmål og derved lære tålsomhed og med tiden kærlighed til den nationalitet, som fra hjemmet ikke var deres egen. Derfor gennemførtes i hele skolen fra nederst til øverst fyldig undervisning både i dansk og tysk; de andre fag deltes mellem de to sprog så ligeligt som muligt; kun i religion valgte forældrene frit barnets undervisningssprog. Og skønt det optog forholdsvis mange timer at give to sprog den fremtrædende stilling som modersmål, indrettedes den nye reallinie så-

ledes, at den i alle fag førte eleverne lige så vidt, som det skete i kongerigets realklasser.

Forholdene førte det med sig, at den nye ordning måtte indarbejdes med et for største delen nyt lærerkorps. Skolens tidligere rektor Lübker, en særdeles dygtig videnskabsmand, der af sine modstandere fik det lov, at han også var en udmærket skolemand, hørte til det udpræget tysksindede parti og hverken kunde eller vilde medvirke i det nye styresæts tjeneste. Han forlod skolen allerede i vinteren 1849—50; andre af lærerne tog deres afsked eller afsattes, så at kun få blev tilbage af den tyske lærerstab, vistnok kun Schumacher, Dittmann, Kühlbrandt og Schnack. De ledige pladser udfyldtes af danskdannede lærere, af hvilke ikke få viste sig som fremragende dygtigheder. Der var de to udmærkede filologer Thomsen og Fibiger, Monrad, hvis gærning efter, 1864 gør hans navn uforglemmeligt i Nordslesvig, og Engelhardt, der blev en af vore ypperste arkæologer. Ledelsen lagdes i hænderne på Helsingør latinskoles bestyrer Simesen, hvis fader var fra Flensborg; han selv var født i Fredericia 1810. Hans uddannelse var særlig matematik; man vilde ved hans udnævnelse til rektor i Flensborg understrege, at reallinien skulde være en hovedting, ikke et forsømt tilhæng på latinlinien. Skønt det slesvigholstenske parti i Flensborg modtog den ny ordning og de ny mænd med mistænksomhed, voksede skolen hurtigt og stærkt. Før 1848 havde den i reglen talt 70—80 disciple, i efteråret 1848 som følge af krigen endog kun 52. I 1852 viser programmet 111 disciple; i 1855 er der 218; programmet 1863 har 295, og i skoleåret 1863—64 har der sikkert været over 300. En ny skolebygning var opført; den indviedes 1862.

I forbindelse med latinskolen sattes to væsenlig nye institutioner, en oldsamling og et bibliotek. Oldsamlingen grundlagdes ved at regeringen 1852 købte de oldsager, som havde tilhørt afdøde justitsråd Jaspersen fra Nakskov, og som for største delen var fundne i Angel; Engelhardt blev dens bestyrer. Det var frugtbare år for den nordiske arkæologi, og det unge museum i Flensborg fik hurtigt stor betydning. I 1853 påviste Worsaae for første gang den forhistoriske periode, som hedder den ældre jernalder; få år efter viste Sønderjyllands jordbund, at den gemte en sjælden rigdom netop fra dette nyopdagede tidehverv, og Engelhardt grundlagde sin berømmelse ved at tolke de sønderjyske funds betydning. 1856 indkom til Flensborg nogle oldsager, fundne i Torsbjærg mose ved Sønder Brarup, og 1858—60 fik Engelhardt mosen systematisk undersøgt. Udbyttet var meget stort: klædningstykker, våben, smykker, værktøj, romerske mønter osv. fra tiden 2—300 år efter Kristus. Engelhardt fremsatte straks en forklaring af, hvorledes alt dette oprindeligt var hengemt, en forklaring, som man nu synes at vende tilbage til som den rette. Torshjærgfundet gav stødet til flere moseundersøgelser, deriblandt af Nydam mose i Sundeved, hvor man fandt den 75' lange båd, der vilde være blevet Flensborgsamlingens stolthed, men som efter 1864 førtes til Kiel sammen med alle de andre oldsager, fremdragne og tolkede ved dansk forskersnille. — Et bibliotek af latinske og tyske bøger ejede Flensborg skole fra gammel tid; det var i nyere tider slet forsynet og brugtes kun lidt. Efter oprørskrigen tog regeringen fat på at udvide det, så det kunde blive en god og rig kundskabskilde i flere retninger, navnlig den hidtil forsømte: fædrelandets litteratur og

sprog. I 1857 var det nået til 6750 bind, 1859 havde det 8000. Den vigtigste udvidelse stod endnu tilbage; den skyldtes en extraordinær bevilling af den kongelige kasse (23. april 1860) på 5000 rdl. Også fra private kom der store gaver, således fra en unævnt mand i Sverige 133 biud, for en stor del sjældne og kostbare værker. Medens de tidligere store anskaffelser havde forsynet biblioteket navnlig med mange naturvidenskabelige værker, omfattede denne sidste store forøgelse værker om Nordens historie og litteratur. Programmet 1863 indeholder et katalog over den. Hele listen, meget tæt trykt, tager side 5 til 47, deraf de historiske værker s. 5 til 34, og broderparten heraf er værker om Sønderjyllands historie.

Et fjærde led i bestræbelserne for at gøre Flensborg til hertugdømmets intellektuelle midtpunkt var tidsskriftet „Slesvigske Provinsialefterretninger“, der begyndte at udkomme 1860. De er forløber for „Sønderjyske Årbøger“. — Alt dette tilsammentaget viser et forstandigt og dygtigt arbejde for at give den sønderjyske bondenationalitet dens værdighed og adel tilbage. Det giver os tillige nogen forestilling om det åndelige jordsmon, i hvilket A. D. Jørgensen vilde have fået sin gærning, om Slesvig var blevet ved Danmark. Føj hertil, at Flensborg ligeledes var bleven midtpunktet i Slesvigs styrelse og knudepunktet i dets politiske liv som stændernes og øverstedomstols sæde. Flensborg var ikke gjort til en hovedstad eller universitetsby, men den var nu i henseende til politisk betydning og oplysningsmidler det samme, den længe havde været i forretningsliv og foretagsomhed, en rangklasse højere end Danmarks andre provinsbyer.

A. D. Jørgensen blev 1853 sat i Flensborg latinskole

Hvis han havde gået hele skolen igennem, vilde han være blevet student 1859 eller 1860. Men han tabte i løbet af nogle år lysten til at gå i latinskole; som han en gang (1894) udtrykte sig i en privat samtale: han syntes, at kulturen var nedværdiget ved Madvigs latinske grammatik. I en alder af 17 år var han fuldstændig led ved skolegangen. Hvorledes kan dette rimes med, at Flensborg latinskole havde netop mellem sine filologer både åndfulde mænd og dygtige lærere? Jeg har selv 20 år senere haft Fibiger til lærer. Skønt han da ikke længere stod i sin fulde kraft, var han en fortræffelig lærer, med vågen sans for åndsindholdet i de klassiske værker, i besiddelse af en humoristisk veltalenhed, som gjorde hans tanker let tilgængelige for unge mennesker, og langt fra at være en grammatikpedant. Om Thomsens og Monrads læreregenskaber har jeg af en af A. D. Jørgensens daværende kammerater kun hørt lovord. Forklaringen ligger vistnok i, at A. D. Jørgensen kun gik mellemklasserne igennem og aldrig kom op i de højeste latinklasser. Den madvigianske latinskole havde sin styrke netop i de sidste skoleår, hvor man kom i lag med de klassiske værker også fra indholdets side, og hvor danskundervisningen var litteraturstudium; i de lavere klasser, hvor latin- og græsklæsningen og for det meste også dansktimerne kun gik ud på grammatik-øvelse, kunde den være forfærdelig åndløs, — og kun denne part af den fik A. D. Jørgensen at gøre med. Hertil kommer, at han utvivlsomt i åndelig udvikling og indre oplevelser var forud for sin alder og navnlig forud for den kost, skolen bød ham. I konfirmationsalderen var han og et par nære venner stærkt optagne af nyrationismen; det var genstand for deres alvorligste

overvejelser, om de med sandhed kunde lade sig konfirmere. Med begejstring læste han tysk poesi; den kunde man få for en billig penge hos boghandlerne, medens dansk litteratur var dyr og svær at opdrive. Og under poetisk læsning og fortrolige samtaler med vennerne om tilværelsens største problemer levede han de nye og stærke stemningers år, de fine og rige år, for hvilke sproget kun har det uretfærdige ord lømmelårene og det usmagelige ord puberteten. Og skolen gav ham Madvigs grammatik.

Samtidig blev han øjensvag. Lægen, Dr. Silverberg, rådede ham til at gå fra læsningen, da han løb fare for at blive blind. Faderen spurgte ham, hvad han da vilde. Han svarede: „enten landmand eller studere.“ Således gik det til, at han 1857 forlod latinskolen og blev elev på Avnbølgård (hovedparcel af den 1855 udstykkede herregård) hos en Duus. Det nye friluftsliv har sikkert skærpet den sans for naturforholdenes indflydelse på mennesket, som i hans historiske værker røber sig gennem de talrige og friske redegørelser for de geografiske forhold. Men han er nu blevet ene med sin poesi og sit sværneri; en af vennerne fra den tid husker hans breve som fulde af romantikens blå længsel efter det fjærne og de henfarne: „mig længes efter de sjæle“, skrev han. Han måtte arbejde strængt, grave grøfter, „skyv gårde“, køre gødning og sten. Det tog hårdt på ham; i foråret 1858 fik han gigtfeber og lå længe. Imidlertid var øjnene blevet gode, gigtfeberen gik over, og han var fortvivlet over at skulle på landet igen. Han betroede sin broder, at han længtes tilbage til bogen, men turde ikke sige det til faderen. Broderen tog sig på at sige det, og han fik lov at komme til læsningen igen. Men nu drejede det sig ikke

om at blive student. Det gjaldt kun at få realexamen for at blive polytekniker. Han kom tilbage til Flensborg, gik hver af de øverste realklasser igennem i $\frac{1}{4}$ år og tog derpå med store karakterer realexamen. Det blev den eneste examen, han tog i sit liv.

Så rejste han til København og blev der i henad 4 år. Han skulde blive polytekniker eller noget lignende, ialfald naturvidenskabsmand, og gav sig til at studere i den retning. Men samtidig så han sig om i litteratur, mytologi og historie. Hans litterære dannelse havde hidtil væsenlig været tysk: først nu gik det op for ham, at der eksisterede en stor nordisk litteratur. Han havde læst tykke værker om germansk mytologi; først nu opdagede han, at denne germanske mytologi var nordisk, særlig islandsk, og lærte N. M. Petersen at kende. Vennerne husker ham fra den tid som en stærkt åndelig bevæget yngling, med interesser overalt, men allevegne lidt til side for det sædvanlige. Han levede sit eget fantasi- og tankeliv, men læste samtidig hulter til bulter: naturfag, poesie, historie, islandsk, filosofi. Han var for så vidt lykkeligere end om han var blevet student efter reglen: selv opvakte studenter plejer kun at tillade sig den regelløse åndelige indsamling i rusåret og kaster sig derefter over examensfagene. A. D. Jørgensen, som nu engang var kommen udenfor studentertrædemøllen, levede en fri, bevæget, mangesidig, personlig rustid i henved fire år. Uskolet og samtidig rigt bevæget som han var, prøvede han sine kræfter på en af universitetets prisopgaver, en behandling af Stærkodder-(Starkad-)sagnene.¹⁾ Universi-

¹⁾ Denne oplysning ligesom mange småtræk i det foregående skylder jeg professor H. Matzen.

tetets dom om hans arbejde anerkendte hans begejstring for opgaven, men betonedede samtidig arbejdets umodenhed og tilkendte det ingen pris. Denne blev vundet af en ung mand, som senere fik en fremtrædende stilling i dansk politik, daværende stud. theol. Frede Engelhardt Bojsen. Disse års tilsyneladende planløse læsen af alt muligt har bagefter vist sig overordenlig frugtbar for A. D. Jørgensen. Han blev derigennem mindre skoleret, men flersidigere. Han har, i de videnskabelige specialiteters tid, værnet sig mod den ensidige dygtigheds udtørren. Som i Th. Bangs tale (i A. D. Jørgensens bog om Griffenfeld) har han følt, at „musernes kor kan ikke opløses“. Griffenfeld havde studeret naturvidenskab i to år; A. D. Jørgensen havde gået lignende veje. Disse ungdomsårs mangefarvede erkendelsesglæde findes igen i bøgerne om Steno og Griffenfeld med deres skildringer af det 17de hundredårs alsidige videnskabsmænd, og i den lyst, som skal have besjælet ham i hans sidste år, til at lægge historien lidt til side og kaste sig over æstetik og filosofi.

Kort efter sin flytning til København var han blevet lærer hos Schneekloth. Det så ud til, at undervisning skulde blive en livsgærning for ham, da han fra 1. marts 1863 blev „hjælpelærer“ ved Flensborg latinske skole og således flyttedes tilbage til Sønderjylland. En af hans tidligere kammerater og nu disciple (Th. Graae) har efter hans død skildret det indtryk, han gjorde ved sin tiltrædelse. Graaes klasse — daværende V latin — nærrede på forhånd ikke stor velvilje for den ny lærer i dansk: „han var jo ingenting, ikke engang student, og han havde gået i skole med os.“ Da trådte A. D. Jørgensen ind, smuk, af en egen blond finhed. Han så endnu yngre ud

end han var; det dunbløde fuldskæg gjorde ham ikke mandigere eller ældre. Hans fremtræden var stilfærdig, næsten bly. Ganske jævnt udtalte han, at han var glad ved igen at træffe sammen med gamle skolekammerater; trods de forandrede forhold håbede han, de altid vilde betragte ham som en ven. Dermed vandt han straks drengene. Og respekten —; ja, det mærkedes snart, at der bag hans fordringsløse, kammeratlige væsen lå en fast vilje. I kort tid blev han afholdt, næsten elsket af eleverne. „Man kedede sig aldrig i hans timer.“

Men Regensburg havde større planer med den unge mand end blot at bruge ham til lærer. Han skulde samtidig forestå det ovenfor omtalte bibliotek, der nu var offentlig tilgængeligt. Således syntes A. D. Jørgensens livsbane nu være afstukket. Som han selv i de sidste år havde levet i den glæde, bøger og studier skænker, skulde han skabe samme glæde for andre ved at styre, bruge og frugtbar gøre den rigdom, her var samlet. Der er ikke tvivl om, at han har set på sin fremtidsgæring med både ærbødighed for dens betydning og med kærlighed. Og tillige vilde der nok levnes ham selv tid til at fortsætte og uddybe sine egne studier. Det var en tid, da der ligesom øjnedes gryet af en ny videnskabelig erkendelse. Fra Nydam og Torsbjærg kom de nye skatte ind til musæet i Flensborg. Og i 1862 var der udkommet en lille bog, som gjorde revolte i dansk historisk-sproglig granskning. Det var Jessens disputats „Undersøgelser til nordisk oldhistorie“, som på en helt overvældende tankestræng måde satte skel mellem, hvad der virkelig vides om vor ældste historie og hvad der er løs gætning, og som med ubønhørlig logik anvendte sprogvidenskabens

sikre metode og dens resultater på ¹gængse teorier og påstande. Om A. D. Jørgensen allerede da tænkte på selvstændig forskning, må stå hen. Muligvis har han endnu den gang følt sig lykkelig nok ved at lære af andre og mærke, at hans blik derved udvidedes og forståelsen voksede.

1864 kom. Flensborg skole skulde omkalfatres. Hele det arbejde, der var begyndt for at give hertugdømmets danske nationalitet fylde og selvfølelse, skulde slettes ud. Under krigen, fortælles det, kaldte civilkommissæren v. Zedlitz en dag Jørgensen op til sig og opfordrede ham som født Slesviger til at træde i de ny herrers tjeneste. Da han mødte et bestemt nej, ytrede han med et skuldertræk: „Det gør mig ondt, ti så vil De heller ikke kunne få nogen gærning i Deres folk.“

For anden gang drog A. D. Jørgensen til København.

IV.

En stor ulykke prøver karaktererne og røver dem. De stærkeste gør den hårde og sanddru; de blødeste knækker den over til slattent føleri. Men de fleste binder sig skyklapper for øjnene, synger, hurraer og tivolier sig fra det. Det er „maskeradedansen i Danmark“.

For de unge dygtigheder, stemplede til at være de første, der lige stod færdige til at tage deres plads i folkets liv, har 1864 været af afgørende betydning. Nogle, som i forvejen havde sat sig lidt udenfor det dannede, dominerende, nationalliberale borgerskab, spredte sig over bondelandet for at kalde på „folkets slumrende kraft og vid“. Andre var der, i hvis sind mindet om vor politiske og militære selvovervurdering åd sig ind som besk forargelse, så det blev dem et livskald i tide og utide at

minde os om, at vi er så elendig små. Der var også dem, som med ét så, at Europas intelligens var vokset langt forud for os, og viede sig til at lede de dristigste nye tanker ind over Danmark. Alt hvad dygtigt, skarpt og stærkt der siden blev talt og gjort af disse mænd, begynder med den sanddru og bitre erkendelse af vor egen del i ulykken. Den samme ærlige trang til at komme ud af fantasterierne og løgnene gjorde A. D. Jørgensen til kritisk historieforsker, til nedbryder og rydder. Han har det fælles med andre jævnaldrende, at han ser, vi havde gået om i illusioner, som vi måtte ud af. Det særlige for ham er, at det, som han føler det som sit kald at gå kritisk efter, ikke er samtidens politiske begreber, men hele vor nationale historie gennem tusinde år¹⁾.

Den kritiske historieforskning, hvis grundlægger i Danmark han blev, var ikke i et og alt noget nyt. Det nye var, at den af ham blev principmæssig gennemført. Som alle store videnskabelige fremskridt er den i sin kerne noget ganske simpelt og indlysende. Den er det samme, som sandhedskærlige mennesker, der ikke vil ud-sætte sig for at løbe med sladder, gennemfører i det daglige liv. Får de en historie fortalt om Per eller Povl, spørger de: „hvor ved du det fra“. Og skriver historien sig ikke fra et menneske, som både selv har set hvad der er sket, og som ellers har vist sig som en pålidelig person, så tror de ikke på historien og bringer den ikke

¹⁾ At 1864 påvirkede hans sjæleliv på denne måde, er ikke nogen hypotese bygget på arten af hans forfatterskab. I året 1894 gennemgik han i længere samtale med mig hovedpunkterne i sit liv, idet jeg samtidig skrev det væsentligste op. Ved denne lejlighed udtalte han, hvad her er meddelt om, hvorledes han følte sig kaldet til den historiske kritik.

videre. Ganske det samme er grundsætningen for den kritiske historiegranskings metode. Før granskeren giver sig til at tro f. ex. på en middelalderlig krønike og fortælle dens indhold videre, undersøger han, på hvad tid krøniken er skrevet, af hvem den er skrevet, og hvorfra dens forfatter har fået sine meddelelser. Finder han da, at krøniken ikke bygger på oplysninger fra folk, der selv kan have set det de fortæller, men på ældre optegnelser, da holder han sig til disse sidste og bryder sig ikke om, hvad den yngre krønikeskriver har lagt til af sine egne gisninger. Denne metode var langt tidligere og langt skarpere anvendt af tyske lærde end af danske. Det første stød til at forstå den, fik A. D. Jørgensen af Jessens ovennævnte disputats. Nu arbejdede han videre, især med vor ældste historie, hvis bedste kilder findes i udenlandske samtidige skrifter, til dels samlede af Pertz, hvis store værk¹⁾ blev A. D. Jørgensens vigtigste vejleder.

Men det lå ikke for hans natur blot at bryde ned og rydde tomter; hans fantasi var uophørlig virksom med de kendsgærninger, som hans kritik lod blive stående, for at forme den historiske bygning, der kunde rejses af dem. Eftertiden, som i den metodiske kritik ser en selvfølgelig ting, vil lettere få øje på denne anden side af historikeren A. D. Jørgensen. De ofte meget dristige fantasibygninger, han opførte af få bygningsæmner, tiltrækker sig allerede nu mere opmærksomhed end det rydningsarbejde, der ligger forud for dem. Hvem var mon hans forbilleder i denne positive virksomhed? Han nævnte selv med særlig taknemlighed Curtius's Griechische Geschichte for dens levende — men også højst

¹⁾ Monumenta historica Germaniæ.

dristige — skildring af det græske folks kolonianlæg rundt ved Middelhavets kyster.

Medens han i årene lige efter 1864 planmæssig fordybede sig i sådanne studier, tjænte han igen sit brød som lærer hos Schneekloth. Han underviste især de lavere klasser og fortsatte denne virksomhed indtil 1870. Også på dette område stod han over gennemsnittet. Nuværende skolebestyrer Schneekloth omtaler med stor beundring en „hjemstedsbeskrivelse“, A. D. Jørgensen havde udarbejdet som indledning til geografiundervisningen. Hvis håndskriftet hertil endnu findes, burde det vistnok fremdrages, f. ex. i „Vor Ungdom“. Han beholdt altid mindet om sin skolegæring kær, og hvert år vedblev han efter dens afslutning at deltage i Schneekloths skoles skovtur. Endnu 1897 skriver han: „Jeg kan endnu få stærke pædagogiske anfægtelser, når jeg ser en lærebog i historie“.

I 1868 offentliggjorde A. D. Jørgensen sin første historiske afhandling. Årene 1861—68 er altså hans videnskabelige modnings år. Det træffer sig så heldigt, at der foreligger et kildemateriale fra disse år, som giver os fyldige oplysninger om hans udvikling i denne tid. En kres af Sønderjyder i København, næsten alle unge, stiftede 28./3. 1866 et „Sønderjysk Samfund“, som hver uge holdt et møde med foredrag eller diskussion. Dets protokoller er særdeles interessante. I et par år førte det en livlig tilværelse. „Da stod alt sønderjysk i nyhedens glans, omgivet af en særegen poesi,“ udtalte A. D. Jørgensen et par år senere. „Det store tog herover havde sat sindene i bevægelse i den tid; udsigt til en stor krig mellem Østrig og Prøjsen, hvoraf mange ventede sig næsten eventyrlige ting, forøget trang til at søge sammen for at

dele håb og skuffelser. Og således blev det ved en stund: så kom freden og § 5, så de 47's tog til Berlin, så den altid nærmere indlemmelse i Prøjsen, valgene og udskrivningen. Men dermed var det også til ende; ti udskrivningen berøvede Slesvig sin ungdom og sit forsvar, og den mørke alvor blev den herskende. Skattebyrder var ikke nær så poetisk en ting som forfølgelse af enkelte mænd, slagsmål og scener af enhver art, som de forekommer i et land uden ordnet regering.“¹⁾ Samfundet bestod indtil 17. marts 1870, levede altså i 4 år. I de 3 første år tog A. D. Jørgensen virksom del i det, først aom menigt medlem, derpå som sekretær og endelig som formand. Samfundet havde straks sat sig for at udgive en sangbog. Jørgensen kom ind i det udvalg, der skulde redigere den, trak sig snart tilbage og blev modstander af, at Samfundet ofrede sine kræfter på den sag. Sangbogen udkom til julen 1866; „et andet oplag, det var påtænkt at gøre samfundet til forlægger og udbreder af, fik jeg forhindret, under idelige kampe,“ skriver han. Derimod var det hans yndlingstanke at skabe et bibliothek: „næsten fra begyndelsen af tænkte jeg derpå“; det kostede kamp og arbejde, men endelig fik han det vedtaget, og 3. decbr. 1868 begyndte udlånet: „Samlingen bruges stærkt.“ Endelig var Jørgensen en flittig foredragsholder.

Bortset fra enkelte store aftner, da ældre berømt-heder optrådte — således holdt Regensburg i 1866 foredrag om Karl Moltke, i 1867 læste Mantzius op, Bjørnstjerne Bjørnson holdt både tale og oplæsning —, var

¹⁾ I mødet den 5. marts 1868, referet af A. D. Jørgensen.

A. D. Jørgensen samfundets flittigste og betydeligste taler. Hans udtalelser har interesse på flere måder. Der er tilfælde, hvor de oplyser, hvorledes samtidens politiske brydning tog sig ud for den unge Nordslesviger —, således fra 7. novbr. 1867 „nogle almindelige bemærkninger om den modsatte stemning før og efter 1864, idet den gang det konstitutionelle, nu derimod det nationale var det næsten enerådende. Den gang stod England som vort ideal (Dagbladet-Times), nu Frankrig; — den gang sparede man penge (Tschernings tid), nu gav man hærlov osv.; — den gang forenedes landets beboere i bondevenneselskabet, nu i skyttelag — osv. osv. Henviſning til, at Tyskland opnåede sin enhed netop ved alt sligt, som vi før så ned på, — turnvæsen og sangforeninger. 1864 er et vendepunkt, ikke udad, men fremad, blot i en anden og sundere retning.“ Alt i alt et godt udtryk for en synsmåde, som var ved at brede sig i disse år (Mads Hansens viser), men som blev slået ned 1870 i Sedans dalkedel. Men betydningsfuldere end dette er de historiske foredrag, A. D. Jørgensen holdt, i hvilke vi har hans videnskabelige personlighed på et tidligere trin, end offentligheden lærte den at kende. Det vil have interesse at se, hvor meget af den færdige A. D. Jørgensen der allerede da var til.

For det første møder vi her nogle af de æmner, som han senere behandlede med størst forkærlighed: Den 20. septbr. 1866 talte han om vendepunkterne 1439 og 1460. Den 4. febr. 1867 om Kristian VI. Den 23. og 30. jan. 1868 om Absalon og hans tid. Den 4. marts 1869 om Niels Ebbesen. Dernæst er de synspunkter, han senere fastholdt, åbenbart allerede valgte. Det første

foredrag er ikke gengivet i protokollen, det om Kristian VI. er udførlig referet, det om Absalon kort, det om Niels Ebbesen ret udførligt, men af en anden (Andr. Nielsen). Dog genkender vi let A. D. Jørgensen i Nielsens referat, når det f. ex. hedder: „Det kan med sikkerhed antages, at en vidt udbredt sammensværgelse mod grevens person har været bragt i stand mellem de jyske riddere, men visselig har Niels Ebbesen været hovedmanden, og tillige har det sikkert været fædrelandets frelse og ikke alene private hensyn der ledede dem.“ Eller i foredragets slutning, der opfatter hertug Valdemar som Danmark hengiven. Det fyldigst gengivne foredrag er imidlertid det om Kristian VI. Det forekommer mig at have så stor interesse, hvad Jørgensen allerede i sit 27de år havde på hjerte derom, at jeg her — til sammenligning med hans senere behandling deraf — giver et udførligere udtog.

Først fremhæves, at Kristian VI's vigtigste ministre 1730—35 ikke var tysksindede: Iver Rosenkrans var dansk, og brødrene Pless nærede forkjærlighed for England. Derpå understreges, at Kristian VI. hævede Københavns borgerstand og så at sige skabte dets håndværksstand. Den københavnske borger, som under Frederik IV. var genstand for Holbergs satire, var en antikvitet, da teatret genåbnedes.

Var nu alt tysk under Kristian VI? „Når jeg nu vil tale imod denne mening, så vil jeg begynde med, at det er en kendsgærning, at der i dette øjeblik er et nationalt dansk folk til, så blomstrende som nogensinde. Når vi ser dette og så alligevel bemærker, at der er meget tyskeri iblandt os endnu, så fristes man let til,

gjenem en halvt historisk, halvt lyrisk betragtning at finde en eller anden tid, som man særlig kaster skylden på for de brøst, der er i nutiden. Og som sådan har Kristian VI's tid været særlig yndling. Men dette er ikke den rette måde at tage sagen på. Der er brøst nu, der var brøst dengang, og både ved nutid og fortid er der stor forskel på en halvt historisk, halvt lyrisk sorg — og en dyb, sand anger over den brøde, der er begået; det er overfor historien som overfor personer, overfor sig selv. Den sidste er en sand følelse og ægger til dåd. En sund og sand betragtning af fortiden med dens bitre og med dens store minder giver os oprejsning uden at gøre os overmodigé, ydmyger os uden at knuse eller svække.“ — Derefter følger et overblik over den tyske påvirkning fra oldtiden af. Idet han omtaler Niflungesagnetets vandring fra Tyskland til Norden og lignende ting helt ned gennem tiderne, siger han: „Mange af vort folks bedste rørelser har deres kilde i Tyskland; men fordi vort folk har været livskraftigt, har det omplandet spirerne i vor egen jord, og den har båret ægte nationale frugter.“ Således også i Kristian VI's tid, der rummede sønderjyske navne som Hojer, Bluhme, Evald og navnlig Brorson, og det fra Tønder-egnen, som først 1713 var kommet under kronen. „Hans tid i det hele synes mig at kunne lignedes ved asken Yggdrasil. Orme gnave vel på roden, men dog hæver sig dens løv prægtig grønt over Urdskilde, — denne fælles lov for alt åndeligt liv, der leves i jordisk forkrænkelighed.“

Selv om man kun kender A. D. Jørgensen fra de 40 fortællinger, vil man genkende næsten alt det, den 26årige unge mand her siger: dommen om Kristian VI. og

hans tid, fremhævelsen af, at Hojer, Bluhme osv. er Sønderjyder, det dybt forstandige og modne syn på vor dannelses forhold til den tyske; — ja endog det skønne billede med Yggdrasil findes igen i de 40 fortællinger, dér anvendt på den danske bondes liv i stavnsbåndstiden.

Vi er nu til ende med A. D. Jørgensens vandre- og læreår. I 1868 fik han sin første afhandling trykt, 1. jan. 1869 blev han assistent i kongerigets arkiv. Under 11. marts 1869 står der i Sønderjysk Samfunds protokol:

„Formanden meddelte, at han snart agtede at indtræde i ægtestanden, og for at han kunde nyde hvedebrødsdagene i ro i det fjærne Vesten (Amerikas mølle), vilde han fratræde sin post.“

Den 24. marts 1869 holdt han bryllup med frk. Ida Marie Pedersen fra Randers.

V.

Hans ydre livshistorie siden da er snart fortalt. Som menneske levede han et utvivlsomt lykkeligt familieliv. På den æmbetsvej, der havde åbnet sig for ham, rykkede han frem på en efter danske vaner hurtig måde. Planer, som navnlig C. Paludan-Müller havde næret om at få ham knyttet til universitetet, førte ikke til noget. Han blev ved sine arkiver og gjorde her et gennemgribende og grundlæggende arbejde.

Med hvilke følelser han stod ansigt til ansigt med de dokumenter — håndfæstninger, pantebreve, skøder, jordebøger osv. —, som gemmer mindet om fædrene, „denne rigets dyre skat“, kan man læse i hans værk om Griffenfeld på det sted, hvor han fortæller, at denne fik arkivet under sig. Samme ærbødighed, samme anelser om, hvad ny kundskab om og kærlighed til Danmarks

fortid her udfra kunde skabes, som han må have følt i svagere grad, da han som ung sattes til biblioteket i Flensborg. 1874 rykkede han op til fuldmægtig, og efter C. F. Wegeners Død blev han 1. jan. 1883 gehejmearkivar og tillige leder af „Kongerigets arkiv.“ Ved en lov, som vedtoges 30. marts 1889, fik han en ny ordning af hele vort arkivvæsen ført ud i livet, således, som det efter hans erfaringer stod for ham som nødvendigt. I København samledes alle arkivsager vedrørende rigsstyrelse og rigsinteresser i Rigsarkivet, medens nye provinsarkiver skulde samle og bevare arkivsager vedrørende de enkelte landsdele og derved søge at frelse mange værdifulde vidnesbyrd, som trindt om i rådstuearkiver lå hen unyttede og udsatte for tilintetgørelse. Som „rigsarkivar“ sattes han i spidsen for hele institutionen. Han ledede udgivelsen af arkivernes skrifter, søgte især at oplyse rigsstyrets historie og arkivernes indretning. Han forstod at gøre benyttelsen af rigsarkivets indhold let og behagelig. Vi kan for en meget stor del takke hans æmbedsvirksomhed for det opsving, som studiet af utrykte kilder og deres udgivelse har taget.

Men dette har kun umiddelbar betydning for de historiske forskere. For almindelige mennesker, som blot er historiske læsere, har det langt større interesse, hvad han har udgivet af sine egne afhandlinger og bøger. Der kan ikke her være tale om at give en liste over det alt sammen. Den, der ønsker at læse alt, hvad A. D. Jørgensen har skrevet, bør gå et af vore større bibliotekers katalog igennem — f. ex. kataloget fra bogsamlingen på Margretes Minde — og derefter lede videre i „Højskolebladet“, „Vort Forsvar“ osv. osv. Kun et overblik over hovedgrupperne er her på sin plads.

Det første afsnit af A. D. Jørgensens forfattervirksomhed går til omkring 1880. Det er den tid, da han er mest opfyldt af sin kritiske metodes betydning, og da han — det hænger nøje sammen dermed — især sysler med vor ældre middelalder. Hvorvidt virkede hans metode som noget nyt? Jeg har derom spurgt den forsker, som nu fremfor alle står som den historiske kritiks første mand og de unge videnskabsmænds lærer deri, professor Kr. Erslev. Han fremhævede en debat fra først i 70'erne — om Harald Hårdrådes tog til Limfjorden —, hvori han selv som ganske ung havde prøvet sine kræfter, men som iøvrigt førtes navnlig af Japetus Steenstrup, Gustav Storm og A. D. Jørgensen, idet han tilføjede: „Jeg følte virkelig den gang, at A. D. Jørgensen havde øje for et princip, som vi andre — måske med undtagelse af Gustav Storm — ikke forstod: det, at han først og fremmest spurgte: „hvorfra kan egentlig Islænderne have vidst besked?“ Jeg husker også, at Erslev, der ellers i mange ting er A. D. Jørgensens afgjorte modsætning, i 1883 eller 1884, da han lige var bleven professor, overfor os studenter slog sin opfattelse af A. D. Jørgensens videnskabelige betydning fast ved at sige om de 40 fortællinger: „et værk af vor første historiker.“ Til denne A. D. Jørgensen middelalderlige periode hører først en række studier over vore folkeviser, Dannevirke, middelalderens samfundsforhold o. lign.¹⁾ og dernæst det store værk. „Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling“, — et værk som er fremragende i vort bogrige ikke blot ved sin skarpe vurdering

¹⁾ De fleste af dem er nu trykte i A. D. Jørgensens „Historiske afhandlinger“ I—IV, hvis udgivelse endnu ikke er fuldendt.

af kilderne og sin umådelige samlerlærdom, men tillige ved sine stadige udsyn fra Nordens historie til den almindelige europæiske udvikling og ved sin klare og friske fremhævelse af de geografiske betingelses betydning for historiens gang. Efter 1880 vendte han sig til senere tider og udsendte en række studier fra enevældens tidehærv, mest monografier. Til dette afsnit hører bøgerne om Zoega (1881), Niels Stensen (1884), Brorson (1887), Johannes Evald (1888) og navnlig den omfangsrige og mærkelige skildring af Griffenfeld (1893 til 1894). I samme tid udgav han sine vigtigste folkelige skrifter. Det ypperste af dem er „Fyrretyve fortællinger af fædrelandets historie“, som sikkert kendes af alle læsere af „Sønderjyske Årbøger,“ eller ialfald bør kendes. De er helt igennem en åndfuld, mandig og fædrelandssindet personligheds udtryk; men i mangfoldige afsnit er de mere, er de det sammentrængte og afklarede udbytte af en stor videnskabsmands førstehånds forskning. Mange år senere udfyldte han dem ved to bind „Fortællinger af Nordens historie“, som endnu næppe har fundet den opmærksomhed, de fortjæner. Endelig skrev han det meste af en udførlig „Sønderjyllands historie“. Omstændighederne gjorde, at den ikke blev trykt mens den var ny; senere hen ønskede han den ikke udgivet, han syntes ikke den stod mål med hvad han nu havde nået. Men man kan sige sig selv, at den må indeholde meget, der kan virke befrugtende på eftertidens historikere; det er derfor i høj grad at ønske, at det efterladte manuskript — under visse betingelser — blev tilgængeligt. — Endelig trådte hans historieskrivning ind i sin sidste periode: det 19de århundrede. Hertil kan regnes hans udgave af

Fru Heibergs erindringer med de mindre artikler, som angrebene på dette værk fik ham til at skrive, studierne over forfatningsforhold i Danmark siden 1814, foredraget om „Kristian VIII. og den danske sag i Nordslesvig“ og navnlig VI. bind af „Danmarks riges historie“, som han kun nåede at føre ned til 1852.

VI.

Ud af disse mange bind, A. D. Jørgensen har skrevet, kan man ikke blot læse sig en betydelig historisk viden til om de æmner, bøgerne har til genstand, men tillige en rigdom af træk til forståelse af det menneske, som har tænkt og skrevet dem. Blandt alle vort slægtleds fremragende historiske værker er A. D. Jørgensens de mest personlige. Det viser sig allerede i deres grundsyn.

Lad os til sammenligning genkalde os den synsmåde overfor det danskes skæbne i Slesvig, som var gængs før 1864, og som vi alle ubevidst har optaget i os, før vi kunde dømme selvstændig derom. Det var billedet af et dansk land, som tidlig kom under „de holstenske grever“. Og siden blev det bestandig fortysket. Fortysket af greverne, fortysket af kongerne, fortysket af de gottorpske hertuger, af adelen, af embedsmænd, af kancelliet, af skolelærerne. Igennem mange hundrede år hørte vi ikke stort andet, end at det blev tyskere og tyskere. Det var så overvældende med det tyskeri, at vi undrede os egenlig over, at det ikke for mange hundrede år siden var blevet helt slut på det danske. Men henimod 1840 blev det tyske igen til noget fremmed, noget indvandret; det danske viste sig igen at råde ned til Dannevirke, det var det rette hjemfaste i hele Slesvig, tyskeriet var idel dunst. Således var det billede, der

bundfældedes i vor populære historieskrivning og den folkelige opfattelse.

Men de linier, A. D. Jørgensen — navnlig i de 40 fortællinger — har draget for sit hjemlands historie, ser anderledes ud; de er ikke nogensteds brudte, om end de går i kurver. Først tager han sit stade i vor ældre middelalder, da Sønderjylland er dansk i samme grad som Sjælland eller Skåne. Han dvæler med glæde og kærlighed ved de mange minder, vi har fra den tid. Når tyske videnskabsmænd tror at kunne slå en streg over al den udvikling her hjemme, som ikke kan forklares ud fra tysk påvirkning, da fører han udførligt bevis for, at de har uret i at „forvandle vore fædres stolte minder til en dårlig kopi af Hansestædernes herlighed.“¹⁾ I Abelssønnernes tid glemmer han ikke at fremhæve, at disse hertuger dog stadig var danske fyrster og danske kongeætlinge. Så følger tiden, da Holstenerne tog landet; A. D. Jørgensen fremdrager, hvorledes denne erobring stadig var omstridt, og understreger især, at Erik af Pommern langt fra var den „tyske“ pligtforglemmende konge, men en udholdende forkæmper for Danmarks ret. Og således helt igennem; ved alle de vendepunkter, vi er oplærte til at se som udelukkende sejre for det dansk-fjendtlige element, betoner han deres tosidige karakter: Kristian I's valg 1460 var nærmest en vinding for Danmark, fyrstepolitiken i det 16de århundrede gavnede indirekte de danske bønder ved at fri dem for en mængde adelsmænd osv. osv. Kristian V var ingenlunde så tysk, som man har villet gøre ham til; Kristian VI. var

¹⁾ „Slesvigs gamle Stadsret.“ I de „Historiske afhandlinger“ II. s. 170 o. f.

snarest dansk og desuden en virksom og dygtig mand. Ved alt dette gør han to ting forståelige for os: at der har kunnet vedblive at holde sig en dansk befolkning i det halve Slesvig, hvilket før syntes ubegribeligt, og at tysk og dansk folkesæt bægge har århundredes hjemstavnsret i landet, hvilket før halvvejs fornægtedes. Det er hans dybe trang til at søge sammenhængen og derudfra vinde forståelse, som har ledet ham.

Den samme følelse for årsagssammenhængen lægger sig for dagen i hans mest gennemgribende behandlinger af det hele Danmarks historie. Ser man kun på det ydre, er Danmarks historie en rad pludselige og vilkårlige revolutioner: katolicismens fald 1536, enevælden 1660, Struensees forsøg 1770—72, folkefriheden 1848. Han tror ikke på disse pludseligheder, ti han forstår dem ikke. Han søger derfor bagved dem efter den jævne fortsatte vækst, som må ligge til grund for dem. Allerede i bogen om „den nordiske kirkes grundlæggelse“ er han på sin post imod den forklaring, der vil hidføre Danernes omvendelse fra enkelte ydre iøjnefaldende handlinger, og i stedet påpeger han århundreders tillæmpning og udvikling. Han ynder derfor heller ikke den radikale, doktrinære personlighed, som skyder det givne forarbejde til side for at skabe det ny ud fra sin bevidsthed — og det lige lidt enten radikaleren hedder Monrad eller Griffenfeld. Stærkt kom denne synsejendommelighed frem i hans sidste år, da han havde taget Kristian VIII. op til ny granskning og troede i ham at se den udmærkede forkæmper for udviklingeus sammenhæng. Hans nye opfattelse af Kristian VIII. førte ham tillige ind på en mere kritisk dom over den nordslesvigske rejsnings mænd fra fyrrerne,

der nu syntes ham at være meget uforstående og utålmodige, når de ikke vilde give tid og vente på kongen. Det er også den historiske sammenhængsfølelse, som drev ham til at skrive de interessante kapitler i „Danmarks Riges Historie“ om det tyske elements betydning i heitugdommerne — og ikke mindre hans fædrelandske pligtfølelse. Som mottoet lød på en afhandling fra forrige århundrede, som han fandt i rigsarkivet: „Mit folk! De, som prise dig salig, de bedrage dig.“ „Den salighed, der er blevet prædikedet for os,“ — skrev han kort før sin død til L. Hertel,¹⁾ — „er, at vi har haft ret, altid ret, at vi altid har været de uskyldig lidende osv.“ Op imod denne „salighed“ stiller han historiens sandhed: vor ret var ikke en absolut ret, men begrænset af „Slesvig-holstenernes relative ret“ — d. v. s. at århundredes udvikling havde skabt en tysk folkedel i Slesvig med ret til at være der, men uden den ret til at undertrykke den danske, som den så ofte har villet tilrive sig.

Et andet grunddrag, som genfindes i hans værker, er sansen for og beundringen for den organiserende ævne, ordner- og styrerævnen. Underligt nok har mange fået det indtryk, at A. D. Jørgensen havde forkærlighed for den udsvømmende følelse og dens vage billeder med udviskede linier. Intet kan være falskere. Han æklede ved det udsvømmede og formløse, og han elskede det klare og formfaste. I „den nordiske kirkes grundlæggelse“ tager han bestemt parti imod den britiske kirkes „hensmæltende og formløse“ natur, dens brist på sans for organisation, dens mangel på tugt og lovbunden form —

¹⁾ Højskolebladet 1897 nr. 49.

og for Roms myndighed og selvtillid. „Romerkirken bandt sig selv med altid snævrere bånd, ligesom hin nordiske gud, hvis kraft voksede, alt som han spændte sit styrkebælte.“ Selv var han da også i besiddelse af den ævne, han her beundrer. For ikke at tale om det område, hvor hans allerdybeste interesse lå, trådte organisationsævnens tydelig frem i hans arkivvirksomhed, hvorpå han var en både udmærket dygtig og myndig chef.

Ud fra det her fremdragne kan man næsten slutte sig til hans opfattelse af samtidens brydninger. En dybere indsigt i hans syn på dem vil fremtiden få, når hans efterladte måtte finde tiden kommen til at udgive den redegørelse for hans livsvirksomhed, som han nedskrev i 1896. I store træk kan det dog skitseres her, dels ud fra minder om adskillige samtaler, dels ud fra hans offentlige udtalelser.

Ligesom hans tanker om dansk politik 1868¹⁾ står i et noget fjærnt forhold til den udvikling, den faktisk tog efter 1870, således blev han vistnok altid ved at stå noget til siden for vore nye partiformer. Fra venstre skiltes han allerede ved, at dette parti straks satte parlamentarismen som sit første krav, medens han tænkte sig, at folkets selvstyre først måtte underbygges ved en grundig omordning af vort retssystem, således at befolkningen blev aktiv deltager i retsplejen som i vor gamle provinsloves dage. Kampen om Københavns befæstning, som den udformede sig i 80'erne, drog ham nær til højre. Om han end ikke kunde slutte sig helt til den

¹⁾ Se ovenfor S.

form, selvbeskatningen tog — han havde ønsket, at den havde sat sig et mere overkommeligt formål, f. ex. at forsyne hæren med nye geværer —, støttede han stadig forsvarsbevægelsen og dens blad. Også i rent storpolitisk henseende var han mere af en højremand, end det i almindelighed trodes. I samtaler med mænd af modsat mening gjorde han således gældende, at det i virkeligheden ikke var et så stærkt brud på vor forfatningsudvikling, når regeringsmagten ordnede militærvæsenet uden den almindelige valgrets samtykke: kun fra 1849 og til 1855 (1852?) havde den almindelige valgret haft militærbudgetterne under sig; fra 1855 til 1866 havde de været under Rigsrådet, d. v. s. unddragne den almindelige valgrets indflydelse, som kun til dels havde fået sin gamle, kortvarige myndighed over dem tilbage. I hans øjne var ikke junigrundloven det afgørende ord i vor frihedskamp, men grundloven af 1866 var „det endelige kompromis“, elastisk nok til altid „at lægge magtens tyngdepunkt der, hvor arbejdet for folket som folk udføres“. Når han således stod det politiske venstre temmelig fjært, behøves det ikke at siges, at socialdemokratiet var ham endnu mere fremmed. Men den anden side af bøndernes og arbejdernes vækkelse — oplysningsværket — havde han meget kær. Vor højskoles ledende krese stod han, som almindelig bekendt, nær. Det er værd at tilføje, at han også med glæde stillede sine kundskaber til rådighed for det københavnske oplysningsarbejde i „Arbejdernes Læseselskab“ o. lign. foreninger. Nogle af hans ypperste foredrag ere fremkomne ved højskolemøder eller foreningsmøder.

Tiden efter 1870 blev jo også i litterær henseende

en ny tid for Danmark. A. D. Jørgensen måtte efter hele sin natur stå uvilligt overfor den nye, oprørske strømning i det dansk-norske åndsliv. Den indtraf desuden på en tid, da hans ungdom forlængst var afklaret, da han i sig havde optaget de arter af poesi, som var blevet ham kære, — en alder, da vi næsten alle hører op med at være åbent modtagelige, men lukker os af, hver inden for sin grænse, med sit personlige eje. A. D. Jørgensen søgte helst tilbage til Kierkegaard, Dante og i sine sidste år til Shakespeare. Det meste af, hvad naturalismens tid skabte, tillagde han ikke den værdi, som størsteparten af ungdommen gav det, og bedømte det i det hele mere efter dets tankeindhold end efter dets fuldendthed som kunstværk. „Kejser og Galilæer“ var i hans øjne et storværk, „Vildanden“ ikke. Georg Brandes følte han som sin modsætning, men var langtfra at underkende hans store betydning og sluttede sig til den kres af mænd, som søgte at skaffe ham statens anerkendelse i form af forfatterløn. Det var vistnok Brandes's værk om Shakespeare, som gav A. D. Jørgensen anledning til at fordybe sig i denne digter. I hvert fald var det det nævnte værk, som brød isen mellem de to mænd. Den 10. juni 1896 skrev A. D. Jørgensen følgende brev:

Højstærede hr. dr. Brandes.

Idet jeg slutter læsningen af Deres værk om Shakespeare — det er læst uno tenore i få dage — føler jeg trang til at sige Dem hjærtelig tak for dette udmærkede arbejde, både for den store nydelse, det har beredt mig personlig som læser, og for den varige berigelse, det vil være for vor litteratur. Jeg har i Deres

bog ikke blot beundret den rige ånd, men også følt den mest levende sympati for det varme hjerte og den dybe harme, hele den omfattende og usammensatte medfølelse for menneskelivets kår, som er nedlagt i den.

Måske vil De hertil bemærke, at dette og meget andet og bedre alt er sagt Dem fra mange sider; at jeg udtaler det, er da også mere for min egen skyld end for Deres. Jeg vilde nødig regnes blandt de utaknemmelige, hvor noget betydeligt bydes; og den personlighed, der udtaler sig i Deres værk, kan næppe være helt ligegyldig for den intellektuelle glæde at vide sig forstået også af fjærnerestående samtidige.

Med udmærket højagtelse

A. D. Jørgensen.

Vender vi da til slutning blikket tilbage over hele hans liv, da viser det sig også i den forstand som et historisk liv, at der er den dybeste indre sammenhæng i det fra først til sidst. Alle hovedlinier i hans mandomsgærning følges tilbage til ungdommen og barndommen; og skønt han kaldtes bort længe før man kunde vente hans livsværk fuldendt, er der næppe i hans ungdomsliv et eneste løfte, som hans gærning ikke har indfriet. Hans ydre livsvilkår formede sig til dels efter fremmede viljer, hans indre liv og hans virksomhed formedes ud fra hans egen personlighed. Selv for det våben til national styrkelse, som han i sin ungdom blev sat til at varetage som bibliotekar i Flensborg, og som de ydre ulykker slog ham af hånden, fik han senere i livet lejlighed til at smede en erstatning. Måtte den slægt, der nu vokser op i Nordslesvig, få øje for, hvad den ejer i sin store

bogsamling i Flensborg, og bruge den med den kundskabsiver, som A. D. Jørgensen håbede. Det er godt at tænke på de nærmeste krav, bedre er det at ruste sig også til fremtidens.

Af og til har man i de senere år jævnstillet nutidens sønderjyske forkæmpere med fyrrernes. Vil man gennemføre denne sammenligning kommer A. D. Jørgensen til at fylde to mænds plads. Som forskeren og forfatteren, som den, der i al sin fædrelandske troskab, dog er retsindigt dømmende overfor modparten, er han vor tids Chr. Paulsen. Som mester i de gode råd har han Flors plads. Ved sin personligheds fylde synes han mig betydeligere end bægge: visere end Paulsen og klogere end Flor.

I den lille trop af udmærkede historikere, som Danmark i nutiden ejer, er A. D. Jørgensen noget for sig selv. De andres ligemand i skarpsindighed, flid og viden, men ved sin personlige indsats den ypperste mellem ligemændene. Havde han nået at forme sin opfattelse af et historisk spørgsmål, var den ikke blot en erkendelse, der skænkede ham forståelsens glæde, men en faktor i hans viljesliv, en æggelse til handling. Han forkyndte den, ikke alene fordi det er godt at udbrede kundskab, men fordi den nye kundskab skulde blive en medvirkende årsag i vore beslutninger. Han følte sig viet til at finde, at vidne om og overbevise os om det ubrydelige, lønlige sambånd mellem vort folks fortid og fremtid. Han måtte tale.

Derfor talte han med myndighed.

En Oplysning.

Da Hr. Dr. phil. Holger Pedersen i sin interessante Afhandling om „Sprogvidenskaben“ nævner og angriber en Hr. K. B. i „Dannebrog“, beder jeg den ærede Redaktion oplyse, at jeg ikke er Forfatteren til nævnte Artikler eller har gjort mig skyldig i Misforstaaelser af nævnte Art, som jo ikke kunde undskyldes for en Lærer i nordiske Sprog, ligesom jeg, siden „Dannebrog“s Medarbejder har anvendt det samme Mærke som jeg, overhovedet aldrig i noget Tidsskrift eller Blad optræder under andet Mærke end mit fulde Navn.

København, 10. Oktbr. 1899.

Ærbødigst

Knud Bokkenheuser.

„Sønderjydske Aarbøger“

udgivne af

H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johansen og P. Skau

udkommer to Gange aarlig i Hæfter paa 10 Ark.

„Sønderjydske Aarbøger“ bringe Bidrag til Slesvigs Historie og Topographi, Skildringer af Folkelivet i Nordslesvig, historiske og andre videnskabelige Afhandlinger m. m.

Subskription paa „Sønderjydske Aarbøger“ modtages i alle Boglader i Slesvig, Danmark, Norge og Sverrig. Prisen er 4 Kroner Aargangen; for Medlemmer af danske Foreninger i Nordslesvig 3 Mark.

Indhold:

<i>P. Lauridsen</i> : Mellem Slagene. En Fremstilling om den civile Kamp om Sønderjylland 1849- 50 . . .	Side 181.
<i>Johau Ottosen</i> : A. D. Jørgensen. Nogle mindeord . . .	278.

==: 4

Ansvarlig overfor Presseloven:

H. P. Hanssen-Nørremølle, Aabenraa.